

LISTI

Priloga tednika ŽELEZAR
za kulturo in družboslovje

Ureja uredniški odbor kulturno-umetniškega kluba TONE ČUFAR

Številka: 68/XVII

Jesenice, 24. decembra 1987

Bohinjski partiji sprejeti v komunistično partijo do konca druge svetovne vojne

Raziskava o Bohinjskih, sprejetih v KP do konca leta 1945, še ni zaključena. To besedilo je poročilo o opravljenem delu, obenem pa raziskovalni načrt (drobni tisk označuje tiste dele besedila, ki opredeljujejo nadaljevanje raziskave).

Leta 1956 je govornik ob odkritju spominske plošče padlim pod Studorjem podaril, da novi družbeni odnosi »nastajajo postopoma z delom in borbo, rastejo iz konfliktov med starim in novim in se krepe s premagovanjem objektivnih nasprotij in materialnih težav in z likvidacijo splošne zaostalosti in vzgoje človeka. Katera družbena ideja v tem zmaguje in se krepi in katera izgublja in slabi je jasno vsakomur, ki ima sposobnost razlikovati stvarna dejstva od pobožnih želja. Predvsem pa doseženi rezultati v tem desetletju, ki je za tak družbenorevolucionarni preobrat kot se dogaja pri nas, pravzaprav kratka doba, zagotavljajo nove zmage socializmu in nove poraze ostanke starega sveta in preteklosti.« (1 — stran 3)

V tej izjavi izpovedano enostrano upanje v večni napredek socializma je določalo in v dobronjni meri še vedno določa naš odnos do novejših preteklosti. Vendar se mu z dvomi in težavami sedanjosti večkrat postavljajo po robu tudi povsem nasprotna stališča. Leta 1987 je Vladimir Dedijer ob podelitvi družinskega arhiva Dedijerjev Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani izjavil: »Na žalost pa je v današnjih vladajočih jugoslovanskih krogih ostalo zelo malo naše prvobitne partizanske etike. Pogosto se spomnim besed starega drvarja Hodnika iz Stare Fužine, ki je, kadar je malo popil, govoril veliko resnico: »Stari partizani so pokopani, ostali smo le še mi, stare kurbe.« (2)

Kot osrednji predmet raziskave smo izbrali Bohinjce (torej tiste, ki so takrat, ko so začeli sodelovati v delavskem in narodnoosvobodilnem gibanju, živeli v Bohinju), ki so bili sprejeti v KP do konca leta 1945 (kasneje pa bomo nakazali smotno razširitev raziskave na borce in aktiviste NOG, sprejete v KP po vojni). Razumljivo pa je, da je ob takim razponu pestrih, tudi izključujočih si sodb o naši najnovejši zgodovini, odločitev za predmet raziskave, njegova natančna razmejitev in opredelitev metod raziskave dokaj zapletena. Tudi določno napovedati, na katera od zastavljenih raziskovalnih vprašanj bomo zmogli zadovoljivo odgovoriti, ni lahko. Npr. kolikor se zahvaljujemo arhivarjem Zgodovinskega arhiva CK ZKS za prijazno pomoč, pa si, kot kaže, gradiva v arhivu RSNZ ne bomo mogli ogledati. Med še živimi sodobniki dogodkov so nam mnogi rade volje pomagali, nekateri med njimi pa so zaklenili svoje spomine. X, ki smo ga prosili za pričevanje, nam je odpisal: »Prejel sem vaše pismo in sporočam da nima smisla hodit gor, ker za časa mojega življenja ne dam nobenemu več nobenih izjav za nobeno obdobje.« (3)

Časa, v katerem iščemo vzročne zveze in spremljamo razvoj oseb, ki nas zanimajo, ne ogradujemo s kakimi prelomnimi datumi. Ne strinjamo se z opredelitvami, po katerih je usodno leto leto 1941. Taka stališča zastopajo predvsem v vrstah zmagovalcev iz druge svetovne vojne. Za starejši rod, ki je aktivno doživel nastanek kraljevine Jugoslavije, je bilo prelomno obdobje čas njenega nastanka. Tako je Jože Repinc leta 1961 pisal Francetu Klopčiču: »Ne za-

meri, ako mislim, da nas oblak ni prinesel 1919. leta.« (4 — stran 1)

Kulturno okolje, v katerem so zrasi bohinjski partiji, je nastajalo dolga stoletja. Mnoge prvine, ki so določale njihovo ravnanje pred, med in po drugi svetovni vojni, so se razvile daleč v preteklosti.

Raziskave ne zaključujemo v hrumu zmagovalnih trobelj 9. maja 1945. Usodo partijcev spremljamo do današnjih dni.

Eno od razsežnosti takega spraševanja je nakazal Dušan Biber: »Ali ni Borec glasilo, ki bi moralo vsaj ugotoviti, kako razne kategorije borcev živijo danes? Vsak dan beremo, koliko gre iz zveznega proračuna za vojsko, koliko za vojaške pokojnine in koliko za borčevske. Ljudje dobivajo včasih vtis, kot da zvezni proračun hrani »zajedalsko« generacijo, ki je »kriva« vsega tega, do česar smo danes prišli.« (5)

BOHINJ

Bohinj je zaokroženo območje, kjer je skozi stoletja teklo življenje razmeroma zaprte družbene skupnosti. Železarstvo in z njim povezano rudarjenje, oglarstvo, tovarništvo, obrt ter kmetijstvo z značilno planinsko živinorejo so bili prvine dokaj uspešnega gospodarskega življenja. Konec 18. stoletja začne železarstvo usihati in konec 19. stoletja zamre. Na pomenu je pridobilo ekstenzivno kmetijstvo. Z izgradnjo železnice v začetku tega stoletja zraste pomen gozdarstva, turizma, precej je bilo obrtnikov. V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno je več Bohinjcev dobilo delo v železarni Kranjske industrijske družbe na Jesenicah. Med okupacijo so jih nekaj vpoklicali med železničarje. Intenzivnejši pa je bil prehod Bohinjcev med industrijski proletarijat v letih po drugi svetovni vojni. Sam Bohinj po drugi vojni ni doživel posebnega razcveta. Kmetijstvo je nazadovale do pred nekaj let, izgnila je obrt, ni se razvila zahtevnejša industrijska proizvodnja, od turizma ni bilo pravega haska. O razvojnih zagatah pričajo pojavi od umiranja naravnega okolja do kričečega dejstva, da usiha število prebivalcev v dveh tretjinah bohinjskih naselij.

Med družbenimi pojavi so v bohinjski preteklosti posebej zanimivi kosezi. Svobodnjaška izročila so vezana na kmečki upor leta 1515, na sojenje Bohinjcem, ki so se gnali za pašne pravice leta 1871, svojevrsten pojav pa je bil množični divji lov, ki ga je zaokrožil proces proti divjim lovcem leta 1956. Omembe vredno je dejstvo, da katoliška cerkev kot ena od nosilk oblasti v Bohinju ni imela lahkega dela in da so ponekod postavili cerkve precej pozno, ponekod pa sploh ne. Kulturni krog, s katerim so bili Bohinjci tesneje povezani, je bil dolga stoletja bolj na primorski kot na gorjski strani. Pečat življenju v Bohinju so dajale trdno zakoličene srenjske skupnosti. Med značilne bohinjske psihosocialne značilnosti štejemo starokopitnost. Tako v gospodarstvu kot v šegah in navadah so Bohinjci stežka sprejemali novotarije, čeprav razumnejše in zanje ugodnejše. (6)

Število Bohinjcev se je v zadnjih stoletjih vrtelo okoli 5000. (7)

Izide volitev kot pomembnega kazalca razpoloženja ljudi smo spremljali v obdobju med obema vojnama. Velika večina volilcev je od začetka glasovala za Slovensko ljudsko stranko. K prevladi klerikalcev so pomembno prispevali prevsem duhovniki in nekaj sposobnih bohinjskih veljakov. (8)

PARTIJI MED OBEMA VOJNAMA

Čas med obema vojnama smo razdelili v dve obdobji s približno mejo leta 1930.

O delovanju bohinjskih partijcev med obema vojnama je bilo precej napisanega. Najboljši (čeprav z nekež spominskimi napakami) je rokopisni prispevek enega od vodilnih med njimi — Jožeta Repinca. (9)

Se vedno pa niso zapisani odgovori na številna vprašanja. Že na prvo: koliko je bilo članov KP v Bohinju med obema vojnama, ne moremo postreči z natančnim številom.

Janez Zupan iz Nomenja, ki je kot vojni ujetnik doživel oktobrsko revolucijo v SZ, je bil verjetno prvi zagovornik komunizma v Bohinju. Vodilno vlogo pa je že v prvih dneh rojevanja komunističnega gibanja v Bohinju imel železničar Jože Azman, tudi doma iz Nomenja. Marca 1920 so se v Nomenju pod njegovim vodstvom organizirali železničarji, ki so se nato aprila 1920 pridružili stavkajočim v veliki železničarski stavki. Po stavki so jih 17 odpustili. (9 — stran 5/6; 10 — stran 27)

Trditev, da bi bila že zgodaj pomladi 1920. leta v gostilni pri Kosu v Bohinjski Bistrici ustanovljena organizacija Socialistične delavske partije Jugoslavije (komunistov), je verjetno nekoliko preuranjena, saj še oktobra 1920 piše v Rdečem praporu, da se je na shodu v nedeljo, 10. oktobra 1920 »izrekla želja, da se ustanovi našo politično organizacijo, za kar so se ukrenile že tudi vse predpriprave. Tako prodira komunizem na deželi.« Kot prvega voditelja bohinjskih partijcev omenjajo Bistričana Matevža Polajnarja. (10 — stran 27;11)

Jože Repinc trdi, da je bilo leta 1920 v Bohinju 80 partijcev (od teh v Zgornji dolini pet v Srednji vasi), organizacijo pa je do Obznane vodil Nikolaj Mencinger. (9 — stran 29, 45)

Čeprav oblike predvolilnih nastopov, ki so jih uporabljali komunisti in socialdemokrati v Bohinju, še niso dovolj proučeni, izidi volitev pričajo o njihovi vlogi v političnem življenju.

Na državnoborskih volitvah novembra 1920 so komunisti dobili v občini Bohinjska Bistrica 92 glasov, v občini Srednja vas pa 48. Na občinskih volitvah maja 1921 so komunisti nastopali pod Delavsko-kmetško republikansko stranko in dobili v občini Bohinjska Bistrica 111 glasov in sedem občinskih odbornikov: Franca Kendo, Franca Polaka, Janeza Maleja, Matevža Polajnarja, Jakoba Cerkovnika, Jožeta Azmana in Jerneja Iskro. Za Srednjo vas piše Repinc, da so komunisti dobili 55 glasov. (8--29. 11. 1920; 9 — stran 46; 10 — stran 27)

Dodajmo še, da so leta 1920 socialdemokrati dobili v Bistrici 37 in v Srednji vasi 47 glasov. Tako je bil delavski tabor z 244 glasovi drugi politični tabor v Bohinju (opozorimo še na možnost volilne goljufije: ko je bistriški župnik zabeležil izide državnoborskih volitev leta 1920, je zapisal, da

so komunisti dobili 97 glasov, socialdemokrati pa 58. V Slovincu pa je bilo objavljeno, da so komunisti dobili 92 glasov, socialdemokrati pa 37). (12)

Na občinskih volitvah leta 1924 so komunisti v Bistrici dobili 71 glasov in pet odbornikov, v Srednji vasi pa niso nastopili. Januarja 1927 so bile volitve v oblastne skupščine. Komunisti so skupaj s socialisti dobili v bistriški občini 101 glas, v srenjski pa 41. Septembra 1927 so bile državno-zborske volitve, na katerih so komunisti agitirali za Delavsko-kmečki republikanski blok. Ta je dobil v Bistrici 86 in v Srednji vasi 26 glasov. Takrat so socialisti dobili v Bistrici osem in v Srednji vasi 14 glasov. Jože Repinc navaja tudi, da je Jože Ažman še po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 ostal med županovimi svetovalci. (8 — 1. 7. 1924, 24. 1. 1927, 12. 9. 1927; 9)

Na občinskih volitvah leta 1936 je v Bistrici nastopil Tomaž Godec, vendar je Slovenska ljudska stranka dobila vseh 18 občinskih odbornikov. Na teh volitvah v Srednji vasi opozicijske liste sploh ni bilo, v Bistrici pa je opozicija dobila vsega 60 glasov. Župnik je v kroniko zapisal: »Tomaž Godec se je trudil za svoje komuniste doseči v obč. odboru nekaj mest.« (8 — 15. 10. 1936; 12)

Do državnozbornskih volitev leta 1938 so se razmere precej spremenile. Še vedno je prepričljivo zmagala Slovenska ljudska stranka (1205 glasov), a opozicija je v obeh občinah dobila 352 glasov, od tega 236 lista Maček-Stanovnik, za katero so glasovali tudi komunisti. (8 — 12. 10. 1938)

Večina partijcev, včlanjenih v obdobju legalnega delovanja stranke, je prenehala delovati po prepovedi komunistične stranke konec leta 1920. Naprej so delovali predvsem izvoljeni občinski odborniki, ki se jim je pridružilo nekaj posameznikov. Za leto 1926 navaja Benedik 11 partijcev v štirih celicah (je pa malo verjetno, da bi 11 članov, ki so se med sabo poznali, ustanavljalo več celic). Vsi so bili doma v Spodnji bohinjski dolini in sicer v Nomenju, Bistrici, največ pa v Bukovi dolini. Morda je v tem času živel v Bohinju tudi kak partijec več kot 11, veliko več pa jih ni bilo. V popisu partijcev smo poimensko zajeli 23 moških, ki so bili člani KP do leta 1930 in štiri, ki so to verjetno bili. Večina so bili delavci, nekateri tudi brezposelni, med njimi pa srečamo tudi obrtnika in posestnika. (Opombe od 13 do 27)

Od partijcev so, kot smo omenili, javno nastopali predvsem občinski odborniki. Sicer pa so komunizem propagirali pred-

vsem po gostilnah in v medsebojnih pogovorih, le izjemoma drugače (trosilne akcije, predvideni in nato preprečeni delavski shod). (9 — stran 27—29; 10 — stran 32)

S citatoma iz Repincevega rokopisa ilustriramo misijonarsko izhodišče najbolj vnetih predvojnih bohinjskih partijcev in njihovo taktiko doslednega črtenja tedanje oblasti: »Tov. Ažman je bil odločno proti temu, da bi se njemu, ali komurkoli pripisovala neka zasluga. Vse kar naredimo mi člani Partije gre v dobro samo Partiji. Mi bomo dobri komunisti samo toliko časa dokler ne bomo delili uspehov. Kadar se pa bomo ovenčali vsak osebno, s svojim uspehom tedaj bo našega komunizma konec. Uspehe si znajo samo buržuji prilasčati na račun delavcev.« (9 — stran 2, 3)

»Osnovno delo takratnih časov to je 'kritika obstoječega režima' ni bila dovolj dosledna, ter ne planska. Nekateri so menili, da je temu krivo pomanjkanje literature. Tov. Ažman nam je na omenjeno taranje dejal naslednje: 'Literature nam res manjka, ne manjka pa nam vsakdanjih krivic in težav. Razmisli naj si vsak, kdo in zakaj te krivice povzroča. Povzročja jih obstoječi režim. Cerkev mu pa daje potuho. To samo vsakdanje početje režima in cerkve razkrinkavaj pa ti ne bo nikoli zmanjkalo gradiva za propagando'. Poleg tega imeli smo nekaj knjig, katere so izšle v sami Moskvi. Pisane so bile v nemščini. Jaz in Vojvoda sva se na moč trudila, iz teh knjig dobiti tudi nekaj za našo propagando prikladnega. Na žalost nisva niti malo uspela. Teze in zaključki tamkajšnjih kongresov, so bili nepremostljivo oddaljeni od naših razmer. Dandanes k vsemu temu rečem: Revolucija mora doma na svoji zemlji pognati, tuja se ne da aklimatizirati.« (9 — stran 31/32)

Posebej omenimo močno potegavščino, ki jo je tudi opisal Jože Repinc. Ko si je princ Pavel izbral za letovišče Bohinj, se je začela »resna preizkušnja za biti ali ne biti. Vztrajali smo v najtežjih pogojih, ter celo poskrbeli da je krstna slava prestolonaslednika Petra minula na žalost dvora brez 100 kg bohinjskih postrvi. Poslednji trenutek so postrvi izginile brez sledu. Naloviti druge je pa bilo prepozno. Gorje vsem, ako bi bili takrat našli pravo sled. Par let so si neumorno prizadevali najti krivca tega 'zločina'. Poizvedbe so potekale vse do razsula to je do 1941. leta.« (9 — strani 11/12)

Jože Repinc se je zapisal v partijsko zgodovino kot kurir partijskega vodstva. Leta 1933 so na Jesenicah zaprli več sodelavcev tajnega partijskega prehoda preko jugoslovansko-avstrijske meje. Jože Re-

pinč se je nekaj časa skrival, nato je odšel v Sovjetsko zvezo in od tam v Španijo. Na strani 77-81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000

življenje partijcev v tistih časih ni bilo lahko. O tem pričajo tragične smrti kar so jih od njih. Jerneja Iskro so novembra 1928 dobili utopljenega v Savi, Karel Jurgec še je ustrelil decembra 1931. Janez Malej se je pomladi 1932 pred aretacijo umaknil k bratu v Hrašče pri Lescah. Od tam je odšel v spremstvu neznanca in izginil. Tragična je bila usoda Petra Arha iz Srednje vasi. Pri njem se je nekaj časa skrival Jože Repinc. 19. aprila 1933 so orožniki iskali Jožeta pri Petru. Ker ga niso našli, so Petra uklenili in ga gnali v zapor. Tam ga je neki orožnik tolkel po glavi in ko so ga čez kak teden izpustili, ni bil več pri pravi pameti. Odtlej je hodil naokrog in govoril le o komunizmu. Bil je izredno močan in ni trpel ugovorov. V začetku septembra 1933 so Petra zvabili v avto, češ da gredo aretirat tovarnarja Vestna v Celje. Odpeljali pa so ga v umobolnico na Studenec. Pred vzhodom se je Peter uprl, menda ubil paznika, nakar so potolkli še njega. (9 — stran 50—53; 29)

Po letu 1930 se je peščici »starih« partijcev pridružilo vsaj še sedemnajst novih, večinoma v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno. Določiti datum sprejemav KP je pogosto kočljiva naloga. Franc Vojvoda je bil eden najbolj delavnih partijcev. Jože Repinc omenja, da je Franc začel sodelovati že leta 1921 in sicer kot skojevec. Kot organizatorja mladine so ga aretirali leta 1923. Vojvoda sam je v partijski popisnici leta 1944 napisal, da je bil pred vojno zaradi komunizma štirikrat zaprt in sicer skupaj sedem mesecev. V tej popisnici piše: »Bil je preje in je sedaj navdušen komunist. Za komunistično stranko je deloval vedno.« V drugi popisnici iz istega leta piše, da Franc za »za KP sodeluje že od leta 1919«, vendar pa tudi to, da je član KP postal šele leta 1938 na Nomenju in da ga je sprejel Jože Ažman, pred tem pa je bil šest let kandidat. Na vprašanje, ali je bil član Skoja, je v tej popisnici nikalen odgovor. Torej Franc Vojvoda formalno morda res ni bil skojevec, nedvomno pa drži, da je organiziral komunistično mladino; morda je bil res član KP šele od leta 1938, nedvomno pa drži tudi to, da je kot partijec delal vsaj že poldrugo desetletje prej. (15; 31)

Ob Ažmanu, Zupanu, Repincu, Vojvodi se je vodilnim predvojnimi partijcem verjetno že pred letom 1935 pridružil Tomaž

* domnevno umorjen;

** vodilni v stavki železničarjev leta 1921 in nato pregnan iz službe

Godec (tudi njegovega vstopa v KP ni možno natančneje datirati). Z njim je povezano novo obdobje uveljavljanja komunističnih stališč v javnem življenju. Godec je kot usnar poznal ljudi, bil je znan kot reprezentant v smučarskih tehnikah, na njegovo pobudo so smučarji v Bohinju organizirali številne prireditve. Partijci so bili prisotni tudi v sokolu v Bistrici, kjer sta delovala tako Godec kot Vojvoda. Toda najvažnejše legalno partijsko oporišče je bilo Društvo kmečkih fantov in deklet v Češnjici. Društvo je prirejalo predavanja, tečaje, nekaj uspešnih javnih prireditev, imeli so dramsko sekcijo, knjižnico. 20. avgusta 1939 se je na kmečkem prazniku zbralo čez 6000 ljudi. Društvo je bilo razpuščeno julija 1940, ker so člani protestirali, ko je bil Tomaž Godec konfiniran. (32; 33)

Bohinjci so si v komunistični srenji pridobili zgleden ugled. O tem priča več pomembnih partijskih srečanj v Bohinju, posebej pa oblikovanje CK ZKJ leta 1939 v Godčevi hiši v Bistrici. (34)

Kot partijski funkcionarji so bili pomembni Jože Repinc, ki je bil kurir partijskega vodstva, Jože Ažman, ki je bil član okrožnega komiteja KP Jesenice, in delegat na 5. partijski konferenci v Zagrebu leta 1940. Na tej konferenci je bil tudi Tomaž Godec, ki ima veliko zaslug za uspešno vodiranje partijskih usmeritev med množice. (10 — stran 34)

OBRASI

France Klopčič je snoval galerijo portretov predvojnih slovenskih komunistov. Ažman, Repinc, Zupan, Godec, Vojvoda in morda še kdo od Bohinjcev bi sodili vanjo. Ti obrasi iz ljudstva bi bili nedvomno primerna dopolnitev Vidmarjevi tradicionalno-elitistični izbiri.

APRIL 1941—MAJ 1945

Bohinjci so dodobra občutili drugo svetovno vojno na svoji koži. Blizu tisoč jih je bilo v partizanih. Od čez 250 mobiliziranih v nemško vojsko jih je okoli sto ostalo tam do konca vojne ali pa so padli. Narodno-osvobodilno gibanje je v Bohinju podpiralo čez tisoč aktivistov. Več kot dvesto oseb je bilo izseljenih — nekaj v Srbijo, večina pa v izseljeniška taborišča v Nemčijo. Okoli 320 jih je bilo zaprtih v zaporih v Begunjah. Zaradi vojne je umrlo okoli 350 Bohinjcev. Med njimi je 201 partizan, 38 aktivistov NOG, 15 jih je umrlo v izseljeništvu, med bombardiranjimi ipd., okoli 70 jih je bilo usmrčenih zaradi sodelovanja z okupatorjem, nekaj deset pa jih je padlo v nemški vojski. (35; 36)

Kronološko razvoj NOG v Bohinju delimo na tri obdobja. Prvo je bilo od nemškega napada na Jugoslavijo do gorenjske decembrske vstaje leta 1941. Drugo obdobje je obdobje zastoja v razvoju NOG v letu 1942. Tretje obdobje se začne z mobilizacijami fantov v nemško vojsko v začetku leta 1943, ko fantje s pobeži v partizane okrepe partizanske enote, začnejo pa razvijati tudi terenske organizacije. To obdobje razcveta traja nato do osvoboditve, kronološki podglavji v njem pa bi lahko dali v zimo 1943/44 (kriza terenskih organizacij NOG v Bohinju) in zadnje mesece vojne (priprave na prevzem oblasti). (35)

Ta kronološka shema pretežno ustreza tudi razvoju KP. Vzpon NOG do decembrske vstaje nima za posledico okrepljenega sprejemanja v KP. Tako leta 1941 kot 1942 je le okoli dvajset novosprejetih v KP. Razmah NOG, ki se začne s letom 1943, prinese tudi številčno okrepitev partijskih vrst.

Kot je razvidno iz priložene tabele, ne moremo natančno določiti niti vseh datumov sprejema v KP v medvojnem obdobju. (glej tabelo na strani 5)

PREDVOJNI PARTIJCJI IN NOB

V letu 1941 so predvojni bohinjski partiji odigrali svojo zadnjo glavno vlogo. Ažman, Godec in Zupan so bili prvi bohinjski partizani — Ažman tudi član vojnorevolucionarnega komiteja za jeseniško okrožje. Jože Ažman je padel 8. avgusta 1941, Janez Zupan pa je bil ta dan ujet in kasneje ustreljen.

Po Ažmanovi smrti je vodilno vlogo pri organizaciji NOG prevzel Tomaž Godec. Zagnano je pripravil decembrsko vstajo. Marca 1942 so Godca ujeli in 20. aprila 1942 ustrelili. (24; 10 — stran 38)

Jože Repinc se je leta 1941 vrnil v Bohinj. Julija 1941 je bil izseljen v Srbijo, kjer je čez dva meseca vstopil v partizane. Po vojni se je vrnil v Bohinj in ni opravičil pomembnejših javnih funkcij. Tudi priznanj ni bil delovno tako lahko ugibamo, npr. Repinc ni bil nosilec Spomenice 1941. Od vidnejših predvojnih partijcev je Franc Vojvoda umrl kot politični aktivist v začetku leta 1945. (26; 24)

Od partijcev, sprejetih v KP pred letom 1930, jih je vsaj devet aktivno sodelovalo v NOG. Partijci, sprejeti po letu 1930, so vsi po vrsti sodelovali v NOB (eden med njimi je dezertiral iz partizanov), vendar pomembnejše vloge ni imel nihče od njih. (13)

Torej nihče od vodilnih predvojnih bohinjskih komunistov ni imel možnosti, da bi po zmagi revolucije skušal uresničiti svoje vizije, ki so jih nedvomno imeli izoblikovane. Po tem, da je imelo (in ima) odločanje z osebnim vplivom v naši družbi poseben pomen in da so pri takem načinu odločanja imele odločilno besedo pomembne osebnosti iz NOB in delavskega gibanja, lahko sklepamo, da v Bohinju po vojni takih osebnosti ni bilo, kar je zaviralno vplivalo na razvoj tega območja.

SPREJEM V KP MED VOJNO

Med vojno je bilo merilo za sprejem v KP aktivno sodelovanje v protifašističnem boju. Navajamo nekaj značilnih izjav iz partijskih anketnih listov, napisanih večinoma v letih 1945/46 (18):

»Član K. P. postala ko nisem imela še prav nič pojma o tem. Ko pa sem bila na Koprivniku začetkom leta 1944 prvič skupaj s tovarišico A. sem ji rekla. Vse pa res ne morem biti če sem že partijka in A. Fežjevka (da ne more biti hkrati partijka in aktivistka Slovenske protifašistične ženske zveze — op. JD). Posmeje se mi in pravi ravno zato, ker si partijka. Vidi se, da nisi o tem še poučena. Med drugim je ponovila besede neke tovarišice, katero so Nemci ujeli in vprašali, ali je komunist. »Komunist biti je lepo, toda ne vem ali sem pravi komunist, ker komunist biti je težko.« Takrat sem šele začela pojmovati kaj je partija in kaj dober komunist, kar jazt šele postajam.

V K. P. vidim sonce brez katerega ni življenje vredno človeka.»

»Dasi takrat še nisem bil poučen o K. P. sem bil predan našemu pokretu in upam, da nisem grešil.»

»Takrat sem se še nekoliko branil, da je še zgodaj. Seveda se še nisem zavedal popolnoma dolžnosti Partije.»

»Kandidat sem postala začetek aprila in 20. aprila 1944 sem bila sprejeta v KP. Takrat še nisem vedela kaj je KP., drugega kot da je ene vrste organizacija. Ko so me sprejeli, sem imela utis, da pač mora

biti vsak v KP, kdor odgovarja za množične org. (organizacije — op. JD). In tudi tov. sekretar je izjavil, da sem poštena in pridna, torej da zaslužim da postanem član KP. Ščasoma sem nekoliko spoznala načela KP. in sem bila zelo hvaležna tov. ki so me sprejeli.»

»Saj nisem nič razumel, sploh nisem vedel kaj je v K. P. mi je rekel tov. sekretar Ludvik da sem sprejet v K. P. dobil sem brošure in sem kmalu uvidel, da je K. P. vodilna sila in da se le na ta način rešimo okupatorja.»

»Pred vstopom v partizane nisem imel nobenega pojma o K. P. Še ne po dveh mesecih mojega partizanstva sem bil decembra 1943 sprejet v K. P. Vedno bolj so se mi odpirale oči, da ima Partija za cilj, da prinese vsemu človeštvu mir, red in blagostanje. Začel sem razumevati borbo delavstva in revnih slojev v bivši Jugoslaviji, vsak dan sem si bil bolj na jasnem. Pred sprejemom v K. P. sem bil 14 dni kandidat brez moje vednosti in ko sem bil na sestanku sprejet, sem se počutil jako srečnega, da bom mogel sodelovati za dobrobit in napredek skupnosti, za uresničevanje stoletnih težnj ljudskih množic.»

»Ker pa sem bila sprejeta le radi marljivosti in požrtvovalnosti nisem vedela, kaj je Partija. Pa tudi še danes nisem toliko dograjena, da bi bila kos vsem nalogam, ki mi jih Partija nalaga.»

»V partijo sem bil sprejet zato ker sem delal za njihovo fronto in sem se strinjal z njihovim načelom.»

Vstop v KP je torej večini aktivistov pomenil priznanje za uspešno delo. S sprejemom v partijo so vstopili v borbena elito NOG.

V pregledanem gradivu nismo zasledili sektašenja pri sprejemih v KP ne zaradi svetovnega nazora, politične opredelitve, družbenega položaja ipd. Bolj opazen je vpliv osebnih razmerij. Najbolj izrazit tovrsten spor je potekal pozimi 1943/44, ko so odstavljenu sekretarju rajonskega komiteja KP očitali, da je v KP sprejemal preveč samovoljno, po svojem okusu. (37)

Med vasmi v Bohinju so opazne razlike glede deleža članov KP (kot tudi glede udeležbe prebivalcev v NOB), kar je nakazano v spodnji tabeli. Te razlike bomo razložili, ko bomo celoviteje raziskali NOB v Bohinju (npr. trenutno še nimamo take baze podatkov, ki bi omogočala zahtevnejšo računalniško obdelavo).

V tabeli smo zajeli 369 članov KP. Omenili smo že štirideset sprejetih pred vojno. Med vojno je bilo sprejetih vsaj 230 članov, saj za 57 popisanih nimamo točnega datuma sprejema. V popisu pa smo zajeli tudi 35 aktivistov in borcev, ki so bili sprejeti v KP po vojni. Popis te zadnje skupine je verjetno pomanjkljiv, saj so pisani viri za povojna leta skromni, ustnih pričevanj pa še nismo zbirali. Za predvojne partije smo omenili njihov družbeni položaj in opisali njihovo usodo. Tudi za sprejete med vojno smo zbrali vrsto podatkov.

Za borce in aktiviste, sprejete v KP po vojni, pa bomo še odkrili vzročne zveze in vzpodbude, ki so jih pripeljale v KP.

ŽIVLJENJSKE RAZMERE

Novopečeni partiji so v KP videli odresilno organizacijo, ki je svojo moč in poštenje pokazala v borbi proti okupatorju.

Oklenili pa so se tudi vere v družbene spremembe in novo pravičnost, ki jo je partija obetala. Družbeno-gospodarski položaj večine njih je bil pred vojno tak, da so si krvavo želeli izboljšanja.

Omenili smo že, da konec 19. stoletja v Bohinju zamre železarstvo. S tem so bili Bohinjci ob pomemben vir dohodka. Večina jih je ostala privezanih na zemljo in priložnostna dela. Okovi surovega življenja so jih stiskali (18): »V političnih strankah

Vas	Štev. preb. 1931	Štev. član. KP	Štev. član. KP %	Rojeni							Sprejeti v KP					v KP v NOV			
				?	do 1899	1901 do 1915	1916 do 1926	po 1927	1920 do 1929	1930 do 1940	1941	1942	1943	1944	1945	po vojni	?	do 1943	po 1943
Bistrica	1153	61	5,3	3	5	20	30	3	5	3	2	1	18	11	1	1	19	8	10+3?
Bitnje	84	6	7,1	—	1	3	1	1	—	—	—	—	1	2	—	2	1	—	2
Brod	117	9	7,7	—	1	3	5	—	1	—	2	—	1	2	2	—	1	1	3
Češnjica	484	27	5,6	1	2	13	10	1	1	1	3	—	2	9	3	2	6	1	6
Gorjuše	314	12	3,8	—	1	5	6	—	—	—	—	—	—	7	—	2	3	—	2
Jereka	186	17	9,1	2	—	8	6	1	—	2	—	—	7	3	1	—	4	1	2
Kamnje	153	20	13,1	—	2	6	12	—	1	—	1	—	8	5	1	1	3	7	5
Koprivnik	302	19	6,3	—	3	10	5	1	1	—	—	1	5	8	—	2	2	—	2
Log-Lepence	72	4	5,6	—	—	2	1	1	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	1
Nemški rovt	163	17	10,4	—	2	9	5	1	—	3	—	4	3	1	—	3	3	1	2
Nomenj	267	16	6,0	1	3	6	6	—	3	—	—	1	4	4	—	4	—	4	2
Podjelje	133	15	11,3	—	3	10	2	—	—	1	—	—	2	7	1	2	2	—	1
Polje-Laški rovt	170	29	17,1	—	6	11	12	—	6	4	1	—	9	7	—	1	1	8	5
Ravne	123	14	11,4	—	3	5	6	—	—	—	—	—	7	2	2	3	—	3	2+1?
Ribčev laz	105	9	8,6	—	1	4	3	1	1	—	—	—	4	3	1	—	—	3	2
Savica	68	12	17,6	—	—	3	9	—	—	—	1	2	3	5	—	—	1	2	2+1?
Srednja vas	448	24	5,4	2	1	8	13	—	2	2	—	—	2	6	1	6	5	2	7+1?
Stara Fužina	581	45	7,7	—	3	22	18	2	—	1	—	—	12	21	3	4	4	4	18+2?
Studor	218	13	6,0	—	1	4	7	1	2	—	—	—	3	3	1	2	2	3	5
Skupaj	5232	369	7,0	9	38	152	157	13	23	17	10	9	94	107	17	35	57*	48	78+8?

* Za te ljudje je zelo verjetno, da so bili med vojno ali po njej sprejeti v KP. Ob njih pa imamo zabeleženih še več deset oseb, za katere se bo morda izkazalo, da so bile prav tako sprejete v KP v obdobju, ki nas zanima. Teh v statistični obdelavi nismo upoštevali.

nisem sodeloval, ker bi ne imel od njih nobene koristi, šel sem samo za tem, da bom imel samo to, kar se bom prislužil z rokami.«

»Bil sem ravno na takem kraju (na odsluženju kadrovskega roka pred vojno — op. JD) ker sem imel priliko spoznati naše razmere na kraljevem dvoru, v kakšnem razkošju so tam živeli. Kako moramo eni delati noč in dan drugi pa živijo na račun teh žuljev.«

»Udejstvoval se nisem v nobenem društvu in organizaciji, ker sem prišel zgodaj do prepričanja, da je njihov namen le-ta, da cepijo delovnega človeka v razne tabore, ter tako delajo nemočnega in do sotrpina sovražnega.«

»Že v mladosti sem videl, da v splošnem med ljudmi ni enakopravnosti, in to pri vseh stanovih, da boljše situirani vedno prezirajo nižje ...«

»Trpkost življenja in kako je človek zaničevan in ki se bori za kruh sem prvič občutil od žene stričevega brata, ko me je zaničevala, psovala itd. (fant je pri stricu raznašal kruh — op. JD). Poleg obveznega dela sem vršil še ostalo kar bi morala delati ona.«

»Pritiskal je pa (mojster — op. JD) vedno bolj glede delovnega časa, zahteval je da moram delati od 7. ure zjutraj pa do 9. ure zvečer.«

»Politično se v predaprilski Jugoslaviji nisem udejstvovala nikjer — isto pri drugih društvih ne — ali spoznala sem že takrat neenakost ljudstva, dobro se občutila kako trd je bil kruh kmeta in delavca, dočim so bili naši izkoriščevalci pijani od kruha.«

»Moral trdo delati in sem bil kot naveden delavec zelo prizadet in čutil veliko izkoriščanje revnega človeka.«

Stiska, v kateri so pred drugo svetovno vojno živeli mnogi Bohinjci, je vidna tudi iz podatka, da je bilo pred vojno od partijcev, ki jih obravnavamo, poročenih le okoli sedemdeset. Na poroko nisem mogel misliti, saj sem videl, kako so gagali poročeni, je razložil svoj položaj eden od partijcev, ki so se v precej poznih letih poročili po vojni. (29; 38)

Stopnja siromašnosti ali celo bede, v kateri je pred vojno živel del partijcev ter vpliv takih življenjskih razmer na posamezne življenjske odločitve nas bo zanimal, ko bomo predvojne življenjske razmere primerjali z razmerami po vojni oziroma danes. Glede na to, da so te danes razmeroma dobro urejene, nas bo zanimalo predvsem, kako in kdaj so si jih izboljšali.

IZOBRAZBA

Med nekako dvema in pol stotinjama partijcev, sprejetih med vojno, je bilo naj-

več kmečkih in priložnostnih delavcev (mednje štejemo tudi kmečke sinove), tovarniških delavcev, kmetov (posestnikov), gospodinjskih pomočnic in gospodinj (mednje štejemo tudi kmečke hčere), obrtnih delavcev in obrtnikov. Posamezniki so bili uslužbenci, logarji ipd.

Njihova šolska izobrazba je bila skromna. Velika večina jih je imela le nepopolno osnovno šolo (čeprav so bili, kot vidimo v anketnih listih, dobro pismeni). Nekaj se jih je izučilo obrti, redki so hodili v srednjo šolo. Visokošolsko izobrazbo je imel le zdravnik.

Po svetu niso potovali (še najdlje nekateri vojaki v prvi svetovni vojni), tujih jezikov se niso naučili. (13)

Po sprejemu v KP so borcev in aktivistov zaupali nove naloge. V anketnih listih razberemo, da so nekateri imeli zaradi pomanjkljive izobrazbe in zato, ker niso bili navajeni javno nastopati, hude težave (18):

»Pri svojem delu mi je dosti uteškočnega radi tega, ker imam premalo strokovnega znanja.«

»Kjer sem delal le bolj malo, ker nisem imel še pravilnega upogleda Partije.«

»Nimam dar govora.«

(Nadaljevanje na 6. strani)

»Politično nisem bil še zgrajen vendar sem bil predan in sem vestno izpolnjeval zadane naloge.«

»Ker pa mi je bilo težko razumljivo, sem le malo odnesla iz tega (partijskega — op. JD) tečaja.«

»Premalo sem še politično podkovan, in uporabljam še kletvice.«

»Vsled premalo zgradbe mi je dela včasih precej težko.«

»Do Partije imam spoštovanje, samo čutim se premalo zgrajena, da bi mogla biti nje vreden član. Treba mi je še dosti študija.«

»Isto nisem dobra organizatorica ker nemorem izražati svojih misli pač pa sem pripravljena za vsako drugo delo.«

»Imam vedno strah če smo ljudje nepoznani govoriti. Svojega političnega znanja ne upam izkoristiti. Tukaj se popravljam, a brez kakšnega tečaja ali šole bo bolj teško.«

»V družbi višjih slojev se ne znam prilagoditi, ker čutim do sebe manjvrednost.«

OBLAST

Ko je fevdalni grajski komisar prišel v Bohinj in se predstavil kmetu, je ta brž spoštljivo snel klobuk z glave. A ko mu je komisar dejal, da želi, naj gre kmetov sin nekaj pisat zanj, je brž posadil klobuk na glavo in dejal: »A sosedje bi rekli, da je opravljal službo biričevo ali je kaj pisal, kar bo kmetu na kvar. Zatorej vam ga ne morem posoditi, in kadar boste zopet potrebovali pisarja v Bohinju, ga pripeljite s seboj.« (6 — Mencinger, stran 73)

S to zaznambo je Janez Mencinger dobro označil zadržan odnos svojih rojakov do oblasti. Tak odnos potrjujejo številni podobni primeri.

Iz tega in ostalega povedanega je razumljivo, da Bohinjci niso napadalno in množično silili na funkcije v novi osvobodilno-revolucionarni armadi in oblasti kakor tudi, da jih najdemo predvsem na nižjih klinih hierarhičnih lestvic.

Med nekaj manj kot tisoč bohinjskimi partizani je bilo blizu 250 partijcev, torej dobra četrtina. Kar polovico so jih v KP sprejeli v vojski. To dokazuje, kako pomemben delež je imela vojska pri politični mobilizaciji ljudi. (13)

Večina je šla v partizane šele, ko so jih prišli mobilizirati ali ko jim je gorelo za petami. Vendar pa med partijci srečamo hrbre in bojevite vojsčake:

»Kmalu sem spoznal tudi vso podlo igro domačih izdajalcev in zelo sem užival če smo katerega spravili na drugi svet. Največje moje veselje je bilo delati zase-de.« (18)

V partizanih je izgubilo življenje 57 partijcev, kar je dobra četrtina vseh partizanskih izgub (201). To kaže na to, da v oboroženih spopadih večina partijcev ne izstopa z izzivanjem nevarnosti in tveganim jurišanjem. (13; 36)

Od partijcev-partizanov jih je čez sto imelo vojaške funkcije. Bili so predvsem vodniki vodov, komandirji kurirskih karavel, nekaj jih je bilo komandantov bataljonov (preveriti pa je podatek o Bohinju, bojda komandantu Istrskega odreda). Več je bilo intendantov, politdelegatov, obveščevalcev ipd. Posebnih zaslug pri poveljevanju jim ne moremo pripisati, prav tako jih ne bremenimo kake hude polomije. Ni podatkov, ki bi pričali o opaznem obsegu kazni ali degradacij. Še najbolj sporna je vloga komandanta 3. bataljona Prešernove brigade v tragičnem spopadu tega bataljona na Pokljuki 15. decembra 1943. (13; 39)

Popis funkcij, ki so jih Bohinjci imeli v partizanih, verjetno še ni popoln, saj so v popisu borcev leta 1959 navedli kot zadnji čin v NOV in POJ: 49 na položaju brez čina, 74 podoficirjev in 16 nižjih oficirjev, skupaj torej 139. Obenem pa lahko sklepamo, da nekaterih Bohinjcev zato, ker so opravljali predvsem nižje funkcije, kljub napredovanju niso sprejeli v KP. (21)

Odpri vprašanji v zvezi z vojaškimi funkcijami so, zakaj so od stotnije Bohinjcev z vojaškimi funkcijami po vojni le redki postali poklicni oficirji (eden bojda celo komandant Cankarjeve brigade), pa še ti so domala do zadnjega po nekaj letih odšli iz vojske in pa zakaj po vojni le redki napredujejo kot rezervni oficirji (vprašali bomo, kdo napreduje in zakaj — kakšna je zveza med napredovanjem in družbeno-politično aktivnostjo).

Borci, ki so napredovali na količkaj pomembne vojaške funkcije, so bili praviloma sprejeti v KP. Ali so bile tudi funkcije v partizanskem zaledju (v terenskih organizacijah) domena partijcev?

Po poročilu z dne 4. maja 1945 je bilo v Bohinju v enajstih krajevnih odborih OF od 71 članov vsaj 35 partijcev-ijk, tri članice odborov pa so bile skojevke. Partijci so bili različno prisotni v odborih. Npr. odbor s sedmimi člani ima šest partijcev-ijk in žensko, ki je verjetno bila partijka, dočim ima odbor z devetimi člani le dva partijca. (13; 15)

Konec avgusta ali septembra 1944 je bilo v desetih vaških celicah KP 51 ali 52 članov. V eni celici sta bila dva (ali trije) člani,

v eni trije, v dveh štirje, v dveh pet, v treh šest in v eni deset članov. Število partijskih celic je raslo s številom odborov OF. Po vaseh je delovalo sorazmerno majhno število partijcev, zato je bilo težje doseči, da bi partijci kot najzvestejši pripadniki NOG in nosilci družbenega prevrata imeli večino tudi v krajevnih odborih OF (in drugih krajevnih vodstvih organizacij NOG). Člani teh odborov so se pogosto menjali. Moški so odhajali v vojsko, vse večjo vlogo na terenu so imeli starejši moški in ženske (predvsem mlajša dekleta). (40)

Bohinj je po teritorialno-politični razdelitvi NOG od začetka leta 1943 samostojen rajon (imenovan od marca 1944 okraj), od oktobra/novembra 1944 pa je združen v okraj Bled-Bohinj. Na ravni okraja so nastali vodstveni organi političnih organizacij (člane teh lahko imenujemo poklicni politiki — proti koncu vojne bi marsikdo zaslužil oznako politični birokrat), gospodarska komisija in drugi oblastni organi (oziroma njihovi poverjeniki) v okviru OF. Varnostno-obveščevalna služba oziroma kasneje Oddelek za zaščito naroda, Vojska državne varnosti in Narodna zaščita.

Na ravni rajona/okraja (in višje) so bili člani raznorodnih organov povečini partijci (pri mladinskih vodstvih pa še skojevci). Le med člani pomožnih služb (administratorji, kuharji ipd.) je bilo več nepartijcev. Posebej je utrjevalo položaj partije dejstvo, da je bil sekretar okrajnega komiteja KP obenem tudi sekretar okrajnega odbora OF, člani komiteja pa so bili tudi vodje drugih terenskih organizacij. (16)

Krajevni in višji organi so bili tesno povezani. Predvsem osebne zveze in nadzor višjih vodstev je spodbujal krajevne aktiviste k večji prizadevnosti.

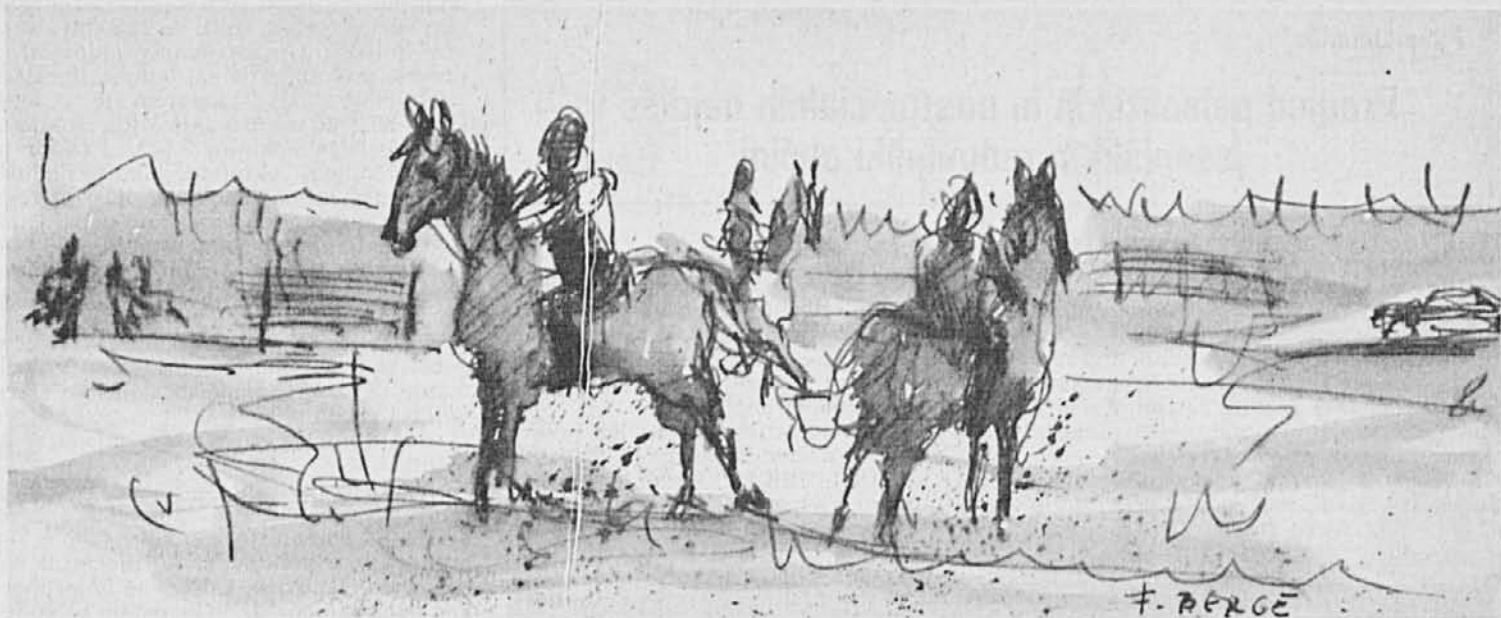
V popisu partijcev smo zabeležili, da jih je kakih 115 imelo funkcije v terenskih organizacijah. To ni dokončno število. Nadaljnja raziskava, koliko in katere funkcije so prevzeli bohinjski partijci ter predvsem, kako so jih opravljali, bo pomembno osvetlila razvojni proces med in povojne oblastne elite. (13)

Večina bohinjskih terenskih funkcionarjev je delala na krajevni ravni, precej jih je bilo na okraju, više pa napredujejo le redki (nekaj jih je bilo članov okrožnih organov, najvišje pa član Pokrajinske gospodarske komisije).

Glede na to, da je v popisu članov Zveze borcev iz leta 1959 navedenih 234 nosilcev terenskih funkcij, ocenjujemo, da so v zalednih organizacijah nepartijci prišli bolj do besede kot v vojski. (21)

Pomembno merilo kakovosti družbenih razmer je varnost življenja. Zato nas zani-

ma, kako je partizanska oblast v vojnih razmerah razsojala nad življenjem in smrtjo. Malo imamo odgovorov na vprašanja, ki se ob tem zastavljajo. V naši raziskavi se jim ne moremo izogniti, saj so bili razsodniki partijci.

Med vojno je bilo zaradi različnih oblik sodelovanja z okupatorjem usmrčenih okoli 70 Bohinjcev. Vzroki in okoliščine usmrtnice so v marsikaterem primeru še vedno vir hude jeze sodobnikov in njihovih povsem nasprotujočih si izjav. Odras te dogodkov je tudi v literarnih besedilih Nade Matičič in Ivana Jana. (6—Matičič; 35; 41; 42)

Še vedno slišimo, da je bilo v delu Varnostno-obveščevalne službe v Bohinju določeno obdobje, ko so vosovci nameravali obračunati z večjim številom ljudi, med njimi tudi s takimi, ki so delali za NOG. Spor o tem, ali je seznam ljudi, ki naj bi jih usmrtili, obstajal ali ne, še vedno opazno bremeni medčloveške odnose starejšega rodu. Da pa tovrstna nasprotja ne bodo umrla s sodobniki dogodkov priča pogovor otrok, ko eden očita drugemu, češ tvoj sorodnik je ubil mojega. Eden medvojnih političnih aktivistov sodi, da bodo tovrstna nasprotja živa vsaj še en rod. (38)

Iz podatkov, ki jih imamo na razpolago, sklepamo, da je bila večina usmrtnic, ki so jih izvršili partizani, v okviru vojnih razmer opravičena. So pa posamezni primeri, kjer so do usodnega zapleta pripeljala tragična naključja, včasih pa tudi zapletena medsebojna razmerja.

Tudi med partijci je prišlo do izdaje. Omenili smo že predvojnega partijca, ki je dezertiral iz partizanov. Ko so šli soborci ponj, so zašli v zasedo in eden je padel. Množično aretacijo aktivistov je jeseni 1943 zakrivil član Rajonskega komiteja KP. Zatem je bil odkrit in usmrčen. Še ne povsem razčiščen je primer sekretarja rajonskega komiteja iz obdobja 1943/44, ki so ga v začetku leta 1944 odstavili, po vojni pa je okoli leta 1950 pobegnil v tujino. Po tistem so se na njegov račun nakopile številne obtožbe. (43)

Represivni ukrepi partizanskih oblasti so poleg smrtnih kazni obsegali še vrsto ukrepov od opozoril do kazenskega odvzema premoženja. Tem postopkom bomo posvetili posebno poglavje raziskave.

Pomembneje za oceno delovanja ljudske oblasti pa je, kako so bile opravljene številne pomembne naloge. To, da so moški množično odšli v partizane, da je ogromna večina ljudi delala za NOG, da so v Bohinju za partizane zagotovili pomembne količine mesa, poljščin in drugega, da je

imenitno delovala obveščevalna služba, da so nevtralizirali delovanje okupatorjevih oblastnih organov — vse to so bili bistveni uspehi NOG v Bohinju.

Mobilizacijo v vojsko so opravile večinska vojaške enote, vendar z dragoceno pomočjo terencev. Ljudska oblast je določala dajatve, delovne obveznosti, razdeljevala pomoč itd. V krajevnih organizacijah so bili vodje in člani izključno domačini v rajonskih/okrajnih organih pa tako vodje kot člani tudi domala vsi domačini, ki so odlično poznali ljudi, njihove življenjske razmere, odnose, premoženje, vedeli so za skrivnosti naravnega okolja. Svoje delo so uspešno opravili tudi zato, ker so upoštevali samoupravna srenjska izročila in ljudsko modrost, ki jo je skovalo stoletno življenje v trdem življenjskem okolju. Viktoričska raziskava kaže množstvo položajev, ko so ljudje v vojnem času kot žrtve prestali prenekatere gorje. Večina ljudi jih je med žrtve pahnili nacistični okupator, včasih tudi nuja razmer. Kljub posameznim trenjem med vojsko, terensko oblastjo in prebivalci so aktivisti ljudske oblasti pametno in varčno ukrepali v vojnem času, tako da partizanska oblast v teh krajih dobera opraviči naziv ljudska. (35; 44)

Iz zadnjih mesecev vojne je mnogo dokumentov, v katerih se množijo stavki kot tile (15):

»Nadalje prosimo, da nam še naprej pošljate blagajniške obračune ter poleg mesečnega poročila še razčlenjena poročila. Prav tako takoj sestavite proračun in nam ga pošljite v potrditev.«

»Prejem dopisa nam poštnoobratno potrdite in nam poročajte o izvedbi gornjih direktiv.«

Taka in podobna navodila so višji forumi pošiljali nižjim in do konca vojne je ta birokratski način dobera okužil tako vojaške kot terenske funkcionarje. Birokracija je eno poglavitnih negativnih izročil NOB, ki se po osvoboditvi že kreпка in sposobna udomi v novi državi. Koliko Bohinjcev se je prelevilo v birokrate? Odgovor bo treba poiskati med tistimi, ki so po vojni postali direktorji, uslužbenici ipd. Kljub zavoram v odnosih do oblasti, ki smo jih omenili, tudi med Bohinjci najdemo ljudi, ki so se želeli uveljaviti:

»Dobro in vsestransko obvladam trgovsko stroko. Poleg tega sem zmožen samostojno voditi pisarno, samo strojepisje le malo obvladam. Čutim se zmožnega voditi tudi manjše podjetje. Veseli me tudi delo v Narodni oblasti. Poleg slovenskega in srbohrvaškega jezika obvladam za silo tudi

nemški jezik. Rad bi se naučil tudi šofirati.« (18)

Raziskava razvoja nove oblastne elite, v kateri so imeli partijci najpomembnejše položaje, bo zahtevno opravilo, pomembna razsežnost raziskave pa bo obravnava delovanja novih oblastnikov v razmerjih med »tradicijo in inovacijo« (koliko so partijci sprejemali položajev v revolucionarni oblasti sprejeli usmeritve novega sistema in koliko jih je pri ravnanju vodila običajna praksa okolja, v katerem so živeli).

Se nadaljuje

Pregled paleolitskih in postglacialnih najdišč v jeseniški in radovljiški občini

Ker se v zadnjih nekaj letih pojavlja v jeseniški in radovljiški občini večje število kamnitega orodja, nekaj tega pa je znanejša že iz začetka sedemdesetih let, prav tako pa imamo na območju občin dve kame-nodobni jamski postaji, je čas, da se na enem mestu zberejo vsi doslej znani podatki o najdbah in kronološki uvrstitvi le-teh.

Vodilo k pisanju je med drugim tudi ugotovitev, da so na tem področju zanimi-

ve najdbe na prostem, to pomeni v doslej znanih primerih na njivah ali ob gradnji hiš. Te najdbe so v slovenskem prostoru nekaj specifičnega ter z ostalimi podobnimi najdišči na prostem glede tipologije izdelave orodja neprimerljive.

Do danes najboljše raziskano človekovo bivališče na našem območju je **POLJŠIŠKA** ali **POGLEJSKA CERKEV**. Nahaja se na prostoru, kjer se je v zadnji lederni dobi

do približno 10.000 let p.n.št. raztezal ledenik, blizu Zgornjih Gorij na zahodni strani vasi Poljšica. Gre za jamsko najdišče, ki pravzaprav niti ni jama, temveč le relativno velik abrij, v katerem je v letih 1965–68 vodil izkopavanja Mitja Brodar iz Arheološkega inštituta SAZU. Prostor je bil v srednjem veku (vsaj tako se domneva, vendar zaradi odsotnosti plasti iz tega obdobja tega ne moremo trditi popolnoma z gotovostjo) preurejen v pribežališče, zato so bila ob tej priliki v njem opravljena nekatera dela, ki so otežila razlago stratigrafije.

Posebnost v poljšiški cerkvi je precej debel sloj morene, ki je vključen v sedimente. Spodnji kompleks slojev je sterilen, pri vходу so na njem morenski nanosi, nad njimi pa so naloženi mlajši sedimenti.

Kulturni horizont je bil ugotovljen v zgornjem drobnem grušču ob zadnji steni abrija. Na tem prostoru je bilo odkritih 574 primerkov artefaktov, ki so izdelani iz različne kremenovine. Od teh je 52 primerkov tipološko opredeljivih, ostalo pa so jedra, odbitki, razbitki in kremenovi prodniki. (Osole F., 1979, 190)

Sam sem ob ogledu poljšiške cerkve leta 1986 našel en lepo obdelan artefakt in dva odbitka, ki pa niso bili ob zadnji steni, temveč približno pod kapom abrija. To je najverjetneje posledica del, ki so bila tu izvršena domnevno v srednjem veku.

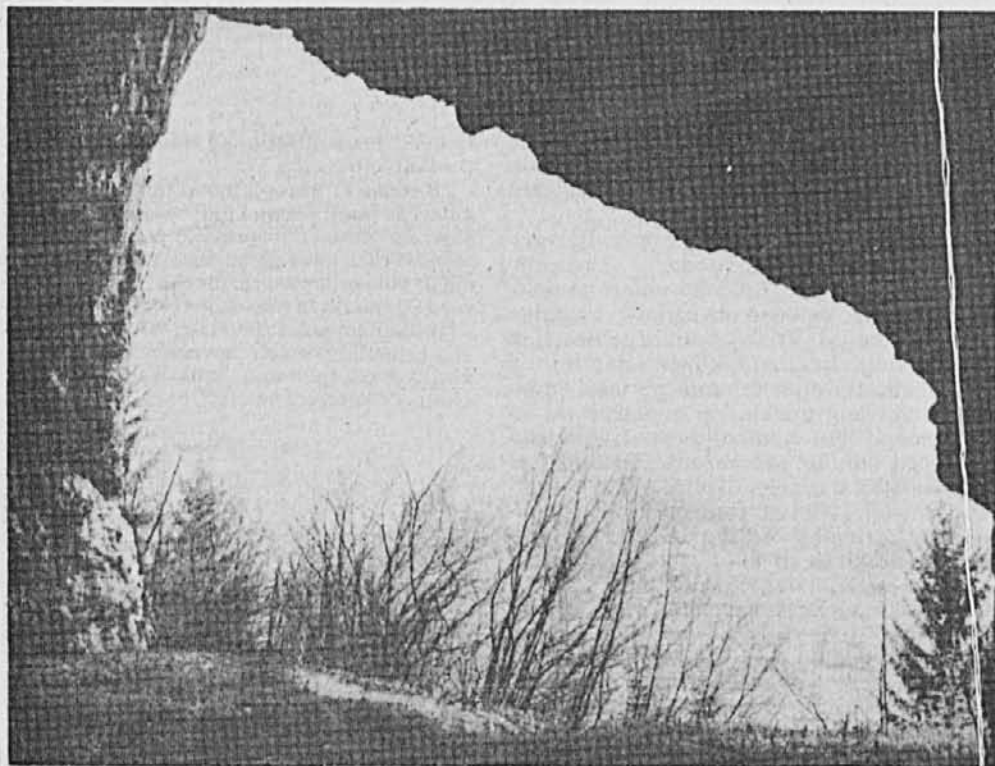
Najdeno orodje je v večini primerov izrazito majhnih dimenzij, to je t.i. mikrolitizacija, ki je v poljšiški cerkvi skoraj dosle-gla stopnja, ki je poznana v slovenskih mezolitskih najdiščih. Vendar pa zaradi odsotnosti ostalih elementov tehnike značilne za mezolitik, poljšiškega najdišča ni moč uvrstiti v to obdobje. (Osole F., 1979, 190)

Nekako najlažje bi govorili o kulturni stopnji poznega gravettiana, to je t.i. epigravettianska kultura, ki ima lokalni značaj. Kronološko bi to najdišče najverjetneje odgovarjalo fazi poznega glaciala, odseku iztekajoče se epohe mlajšega dryasa. Če se torej izrazimo v letih, bi bilo to nekje okoli 8.000 let pr. n. št. (datacija po Osole F., 1985, 256). V prid tej dataciji govori tudi dejstvo, da je bila v poljšiški cerkvi najdena precejšnja količina kosti alpskega svizca (Marmota marmota), ki pa jih v mlajših najdiščih iz epohe preboreala in boreala (7.000–5.000 pr. n. št.) v severni Italiji ni več mogoče najti med ostanki lovskega plena. (Osole F., 1979, 190)

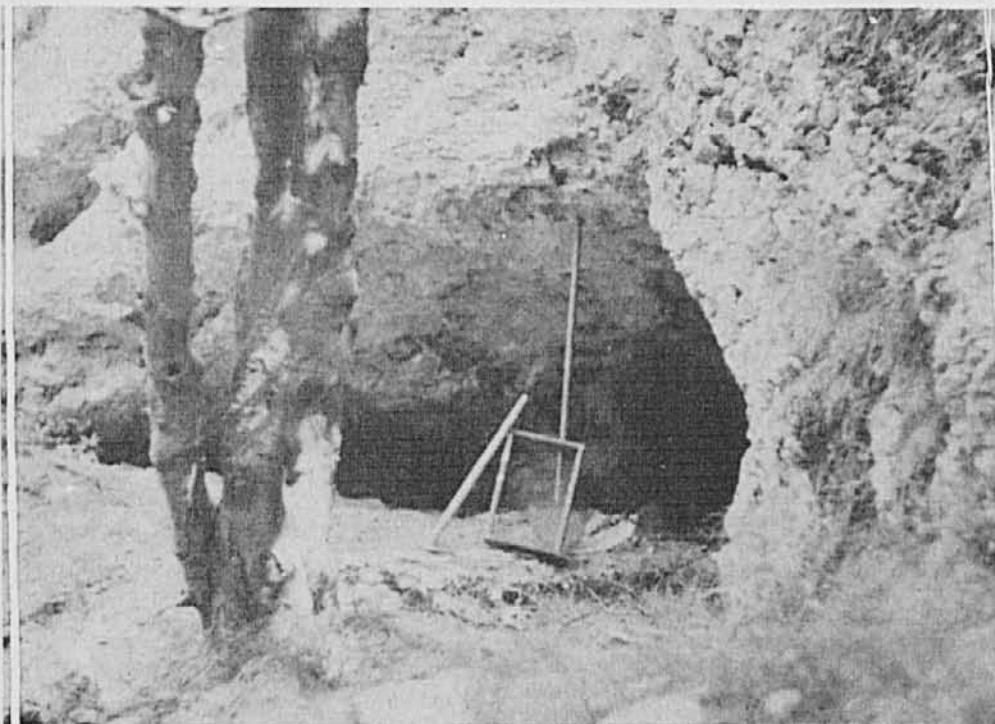
Drugo jamsko najdišče je približno šest km severneje od poljšiške cerkve, na Kočni nad Jesenicami.

Gre za t. i. JAMNIKOV SPODMOL, ki se nahaja približno 200 m nad cesto, ki pelje s Kočne proti Jesenicam pod vznožjem hriba Kavče. Spodmol se nahaja na višini okrog 650 m nad morjem in se odpira proti SZ. Odkrit je bil leta 1980 in tega leta je bila v njem napravljena poizkusna sonda, nekako na sredini jame v velikosti 1 × 1,5 m ter dosežena globina 60 cm. V času tega izkopa najdb ni bilo, vendar pa je bilo kasneje, ko je dež spral odkopani material, ki je bil zmetan pred jamo, najdeno nekaj fragmentov zob medveda ter koščeni izdelek, ki je obravnavan kot harpuna.

Obveščen o najdbi je na ogled jame in poizkusno izkopavanje prišel Brodar M. iz Arheološkega inštituta SAZU. Kopati je začel v pobočju pred jamo in napredoval do sonde, ki je bila napravljena v jami. Vendar brez uspeha. Najdena ni bila niti kulturna plast in ne karkoli, kar bi dalo vzpodbudo za nadaljnje delo. Kasneje je bil v izkopanem materialu zopet najden siliks, ki je dal slutiti, da v spodmolu vseeno nekaj je. Tako je bilo l. 1987 ob prvotni sondi izkopana površina 1 × 0,5 m do iste globine kot prvotna sonda in sedimenti v celoti tudi presejani. To je bila namreč edi-

Poljšiška cerkev: pogled iz jame proti Spodnjim Gorjam

Kočna nad Jesenicami

14

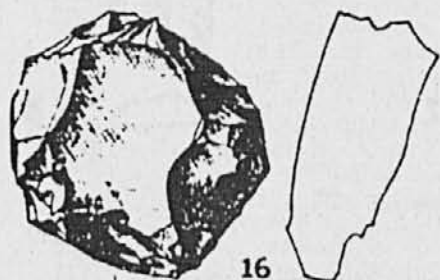
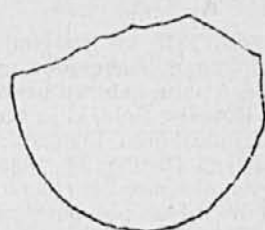
15

17

18

16

19

20

Artefakti iz poljšiške cerkve

na možnost, da se pokažejo najdbe. Vendar tudi sejanje ni obrodilo uspeha, zato se moramo zadovoljiti s tem, kar imamo.

O opredelitvi največjega fragmenta zoba in koščene harpune Brodar Mitja v Vrstvu spomenikov piše:

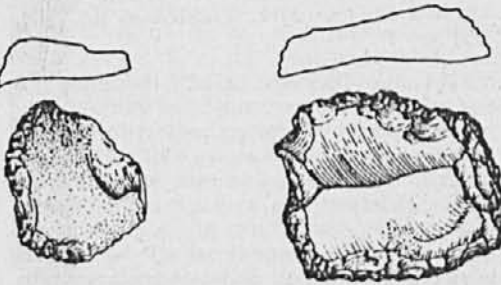
»Od zoba je ohranjen le del krone. Pod robom sklenine je viden začetek korenine, ki je odlomljena. Vse prelomne ploskve so stare. Kolikor lahko presodimo po ohranjenem ostanku žvekalne površine, ki je že močno zbrušena, gre za starejši osebek. Odlomek je mnogo premajhen, da bi bilo možno določiti, ali gre za rjavega ali jamskega medveda.»

O harpuni pa pravi:

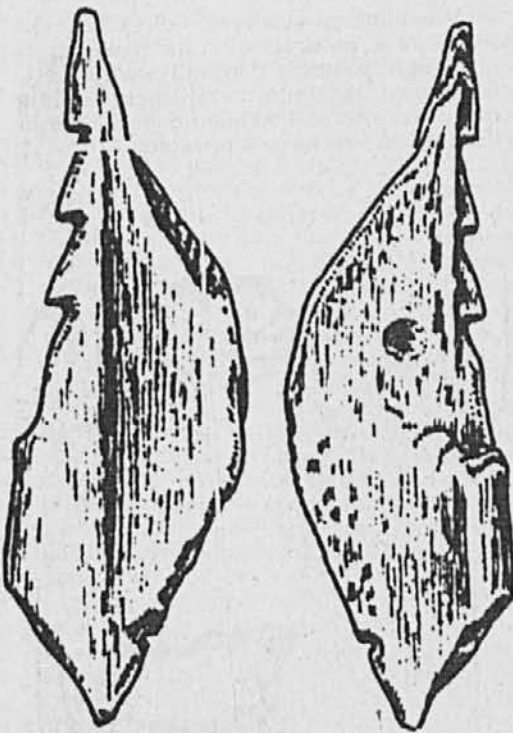
»... Na prvi pogled se zdi, da gre za odlomek dolge kosti... Ker je odlomek tako majhen, je tudi možno, da gre za kakšen drug del okostja. Obdelan je le del enega roba, sicer je odlomek ostal nepopravljen, tak kakršen je bil. Celo konica, ki je gotovo bistven element, ni posebej narejena. Za izdelavo je bil izbran dovolj koničast odlomek, tako da konice ni bilo treba narediti...»

... Koščene harpune se pojavijo približno proti koncu paleolitika. Zelo hitro se oblikovno razvijejo in se pojavijo različni tipi. Njihova uporaba se nadaljuje v mezolitiku in kasneje v prazgodovini. V primerjavi s številom drugih predmetov so vedno zelo redke. V našem primeru, ko nimamo stratigrafskih podatkov in drugih predmetov, ostane za opredelitev, kam jo uvrstiti, le tipološka primerjava. Pa tudi tukaj ne pridemo naprej. Oblika je tako specifična, da ni primerjave. Treba bo še iskati, če je kje kaj podobnega, pri tem pa bo treba upoštevati geografsko oddaljenost. V dobach, ki pridejo v poštev, je kulturna diferenciacija že zelo napredovala in je lokalnih kulturnih variant vedno več. Čudna oblika, neizrazite zalusti in nepopolnoma enaka razdalja med njimi kažejo morda, da sploh ne gre za harpuno, ampak je človek s tem koščkom kosti le nekaj drgnil in je tako prišlo do plitvih asimetričnih vdolbin. Tako uporabljeno kost, ki je sicer večja in so tudi vdolbine mnogo večje, poznamo iz aurignacijske Špehovke. Proti taki domnevi govori oglašena konica in občutek, da le gre za harpuno. Z ozirom na začetno vrtnanje luknje je mogoče tudi domnevati, da je izdelovalec sicer imel namen narediti harpuno, pa dela ni končal.

Enako težko je odgovoriti na vprašanje, kateri dobi naj bi izdelek ali polizdelek pripadal, saj manjkajo takorekoč vsi argumenti. Edino, na kar se lahko naslonimo,

Artefakta z Belškega polja (P. Jamnik)

a

b

Harpuna

je verjetna subfosilnost kosti. V dani situaciji torej trditve, da gre za harpuno, ni popolnoma prepričljiva, in le do neke mere je prepričljivejša njena uvrstitev v mezolitik.» (Brodar M., 1984, 218—219)

V nadaljevanju velja omeniti prizadevanja pri iskanju novih jamskih postaj na obravnavanem območju.

Že leta 1951 v Arheološkem vestniku dr. Brodar omenja sondiranje v ZIJALKI pod JAMARSKIM VRHOM, pri Begunjah oziroma Dragi. (Brodar M., 1951, 206) Paleolitskih najdb ni bilo, precej močno pa so zastopane holocenske kulturne plasti.

Približno 30 m JZ od Zijalke se nahaja PREVIS, pod katerim je prav tako opravljal poizkusna izkopavanja M. Brodar (Brodar M., 1985, 31), vendar se do globine dveh metrov še vedno sledi antična oz. še starejša halštatska kulturna plast. Letos je bil stari izkop poglobljen še za cca 60—80 cm, vendar je v plasteh še vedno keramika iz omenjenih obdobj.

Še eno prav tako neuspešno sondiranje je bilo opravljeno v MOSTAH pri ŽIROVNICI, približno sto metrov nad hišo št. 65/c oz. SZ od vojaške karavle, v manjšem spodmolu. V humusu se pojavljajo drobni koščki keramike, ki je najverjetneje srednjeveška, v globini 50 cm pa že naletimo na preparino apnenčeve skale, ki izključuje nadaljne kopanje.

Leta 1979 je A. Pleterski pri topografskem delu našel v izkopu zemlje ob novi hiši na BOHINJSKI BELI kremenast odbitek z enim retuširanim robom. Tak predmet bi brez nadaljnega lahko pričakovali v poljšiški cerkvi, zato je najbolje, če govorimo o pripadnosti kateri izmed postglacialnih kultur. Najdba je dala spodbudo, zato so leta 1982 delavci Arheološkega inštituta pregledali ves prostor pod nekaj sto metri dolgo skalno steno, kjer bi lahko bilo primerno mesto za poskusni izkop, vendar ga žal niso našli. (Brodar M., 1985, 36)

Med prizadevanja za odkritje jamske postaje lahko štejemo tudi SPODNJE GORJUŠE. Iz te bohinske vasi je poznan zob jamskega medveda, katerega so pred leti pokazali M. Brodarju in pa dveh kamnitih artefaktov, ki naj bi ju našel 1961 A. Rjazancev. (Rjazancev A., 1963, 44) Seveda se postavlja vprašanje, če artefakta in zob medveda v tem primeru lahko povežemo, vsekakor pa Sp. Gorjuše ostajajo zanimive.

V drugi okvir najdb gre šteti kamnito orodje, ki se pojavlja predvsem na njivah in pa v manjši meri ob gradnji hiš ali pri kopanju različnih jarkov. Gre za tri takšna nahajališča večjega števila orodja.

Prvo je bilo odkrito BELŠKO POLJE, kjer je A. Rjazancev že leta 1960 našel nekaj artefaktov in različnih okruškov. (Me-

(Nadaljevanje na 10. strani)

terc J., 1975, 14) Nahajali so se v smeri proti Strugam. Kasneje je začel na njivah Belškega polja nabirati kremence Martin Noč s Koroške Bele, ki je svojo zbirko posodil Arheološkemu inštitutu, da so artefakte narisali. (Brodar M., 1985, 35, 36) Sam sem prav tako našel štiri lepo obdelane primerke na njivah pod novo jeklarno 2.

Tako pri tem kot pri vseh ostalih najdiščih, ki bodo še omenjena, izkopavanje na mestih, kjer so bili artefakti najdeni, ne pride v poštev. To je potrdil preizkus, ki je bil opravljen na Belškem polju in pri katerem ni bil najden niti en artefakt.

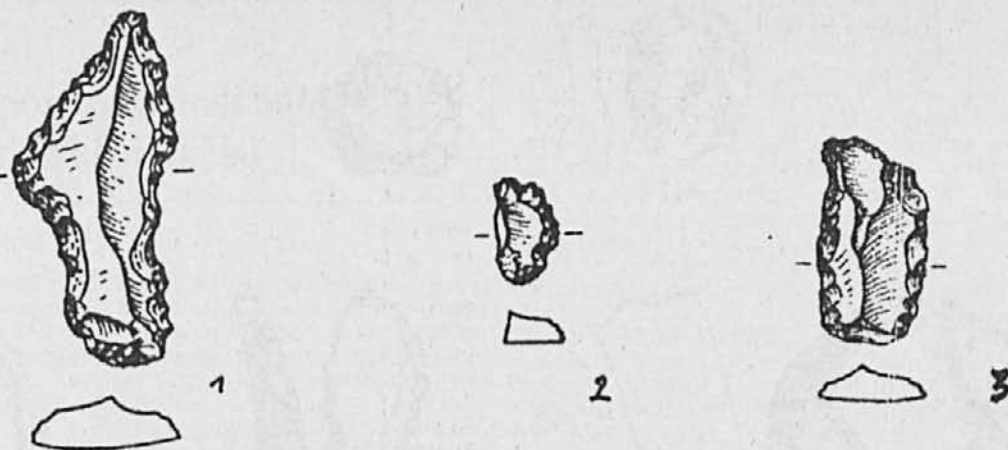
ZASIP je drugo takšno najdišče, kjer je po njivah, najpogosteje v smeri proti Bledu nabral lepo zbirko kremencev župnik France Oražem. (Brodar M., 1985, 36) Posamezni artefakti so bili najdeni tudi pod Sv. Katerino, oz. na njivah pod novejšo cerkvijo. Prav tako je župnik F. Oražem našel l. 1986 ob gradnji nove ceste na Homu tri silekse.

Zasipški artefakti so zelo podobni tistim s Koroške Bele in zato bi jim zaenkrat lahko pripisali isto kulturno pripadnost. Glede na to, da oboji ležijo na področju, ki ga je do konca zadnje ledene dobe, do pribl. 10.000 pr. n. št. prekrival led, je uvrstitev v postglacialno obdobje kar na mestu. Po mnenju M. Brodarja gre najverjetneje za obdobje od konca paleolitika pa do pojava neolitskih kultur.

Najnovejše nahajališče kamnitega orodja so MOSTE PRI ŽIROVNICI. Tu je Franc Podlipnik iz Most 11/č (parc. št. 1/3 k.o. Žirovnica) ob gradnji hiše našel na različne arheološke ostanke. (Meterc J., 1981, 29) Med drugim je začel nabirati tudi kremence, ki jih je še zmeraj mogoče najti na njegovem vrtu. Problem na tem najdišču je v tem, da je predel popolnoma pozidan in je zato na tem prostoru nabiranje artefaktov oteženo. Edino, kar je še ostalo nepozidanega, je ŽUMROVA NJIVA, ki leži prav na robu terase, dvigajoče se nad cesto.

Mogoče bi lahko k tem najdbam prištetli tudi nekaj kremencev, ki so bili najdeni v neposredni bližini Most, to je pribl. 300 m severneje ob vznožju RATIBOVCA POD AJDNO. Tudi te je našel F. Podlipnik ob izkopanem jarku.

Prav tako kot za artefakte z Bele in Zasipa bi tudi za te lahko rekli, da pripadajo

1—2 artefakti z Belškega polja, 3 — iz Zasipa (P. Jamnik)

kateri izmed postglacialnih kultur, saj so si med seboj precej podobni.

Značilnost vseh treh opisanih najdišč je v tem, da je razmerje med pravimi artefakti in zgolj odbitki oz. neobdelanimi kremenci v prid artefaktom in da neobdelanih primerkov skorajda ni najti.

Kot zanimivost velja omeniti še BOHINJ. Tu se na njivah od Bohinjskega jezera skozi Staro Fužino, Studor pa tja do Jereke nekje v manjših, ponekod pa v večjih količinah nahaja kremen različne kvalitete. A. Rjazancev l. 1963 poroča o najdbi nekaj artefaktov, (Rjazancev A., 1963, 44) risbe le teh pa so bile objavljene tudi v Varstvu spomenikov. (Gabrovec S., 1960, 317)

Pri opravljenem ogledu omenjenega področja je bilo sicer najdeno veliko število kremencev, vendar pa med njimi ni niti enega primerka, za katerega bi lahko z gotovostjo trdili, da je kamnito orodje oz. artefakt. Nekateri imajo po robovih sicer sledove podobne retušam, ki so značilne za kamnito orodje, vendar zaradi odsotnosti vsaj enega značilno obdelanega primerka še ne moremo govoriti o novem najdišču na prostem. Tako tudi omenjeni artefakti, ki naj bi jih našel A. Rjazancev, ostajajo to le pogojno.

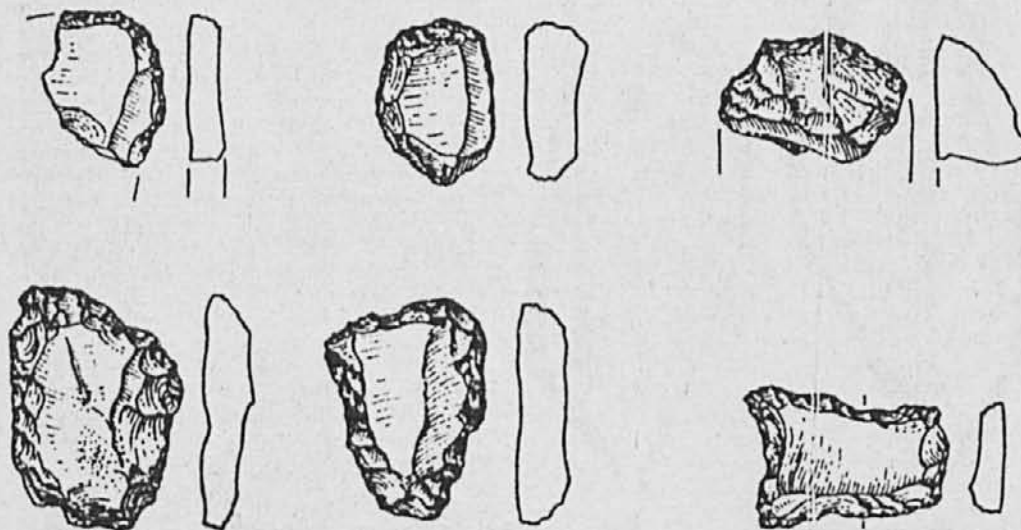
Vsekakor pa relativno velika količina kremen in pa ugodne nastanitvene možnosti tega področja dopuščajo verjetnost, da se med nadaljnjim nabiranjem najdejo tudi pravi artefakti, ki bodo dokazali človekovo prisotnost na tem prostoru.

Pri že omenjenem pregledovanju njiv je bila ugotovljena največja zastopanost kremen ob Bohinjskem jezeru, v smeri proti Stari Fužini in pod kamnitim plazom, na severni strani ceste, vse do vasi Studor. Čim bolj gremo proti vzhodu, redkeje so zastopani. »Redčiti« se začno že v Srednji vasi, v Češnjici in Jereki pa je najti le še nekaj kosov.

Na podlagi napisanega je moč sklepati, da področje radovljiške in jeseniške občine v času kamene dobe vsekakor ni bilo naseljeno. V prihodnosti je zato pričakovati nove najdbe, ki naj bi poznavanje tega obdobja človekove zgodovine pomagale bolj razjasniti.

VIRI:

1. OSOLE F. (1979), Gravettijski kulturni kompleks v Sloveniji. — Praistorija jugoslovanskih zemalja, ANU BIH, 177—192, Sarajevo
2. OSOLE F. (1985), O stari kameni dobi in njeni zapuščini na Slovenskem. — Proteus 47, 256, Ljubljana
3. BRODAR M. (1984), Jamnikov spodmol — Varstvo spomenikov 26, 217—219, Ljubljana
4. BRODAR M. (1951), Poročilo o sondiranju v Zijalki pod Jamarskim vrhom. — Arheološki vestnik II/2, Ljubljana
5. BRODAR M. (1985), Iskanje novih paleolitskih postaj v letih 1971 do 1982. — Arheološki vestnik 36, 25—38, Ljubljana
6. RJAZANCEV A. (1963), Po poti železarskega Bohinja. — Železar (Tehnična priloga) 5/2, 43—61, Kranj
7. GABROVEC S. (1960), Studor. — Varstvo spomenikov, str. 317, Lj.
8. METERC J. (1975), Pregled arheoloških najdb in njihov pomen v radovljiški kotlini. — Listi (priloga Železarja) 22/V, 13—18, Kranj
9. METERC J. (1975), Pregled arheoloških najdb in njihov pomen v radovljiški kotlini. — Listi (priloga Železarja) 22/V, 13—18, Kranj
9. METERC J. (1981), Nekaj misli o najstarejši preteklosti Most in Žirovnice. — Listi (priloga Železarja) 50/XI, 29—31, Kranj

Artefakti iz Most pri Žirovnici (F. Podlipnik)

Samozaložba je bralni stroj

Naslov tegale eseja¹ je parafraza ene izmed številnih definicij knjige, češ da je knjiga aparat za branje. In natanko za to tudi gre. Če hočemo o samozaložbi govoriti z resnih teoretskih izhodišč, potem je neobhodno, da o njej spregovorimo kot o knjigi. Če se strinjamo, da je to možno in zaželeno, se iznenada znajdemo v prostranem teritoriju zgodovine knjige. Ta diapazon nas ne sme prestrašiti: zgodovina naj bo zaveznica. Po drugi strani pa samozaložba v naslovu zavezuje k branju, in to specifičnemu branju samozaložbe, ki je hočeš nočeš drugačno od branja izdaje kake založbe. Potemtakem hočemo razmišljati iz dveh perspektiv:

— na diahroni ravni utegne biti zanimiva zgodovina oz. sociologija književnosti;

— na sinhronem prerezu pa se zdi produktivna komunikacijska teorija in iz nje izvirajoča semiologija.

I.

»Samozaložba je knjižna izdaja, za katero nosi vse stroške avtor sam.« (Leksikoni CZ, Literatura: 216) Ta definicija pa je obenem tudi edino neovrgljivo dejstvo, ki ga v zvezi s samozaložbami lahko izrečemo. Zakaj tak pesimizem, se bo pokazalo takoj, ko bomo skušali samozaložbo opredeliti časovno. Napisati zgodovino samozaložbe bi bil svojevrsten ekskluzivizem; gre le za to, da ponovno preberemo zgodovino književnosti. Zgodovina samozaložb je že napisana, le da tega nismo opazili.

Ker je iz razumljivih razlogov zelo težko presoditi, ali je npr. oče Mojzes svoj pentatev napisal na lasten pergament ali pa mu je tega preskrbela rodovna skupnost, je potrebno vprašanje, od kdaj samozaložba, obrniti, namreč, od kdaj založnik.

Založnik kot trgovski zastopnik avtorja pred javnostjo je institucija novejšega datuma. V novoveškem smislu ga lahko umešimo v sredino 18. stoletja. Ali še bolj natančno: l. 1755 je prvič zazvonil navček mecenstvu. To leto pomeni emancipacijo avtorja kot književnika: Samuel Johnson se namreč osvobodi spon mecenstva, tako da knjige, od katerih živi, ne samo, da jih piše, ampak jih tudi izdaja sam. V tem času pa se konstituirata tudi založnik, ki se rekrutira bodisi iz vrst tiskarjev ali knjigarnarjev. Dogodek sovpada z nastajajočo vlogo knjige kot potrošniškega blaga. Obenem s tem je postajala tudi vloga književnika drugačna: za svoje ustvarjanje je vse manj potreboval finančno podporo mecena, saj se je borno, a vendarle, lahko opiral na lastno delo — na honorarje, ki mu jih je sicer po svoji presoji odmerjal založnik. Pred tem je delo založnika pogosto prevzemal avtor sam. (Escarpit, 1970: 75) Nekateri (npr. Munda, 1983: 10) sicer postavljajo založnika že v Staro Grčijo — tak založnik naj bi imel skupino sužnje, ki so zanj prepisovali v *scriptorium* kodekse, sam pa jih je nato prodajal javnim in zasebnim knjižnicam — vendar povsem gotovo ne gre za založnika v današnjem smislu. V prepis so sprejemali književna dela glede na naročila, bodisi knjižnic ali avtorjev, ne glede na siceršnje »posvečenost« tekстов. Tako je bil tak lastnik prepisovalnice veliko bolj podoben današnjemu tiskarju, avtor brez lastne prepisovalnice pa samozaložniku. Izročilo teh prepisovalnic se nadaljuje v srednjem veku. Ker so bili prepisovalci v glavnem menihi, prepisovalnice pa v lasti samostanov, se že pojavi selektivna kom-

ponenta, ki je tako značilna za pojem današnjega založnika.

Na drugem koncu sveta, na Japonski, se o modernem pojmu samozaložništva dá govoriti veliko prej kot v Evropi. Gre za predhodnika današnjega časopisnega giganta Youmiuri (naklada današnjega dnevnega tiska te časopisno-založniške hiše je prek 50 milijonov izvodov!). V visokem srednjem veku pa je avtor časopis sam pisal, tiskal in prodajal. Tipičen samozaložnik! (Escarpit, 1970: 75)

Lep zgled (samo) založništva pa nam nudi tudi domača literarna zgodovina. Udejstvovanje naših književnikov kot založnikov bi lahko sledili in raziskovali od Trubarja naprej. Pretresti bi bilo potrebno samo nekatera že znana bio- oz. bibliografska dejstva. Še posebej zgovoren primer je v tem pogledu Valvazor, ki je, kot je znano, prav zaradi svoje založniške dejavnosti ob izdajanju svoje *Slave ubožal*. Znano je tudi, da je Prešeren izdal svoj *Krst pri Savici* v samozaložbi. Itd. Vse do Šalamunovega Pokra, ki je prav tako samozaložba, in do današnjih dni, ko se prav zaradi številnih pesemskih samozaložb ponovno potrjuje maksima: Slovenci — narod pesnikov.

Zaradi njihove specifičnosti in v marsičem tudi poučnosti, pa je vredno pozornost usmeriti na bukovnike.

Bukovniki so bili pravzaprav še vedno ljudski pevci, ki pa so delovali v spremenjenih okoliščinah. Z javnostjo niso komunicirali več samo neposredno (čeprav so tudi to še počeli: še vedno so govorili npr. na pogrebnih svečanostih), temveč so že objavljali knjige, ki so jih navadno tudi sami tiskali, vezali in ilustrirali. Na raznih sejmih pa so jih razpečavali. Njihova dela so zvečine prevodi in priredbe. Gre za nabožne, mistične ali celo magične tekste (tak je npr. Kolomov žegen, ok. 1740). Ta dela sodijo v pietistično literaturo nemškega baroka, pojav sam pa se je razširil po vsej Srednji Evropi (taka dela imenujemo tudi sejmarska literatura; seveda brez slabšalnega prizvoka). Navedimo samo nekatera imena naših bukovnikov: Andrej Šuster-Drabosnjak, Mihael Andreaš, Matija Naglič, Jurij Vodovnik idr. Avtorjev oz. prirejevalcev Kolomovega žegna, Duhovne brambe (ok. 1750) in Šembiljinih bukev pa ne poznamo; poleg teh treh najbolj znanih del je »praznoverne« narave še več podobnih (npr. Žegarjev Antikrist, l. 1767). Glede na to, da so taka dela tudi preganjali (vsa tri dela so zaplenili npr. Drabosnjaku, nje ga pa celo zaprli — Reisp, 1966:11), smemo sklepati, da je bilo tovrstne literature še veliko več, kot je danes poznamo. To pa v marsičem spreminja naše vedenje o »bralni kulturi« Slovencev tedanjega časa; le čtivo so si seveda izbirali po svojem okusu. Za Drabosnjaka se domneva, da je imel lastno, primitivno tiskarno. Marijin pasion (l. 1811) pa je natisnila tiskarna, ki je bila glede na tipografijo črk preskrbljena z vsemi tiskarskimi potrebščinami. Tisk je vsekakor plačal Drabosnjak sam. (Reisp, prav tam)

Samo od sebe se vsiljuje vprašanje, kaj je bukovnike spodbujalo k temu podjetju, ki je bilo že vnaprej obsojeno na finančni propad. (Drabosnjakova kmetija je po ljudskem izročilu tudi zaradi tiskarskih stroškov vidno hirala.) Ker so številne bukovniške knjige morale ostati anonimne, tudi pričakovani ugled ni mogel biti razlog za tako številne objave. France Kotnik, ki

je prvi pisal o bukovnikih, pojav razlaga duhovnozgodovinsko. Misijoni jezuitov so v dobi katoliške restavracije vrnili dobršen del prebivalstva spet v katoliško cerkev. Vendar pa so se gorjanci, ki so redko prihajali v cerkev in jim je manjkalo pouk o katoliških verskih resnicah, v svoji **osamljenosti** nagibali k branju in sanjaštvu in so po duhu ostajali protestantje. (Kotnik, 1946: 86; podčrtal MB)

Dandanes razumemo izraz založnik metonimično, saj so že zdavnaj minili časi, ko je tiskar ali knjigarnar opravljaj vse vloge, ki so zdaj razdeljene na urednike, recenzente, tiskarje, razpečevalce itd. Seveda pa ne smemo pozabiti na najvažnejšo vlogo založnika: na kritje stroškov izdaje knjige. V SR Sloveniji naj bi se ta sredstva črpala iz skladov same založbe in iz subvencij Kulturne skupnosti. Prav te subvencije širše družbene skupnosti pa so v zadnjem času ostale tako pomembne, da knjiga brez teh sredstev sploh ne more iziti. Zato je založništvo danes pri nas v izredni stiski, kar je tudi stalna tema pogovorov v javnih obcih. Knjige prihajajo na trg z večletno zamudo, saj je ogromno kvalitativnih del (kvaliteto presoja založba) odloženih za nedoločen čas. Toda iz vse te krize še ni videti izhoda. (KL, 30. oktober, 1985) Kriznega položaja pa se zaveda tudi založništvo samo: »Kot dejavnost posebnega družbenega pomena bo založništvo v bodoče (na osnovi določil ustave in zakona o združenem delu) doživelo vrsto sprememb.« (Žnideršič, 1977: 6) Na kratko povzemimo te spremembe:

1. današnje pretežno tržne odnose bodo zamenjali dogovori med proizvajalci in porabniki. Knjiga bo rezultat teh dogovorov;

2. izhajale bodo tiste knjige, za katere bo družba kot celota zainteresirana;

3. knjiga bo po ceni, ki bo dostopna bralecem in kupcem;

4. knjiga bo tudi širše dostopna v knjižnicah;

5. založništvo bo zmožno poverjene mu funkcije tudi opravljati.

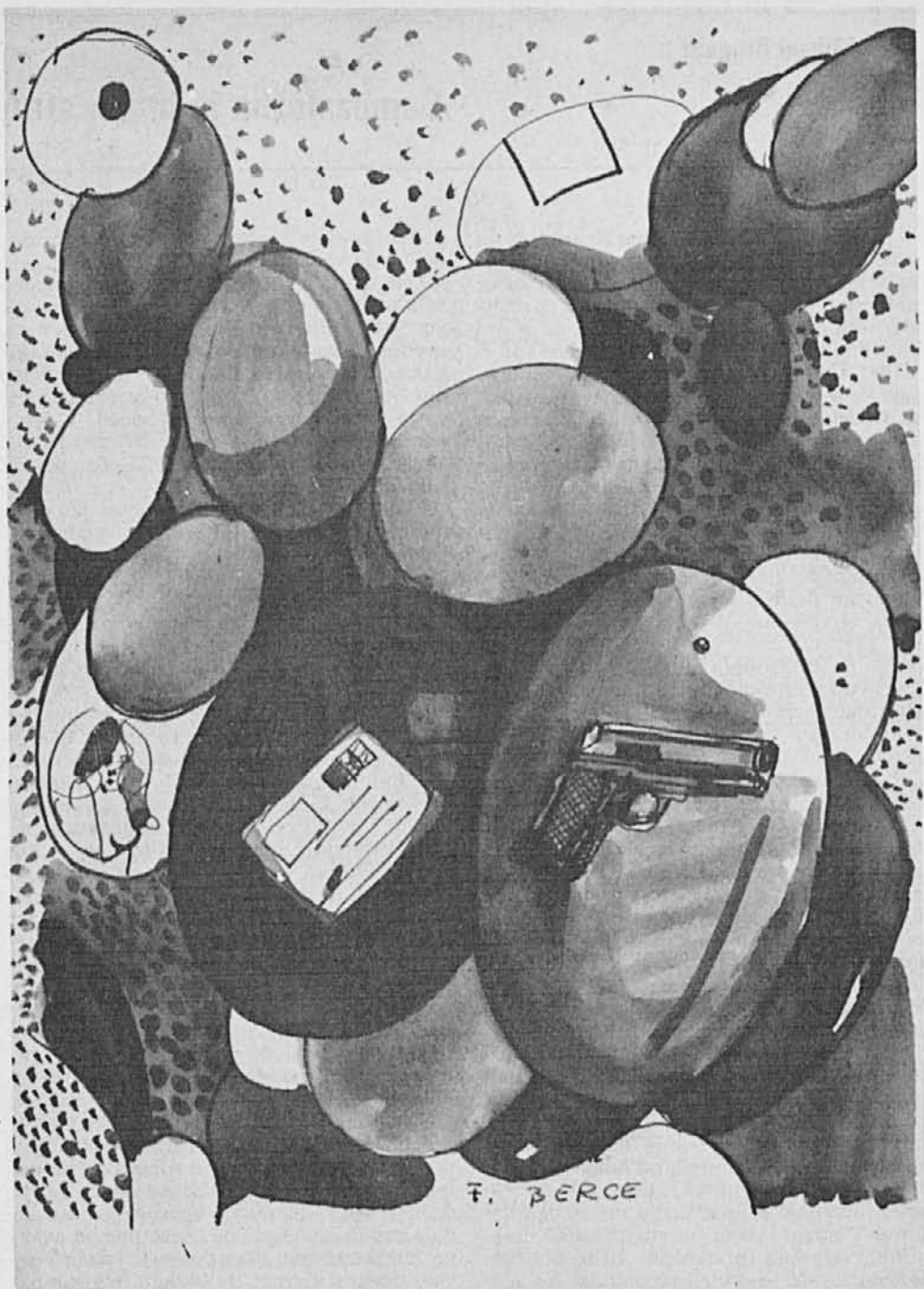
Vendar poti do teh sprememb tudi Žnideršič, kljub aktivistično-bombastičnemu izrazoslovju, ne vidi. Iz Žnideršičevih premis pa kar na dveh mestih bode v oči nestrinjanje z obstoječo založniško dejavnostjo. Založništvo se danes še vedno ogreva pretežno za tržne uspehe s knjigo, iz česar sledi, da svojega poslanstva ne jemlje zares in ni adekvaten zastopnik knjige pred javnostjo (prva in zadnja točka). 2. točka pa je docela nerealna (popolnoma diletantska), saj se je od Mohorjeve družbe v 19. stoletju, ko je lahko ena sama založba obvladovala celoten slovenski prostor z za današnji čas nepojmljivimi nakladami (50.000 rednih članov) in imela pri tem seveda tudi dobiček (subvencije za tiskanje potemtakem niso bile potrebne), v sami slovenski družbi toliko spremenilo, da želja po obvladovanju družbe prek ene same založbe ostaja zgolj nostalgčni spomin. Družbena diferenciacija se kaže tudi v večplastnih in raznovrstnih bralnih zahtevah. Pesniške zbirke npr. izhajajo v izredno majhnih nakladah (ok. 500 izvodov in manj), pri čemer se povečuje število avtorjev in tudi število izdaj, obenem pa po kazalcih javnega mnenja upada število bralcev, hkrati pa se povečuje njihova diferenciacija. Tak knjižni trg, ki ima še to last-

nost, da ni posebno velik, pa je izredno težko obvladljiv. (TV, Integrali, 7. junij: Okrogla miza o založništvu.) Zato samo iz povedanega sledi, da na »družbo kot celoto« še dolgo ne gre upati, morda nikoli več. Tudi 3. in 4. točka sta povezani oz. v odvisnosti od družbenih, tokrat gospodarskih gibanj.

Predvsem na založništvo razdiralno deluje prepočasna obratna stopnja kapitala in če k temu prištejemo še katastrofalno stopnjo inflacije, je tržni učinek kljub proklamirani knjigi kot kulturni dobrini porazen. Zato tudi konjunkturni obrati v založništvu niso možni vse dotlej, dokler bo družba v gospodarski recesiji. To pa bo, kakor kaže, še precej časa. Smešna je tudi točka 3. Presenetljiva pa je sintagma »bralci in kupci«, ki na prvi pogled spominja na administrativno frazo »delavci in občani« in je v tem pogledu pomensko prazna, opominja pa nas, da poleg bralcev knjigo kupujejo tudi »kupci«. Ti slednji torej knjig ne kupujejo zaradi branja, pač pa zgolj zato, da bi jim imeli. To pa je pomembna odkritosrčnost: v našo zavest priziva spoznanje, da knjiga ni samo »stroj za branje«, pač pa tudi statusni simbol in pri »kupcih« zgolj zadnje. Knjigo potemtakem lahko kupimo samo zato, da jo bomo hranili v knjižni omari, in taka knjiga bo služila le dekorativnemu namenu: knjiga postane predmet, izraz in potrditev bogastva, kulture in dobrega okusa. Knjiga in kruh sta postala predmeta istega kulta. Strinjali pa se bomo, da je glavna lastnost knjige vzpostavljanje neomejene trajne in vedno znova nove komunikacije med ljudmi. Ko knjiga ne izpolnjuje več te naloge, je brez ozira na zunanjo lepoto in vzvišeno vsebino samo mrtev kup papirja in stvar brez duše. Kakršen koli fetišizem in formalizem knjige sta torej nezdržljiva z njeno velikodušno naravo. Fetišizem pa je žal navzoč tako pri »proizvajalcih« kot »porabnikih«, kar predstavlja prvi hierarhizacijsko vrednostni vidik knjige.

Tako je iz Žnideršičevih premis edina zares uresničljiva perspektiva za knjigo knjižnica oz. reforma te. Saj je sleherni kupovanje knjige, če pri tem ni mišljena njena večkratna uporaba, t.j. branje, pravzaprav absurdno. Escarpit navaja za položaj v Franciji l. 1964 (leta gospodarskega vzpona) sledeče razmerje: za eno minuto branja kupljene knjige mora fizični delavec prav toliko časa delati, medtem ko za ogled dvehurnega filma v kinu zadostuje šest minut dela. (Escarpit, 1970: 115) In prav na tej točki po Maelluhanu zahaja Gutenbergova galaksija, saj je sklep kaj lahko potegniti. Delavci, in kot je znano smo pri nas to razen občanov vsi, še ne bodo kmalu kupovali knjig, če pa to kljub vsemu že počnejo, gre za »kupce« ali svojevrstne zanesenjake. Tudi knjižnica lahko postane slaba rešitev za knjigo (Benigno Careres jo imenuje kar »pokopališče knjig«), saj se običajno nahaja zunaj popularnih krajev, zunaj krogov vsakodnevnega življenja, in vstopiti v tako biblioteko je še veliko težje kot vstopiti v knjigarno. Vprašanje pa je seveda, ali si zares želimo drugačnega statusa knjižnice, take, v katero bi trumoma vstopali »delavci in občani«, take, ki bi bile v bližini prometnih vozlišč itd. Prav gotovo pa bi se prilegla knjižnica v bližini stanovanjskih sosesk, ki bi poleg tega imela pridih domačnosti, zasebnosti in družabnosti obenem. Zadosti pa bi bilo že, če bi v njej za začetek res dobili to, kar bi iskali. Vsaj en izvod določene knjige bi moral biti vselej na voljo, za kar bi morala imeti vsaka knjižnica na razpolago prijetno čitalnico. To, da knjižnice niso popularne, pa nas gotovo ne moti: vzdušje ekskluzivizma se biblioteki poda.

Toda, tudi če odmislimo aktualne gospodarske silnice, je knjiga že pred vstopom v tržne odnose ponudbe in povpraše-

vanja (zakaj na trgu je knjiga samo blago, in to luksuzno blago) podvržena ostri založniški selekciji. To pomeni, da je ponudba knjig na trgu večja ne le od povpraševanja na trgu, temveč tudi in predvsem od »povpraševanja« založnikov. Ali v našem primeru od razpoložljivih sredstev. Zato avtor ne stopa v stik z založnikom le zaradi finančnega faktorja (razbremenitve tiskarskih stroškov), temveč tudi zato, ker mu že sama založnikova privolitev v izdajo pomeni prvo in najpomembnejšo (včasih celo edino) potrditev kvalitete književnega dela. To pa je v primerjavi s preteklostjo odločilna novost in drugi razlog za vrednostno hierarhizacijo knjige. Zato avtor že v času nastajanja književnega dela skuša na vse kriplje ujeti založnikovo željo in njegova pričakovanja. Založnik potemtakem ne le zavira estetski razvoj (npr. z večletnim zavlačevanjem izdaje književnega dela), ampak ga tudi usmerja (npr. v zadnjem času skušajo vsi vprek ujeti utrip postmodernizma in s tem požeti odobravajoče priknavanje založnika, čeprav nihče pravzaprav ne ve, kaj to postmodernizem sploh je). Vendar to že prestopa meje sociologije.

Nekoliko daljši in delno tudi nesistematičen pretres zgodovinskih dejstev je bil potreben, da smo na eni strani uzrli novost

založbe glede na izročilo (o tem bo več govora kasneje) in na drugi strani v samozaložbi (o kateri pravzaprav še ničesar ne vemo) nadaljevanje tega izročila. Stična točka je odsotnost založnika in njegove presojevalne moči.

Ker je izdelava knjige povezana z velikimi finančnimi stroški, si avtor samozaložnik pomaga na dva načina:

a) naklada samozaložbe je veliko manjša, kot so naklade podobnih del pri založbi. Zato pogosto založba sploh ne pride na knjižni trg. Avtor izvode razdeli med prijatelje in znance, samozaložba pa je izglubljena za (literarno) zgodovino;

b) draga je pravzaprav knjiga, ki jo izdela tiskarna. Vendar so te izdaje samozaložb vsekakor v manjšini. Samozaložbe navadno niso tiski, pač pa **razmnoženine**. In če vemo, da glavni založbine knjige predstavljajo distribucijski stroški, teh pa samozaložba ne pozna — bodisi da uporablja že obstoječo distribucijsko verigo ali pa distribucijo sploh zametuje, potem se stroški samozaložbe sploh zmanjšajo. Tudi rokopišno delo, ki ima lastnosti izdaje, je lahko knjiga. Take knjige (kodeksi) so obstajale že več tisočletij pred iznajdbo tiska. Toda tudi po iznajdbi niso tako redek pojav. Pri nas so rokopisne knjige nastajale v zao-

vni pokle organizira znotraj mestnega, urbanega življenja.

Res pa je, da je najslabša stran take prognoze perspektiva socialne eksistence književnikov. To pa nas ne sme zmeti: celo v dobi prosvetljenstva, ko je bil ugled književnika optimalen, so bili pesniki manj nagrajevani kot tiskarski pomočniki. Ekonomski uspeh pisca pa je že to, da lahko živi od peresa — in vsaj enega samozaloznika, ki mu to pri nas uspeva že danes, lahko pokažemo s prstom: to je Edo Torcar. Če pa upoštevamo tudi investicije, kot so življenje, misel, celotna življenjska dejavnost, je prav vseeno, kolikšen je zaslužek pri knjigi: pisec je vedno na izgubi.

strenih gospodarskih in političnih razmerah (npr. rokopisne bukovniške knjige, Va-je in podobna glasila v času Bachovega absolutizma in rokopisne pesemske zbirke iz zadnje vojne), vendar danes potrebe po njih ni, saj imamo na voljo pisalne stroje. Funkcije skriptorija pa je več kot zadovoljivo zamenjala preslikovalnica (kseroks), ki jo imajo za vsakim vogalom. Tako lahko pisec (to velja predvsem za pesemske zbirke) izdela knjigo, ne da bi kdorkoli razen njega samega za to tudi vedel.

Splošen napredek knjige, kakršnega v nasprotju z Macluhanom predvideva Escarpit (Revolucija knjige), vendar ne pove, kako, je torej možen v smeri samozaložbe. Z računalnikom in primernim tiskalnikom je možno že danes izdelati knjigo, ki v vsakem pogledu konkurira knjigi, izdelani v tiskarni. (To velja predvsem za pesemske zbirke, ki imajo občutno manjši obseg kot prozna dela.) Zato pa bo, ne za »napredek založništva«, temveč za napredek knjige, potrebna reforma knjižnice in knjigarne. Nekatere knjigarne se na ponovno revolucijo knjige že pripravljajo: mislimo na komisijsko prodajo knjig. V Ljubljani so zaenkrat take knjigarne oba antikvariata in knjigarna Mladinske knjige na Titovi 3. Ker bodo te izdaje izhajale tudi v bodoče v majhnih nakladah, vsaj tako predvidevamo, bo tudi knjižnica morala prilagoditi svoje poslovanje in skušati ta dela približati javnosti.

Prav gotovo pa bi bile največje spremembe zaželeno v literarnih revijah. Te bodo morale veliko bolj kot doslej spremljati samozaložbene izdaje, o njih obveščati javnost in jih pred njo vrednotiti, predvsem pa bodo morale pozabiti, ne na fetišizem knjige — za to ne bi smelo biti več razloga, temveč na fetišizem založništva, ki bi ga tako oklestili vloge presojanja, kaj zasluži objavo in kaj ne. Založnika ne bi kazalo ukiniti, saj bi mu lahko ostala funkcija koordinatorja pri tiskanju literarne klasike, za katero bo zdaj lahko »zainteresirana celotna družba«. Razvoj bo morda, kot se običajno rado zgodi, šel svojo pot, še posebno zato, ker pri tej futurološki napovedi ni rešeno finančno vprašanje, toda taka rešitev je mogoče za knjigo še najbolj demokratična. Poleg tega sodobna družba že po definiciji zahteva, da se tudi knjiže-

Jan Nepomucen Kamiński

16. maja je minilo 210 let, odkar se je v Kutkorzu v vzhodni Galiciji rodil Jan Nepomucen Kamiński, ki se je v poljsko kulturno zgodovino zapisal kot gledališčnik (bil je režiser, igralec in upravnik poljskega gledališča v Lvovu, prevajalec Shakespeareovih in Schillerjevih del in prirejevalec poljskih razsvetljenskih dram), jezikoslovec (zlasti pomembne so njegove razprave o filozofskosti jezika nasploh in materinščine posebej) in pesnik (pomembni so njegovi soneti, ki so nastali kot odziv in polemika z Mickiewiczovimi soneti, izročilo celo pravi, da je Kamiński stavil s prijatelji, da bo v dveh dneh in nočeh napisal sto sonetov in bo vsak boljši od Mickiewiczovih: stavo je izgubil, ker jih je napisal le nekaj nad šestdeset, o njihovi vrednosti pa je poljske literarna zgodovina kaj zadržana, prizna-

va mu sicer novatorstvo v tematiki, kritična pa je predvsem do jezika in misli).

Za Slovence je Kamiński pomemben predvsem zato, ker je bil v letih 1822–1827 Čopov učitelj poljščine. Moral pa je biti tudi Čopu enakovreden sogovornik o estetskih, literarnih in jezikovnih rečeh. O tem priča tudi edino pismo Kamińskega Čopu iz leta 1828. Drobcji iz korespondence med Čopom in njegovimi nekdanjimi lvoškimi študenti to domnevo ne le potrjujejo, temveč dokazujejo, da se je Čop živo zanimal za jezikovno filozofijo svojega učitelja.

Današnji izbor prinaša tiste sonete Kamińskega, ki so skozi sito kritične misli devetnajstega stoletja in teoretičnih pogledov našega časa našli svoje dokončno mesto v poljskem sonetopisju.

Tone Pretnar

Jan Nepomucen Kamiński

Štirinajst sonetov

I

Kdo poljski zven v odtenke mi razlije,
v grmenje strašno, ki ga para strela,
v ropot, kot gora bi v prepad zgrmela,
in v sladkih ustec sladke melodije

in v ljubkovanja dražne sladkarije,
v srhljivo strast, ki z ognjem je privrela
krvava vsa iz zmajevega žrela,
in v bistri potok čiste poezije?

Iz gosli rad bi zvabil harmonijo,
ki vredna bi Apolona bila,
vendar je greh izzivati Boga,

pred njim kot mnogim pevcem onemijo
mi gosli. Šibki prsti popustijo
in struna počí, preden zaigra.

II

Ti drzneš moji vesti si soditi?
Spustiti vedro v bistri njen vodnjak,
ki vanj do dna se kot skoz gorski zrak
spušča sam Bog po vere tenki niti?

Ti drzneš si njen sveti molk kaliti
in skruniti izvir najbolj krotak?
Mar božji že naselil si oblak,
da ti o raju treba ni dvomiti?

Naj pajek, ki nad robom zmot visi,
se kot nihalo, abotna igrača,
lovi zdaj s soncem, zdaj z zemljo obrača,

da sam ne ve, kdo je, ves svet krivi?!

Dopusti, naj bo Bog sodnik vesti,
sicer zdrobi njegova te gorjača!

III

Ah, moje misli, ladja v oceanu!
V valovih tone, sidro je zgubila,
vihar ji trga šibkih jader krila,
utonila vesla so v globel neznano.

Vrstijo se ukana za ukano
v nebesih upov in v vodah slepila:
ni bilke, ki bi me lahko rešila
pred kitom smrti, ki je name planil.

Imel sem prožna jadra — ideale,
vrvi mogočne iz razuma svile,
pa so se kakor trhel les zdrobile!

Mar zame ni prihodnosti obale?
Mar čut-kompas, ki ladji smer ravna,
skovan ni iz resnice demanta?!

IV

Umiram v mislih, če kdo smrt omeni!
Ob misli nanjo solze mi privro!
Ko stopal sam za črno bom gospo,
ki odpahnila bo zapah prsteni,

da breztelesen zginem v senci njeni,
me vzame vase zemlja z rakvijo,
kot čoln v neznano se zgubi temo?
Se bo rešilne misli um oklenil?

Ne bo nobena iskra misli vžgala?
Noben plamenček vzplapolal svetlobe?
Bo sredi črne zemeljske trohno

up sleherni nemila smrt končala?
Nobene zvezde luč ne bo sijala?
In drevenim ob hladu te podobe!

V

Sprašuješ me, kaj delam? — Dušica,
prihrani si vprašanje to prekleto!
Up pijem, ki sem ga nalovil v reto:
soli je dosti, malo močnika.

Na okna, vrata trka revščina.
Kar nosim v srcu, naj mi bo odvzeto:
zlata vlil nisem v pesem neizpeto,
saj poljska rima ne rodi zlata!

Živim z beraštvom dneve in noči
kot z zvesto ženo, ki le z mano spi:
da bi zaspal, o sreči govori,

gradove zna v oblake zidati,
da jih še ogenj ne upepeli
in v njih lahko si ves čas brez jedi.

VI

Izpil sem z dušo dušo tintnika:
pero več črk, oko solz ne rosi,
zbledel je vrt, se pesem ne glasi,
v molk tonē hiša gospodarjeva.

Popelje na grobišče me steza,
napuha tudi grob ne ukroti,
šopiri pav se, krt zre od strani,
grobar pa koplje jamo za oba.

Oba ogloje črvov lakota
in ob obeh se črvov rod redi,
pomeče v isto vrečo smrt kosti.

Čeprav napuha piš čez grob buči,
neumnosti ljudi ne izsesa!
Nas pameti še smrt ne nauči?

VII

Zakoplji v prst jo, z mano bo še zmeraj!
Če se duhova poročita z duhom,
vse morje širo, vse prostranstvo suho
za njiju, da sta eno, ni ovira.

Svetlobo tvoja moč lahko zastira,
up obudi in stre brezupje gluho,
odpihne ju kakor nadležno muho,
kot plamen sveče, ki v prepihu hira.

Tako mogočen si! Je take vrste
ponos tvoj, da celo magnet ukloni,
da tihi so pred njim bakreni zvoni?

Lahko ukažeš znanju, naj ne zna?
Kaj kratko večnost tak ponos ima!
Telo zakoplješ, vstane duh iz krste.

VIII

Resnico lepo prepozna oko,
resnico lepo tipajo dlani,
če pa občutkov v srcu ne zbudi,
nas ne navda z globoko mislijo,

zastonj si s slavo venčamo glavo.
Naj misel v ognju čustev izgori
in živo solzo kamen potoči,
oblak obriše kamnu to solzo!

Vse niti v mreži ista roka prede:
resnica, čustvo, vednost in lepota
so si v sorodu: hčere iste vede,

če pa katera v čutnost se zamota,
kot pajek mati z umom jo preprede
in ji olajša v svet razuma pota.

IX

Rad me uči in nauke rad deli.
Sam rad bi bil učen, verjamem v znanje,
če pa za moj duh je preveč brezdanje,
koga tedaj naj volja obdolži?

Z izobčenjem nenehno mi grozi:
resnice klobčič pa prezamotan je
še zanj, ko za razumsko razdejanje,
besed in pojmov zmedo me krivi!

Mojstra in vajenca poguba čaka,
oba zastonj zamisli snujeta,
v temi za lučjo znanja vsak koraka,

pravilo mu izjema uravna,
če znanost skoz pravir se ne pretaka
resnice, ki pri Bogu je doma.

X

Neskončen prazen prostor si postavi.
Zamisli si, da misel je puščica.
Tetivo spusti, naj leti kot ptica,
saj prazen prostor misli ne ustavi.

Iz njega misel se ne pne k višavi.
V telo spreminja ničnost govornica.
Kam da leti, želi spoznati ptica,
prej kot prelomi jo kot luč duh pravi.

In v čisto polje stolpa dva postavi:
sežgala ju bo misel kakor strela,
ker hkrati bo v obe smeri letela

in bo v prihodnosti preteklost vnela:
dva tona bosta v enem zazvenela.
Rodi čas misel, misel čas ustavi.

XI

Komaj na gredi vrtnica vzevete
in komaj veter je njen duh raznesel
čez travnike in polja proti lesu,
s koprive prašne svoj pogled upre

mrčes v njo in novosti čudi se:
že uka žeja se zbudi v mrčesu,
da bi vonjavo v formulo prenesel
in lepotiji pravo dal ime.

Če reč dozdeva se očesu čedna,
v rokah zabliskajo estetski noži
in ranijo lepoto do srca,

da se osuje cvet ubogi roži.
Kako mrčes naj ve, da vrtnica
imena vrtnica zares je vredna.

XII

Da kramar, praviš, sem, ki kič ustvarja,
ne moreš me prišteti med poete,
saj miniaturne delam, ne portrete
in v srčne strune le moj spev udarja.

Od mene hočeš Jupitra-vladarja,
da v nežna srca vbadal bi štilete!
Ti ljubiš travnike, jaz ljubim cvete,
vihar je lep, molk lepši od viharja.

Kaj vrtnica lepo ne joče rose?
Ni drobna duhovitost božji dar?
Požele niso pesmi kritik kose,

ki jim glasov metuljih kril ni mar?
O, srečne so učenih piscev glose:
še božji ne zaneti jih požar!

XIII

Kot vrtnica privlačna se topi
v zelenem ognju travnatih kristalov,
v obupu solzna stiska se ob skalo,
rosi opojne vonje s solzami.

S spominčicami si sencà krasi,
a dolgih las si prej ni počesala.
Njen žalni vzdih je sapica pobrala!
Ga nese sem? Ne, v drugo stran beži!

Postoj in vrni srečo mi nekdanjo!
Pa ne uboga, že je vrh neba,
požene se za njo sovražna sla,

kot punčka s trakcem s tožbo se igra.
Odpri duh dver, obesi tožbo vanjo
in tožba kakor zvezda zamiglja.

XIV

Kaj so prisege? Ne verjamem vanje!
Kdor rad prisega, rad se izneveri;
ve, kam s prisego naj ukana meri,
kdor na skrivaj peklenski moči vdan je.

Besede jemlje poštenjak na znanje,
jim zvest je bolj kot tisti licemeri,
ki so prisege zmeraj jim po meri,
da kot na limanice gre prid nanje.

Če koga dim pekla ima v oblasti,
ne kaže, menim, mu preveč verjeti...
Če satanu posreči se prikrašti

na stolp cerkven in prapor zaviheteti,
tako vem, koga s tem bi rad počastil:
z Vulkanom stopa Venus v zakon sveti.

Benjamin Gracer

Sanje iz podob

Ubežnika

Na jeziku zemlje, med besnečimi valovi morja in prepadno steno gore bdi ujeta sivozelena vojska. Strele topijo oblake svinca. Nebo ga vliiva v morje prerokb. Hrzajoči konji slutijo pekel...

Prestrašen vojaček zgrabi za grivo... in obvisi na glavi vranca. Od toplega diha njegovih nozdrvi na trebuhu-zaspi... Konj teče, teče, čez polja teče... Dih smrti ubeži(ta).

Pred in po

Na dvignjeni betonski ploščadi: otrok v vrsti...

Pogled v cvetočo pomladno pokrajino. Velika žareča krogla na odprtem nebu...

Prva trojka! Stopi naprej...

V sekundi podoživi pred in po: strelno bivaenje...

(Njegova duša je rojena za preizkušanje.)

Neue slowenische Kunst

Begunjski talec oživi...

Raste v orjaka.

Hodi skozi zidove psihiatrične bolnišnice na morišče...

Vsa orožja sveta grmijo vanj!

Talec raste: čez deželo, čez svet...

Krohnot njegovega kovinskega glasu budi tišino novega tisočletja.

Dva

Sanjata se bregova... kadar ju reka skle-
ne za pot.

V valčkih ljubkujeta misli.

V meglice spreminjata dih.

V globinah spočenjata življenje:
svete reke navdih...

Preizkus

Izvir Save — dom v Tamarju sredi vrta cvetočega gloga...

Neme sence odpisanih se sprehajajo po njem.

Molk je tihi dogovor, zakon...?

Stopi v temo hladnih prostorov: in obkroži-
jo ga nevidne postave. Nekdo osvetljuje dele njihovih obrazov in rok, ki mu dopedo, da sede z njimi za dolgo mizo. Čuti, kako nekaj nestrno pričakujejo... Nekje se odpro vrata. V sobo stopi žena v belem. Njen obraz ga spomni na glogov cvet. Na odprtih dlaneh svečano prinaša v tančico povito: belo voščeno ploščico.

Molk se poglablja, tišina raste...

Ko jo položi predenj na mizo, ne ve, odkod ve, kaj mu je storiti. Spomni se, da gre za preizkus, ki ga vsak prišlek mora opraviti. S strahom odmota ploščico, jo razpolovi in oba dela zgnete v kroglici. Iz njih mu roki izoblikujeta ljubko človeško figurico...

Kipec se nepričakovano zgane. Vzravna se. Preizkusi roke in noge. Obrne glavo-in spregovori... Skladnost njegovih gibov in glasnih, nerazumljivih besed je tako popolna, živa in resnična, da se v njem oglasi močna želja: tistiniti k sebi — zdaj že ve: živega otročka...

Zbudi ga resničnost — močnejša in resničnejša od sanj.

Kadar duh veje

Tisto jutro je bila kot odprta tulpika...

(Vsaka žena je v svojih svetlih trenutkih

prisposoda nekega cveta) Skoznjo je tako prodirala sončna svetloba, da se je ustrašil misli: zdaj zdaj bo razpadla na svoje krhke, povoščene dele...

V njenem smehu so cingljali pomladni zvončki — in dišala je po sveži, komaj rojeni travi.

— Glej, danes je v tebi duh, ki veje, koder se mu ljubi, jo je prešerno nagovoril.

— Čez in skozi vse: gradove, ječe, zidove, jezove, plotove, meje, zakone... (Duh iz Kristusovega oznanila.)

— Misliš, je zamišljeno obstala — in si z roko popravila lase. (Slišal je svoje besede: kako so se je dotikale s pomeni.)

Potem je naenkrat nastal kratek stik: med njo in resničnostjo. Eden tistih dokaj pogostih, ki jih je sama povzročala in jih je znala tudi sama odpraviti. Zavoljo njih so ji bili zoprni nepoklicani razlagalci in popravljalci človeških duš.

— Ah, ne norčuj se! je rekla s prosečim, utišanim glasom.

— Kaj ti pomaga duh in Kristus in...

Če ti samo dedec skoči čez plot!

Če se človek zastrupi s človekom!

Če okoli tebe vse kopni, kar je bilo iskreno človeškega!

Če si toliko časa jetnik drugih, da postaneš ječa sebi!

Če...

V obeh se ji je bliskala jeza. Njena otroška usta so se potegnili v star, porgljiv nasmeš... In preden ji je kaj odgovoril, jo je že vzel ovinek sosednje ulice.

Hotel je zavpiti za njo: Tako je v vsaki meseni posesti...!

Ampak besede so se mu podušile v grlu. Zbegano se je začel ozirati okoli sebe... In v nekem trenutku se mu je zazdelo, da vidi na tleh pred seboj: rdeče tulpikine cvetne liste... Sledili so si kot stopinje človeških korakov.

Valentin Cundrič

tutujka

za

Bisticobelo

1
Zapokam s členki
in človeški dež
se nagne k meni
poteptan.
Kijevke obrobijo
zaščitni ris,
ko se prikaže
vintgarjan.

Pasji,
jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni
mi reče
ino pravi:
Kdo ta je,
na sekiri tvoji,
z odmevom
v grobu,
z gnevom
v gmajnah,
da ilnati vpoklici
stresajo
in trgajo na dvoje,
troje
jezerno družino
v drajnah!

2
Zamahnem z roko
in škrlaten dež
s povodnijo
mi trhla usta moči.
Grajski Mamers
liže moj obraz.
Doba suženjstva
napoči.

Pasji žrebec
pride
izpod Levudine
peté,
Pasji
troštar-koštar,
ki vse ve.
Jaz pa
v smrtno uro
hodim spat.
V smrtno uro,
ki poskuša,
pa ne vem zakaj
in kaj.

Klecnem
med poletje in pomlad.
Onstran mene
zaboli me
duša,
ko tostran mene
uztraja
z vonjajočimi
cvetovi
Maj.

3
Plešem
in škrlaten dež
v votlino bajevno
in velbano prši.
iz privolitev
v prepletенost
s hlevi
in zagrobnimi.
Me spodkoplje
svet.

Sem lojna
preperina.
Beli voli
me podpro.
Beli voli
kot gladina.

Zapokam s členki,
kdo pa si,
me praša,
kot da je doma ...
... s človeško šibo
in s človeškimi udarci
mi pred očmi
poklja:

nakitna žnora
rešnjega dežja.

Kaj drevo

bi zunaj Leta?

Kaj na popotnem
strajca bi zapeta?

4
Ko spodkopljem
svet,
s svojo ga dlanjo
podprem.
Ne morem
biti objet
z nikomer,
ker že grem.
Zapokam s členki
in človeški križ
je mere
angelske prevzel.
V rod drevoljubov
stopil
kakor petje,
kot odmev.

Lisičji
jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni
mi reče
ino pravi:
Kdo ta je,
ki pod mojim

sladkim
bangerjem stoj,
da veriga,
vržena v vodnjak,
bo povabljena
v plastični znak?

5
Zamahnem z roko
in škrlaten križ,
z rokami narejen
iz nič,
bo grajski Mamers
lomil in raznašal,
da bo svetel
dol in grič.

Lisičji žrebec
skozi

Kelimat
pršel bo
strah in dah.
Lisičji

troštar-koštar
pri nogah.

O,
padem naj
na plodna tla!
V domači god.
V rod
jezerni
in posteljni.

Kot smrtni Mamers
lomljen do krvi
napošev prizmatično,
namizen,
kadar prerokuje
in prekuje
dogodek
za ljudi.

6
Plešem
in škrlaten križ,
kot dvižni most
da sem spuščen,
prezimi
z bogkovimi rožami,
ki z njimi
je blagoslovljen.
Roka,
ki po mojem čelu piše,
bo bogkova
prhlina.
Križ, poslednji
mojih svojcev,
cvetoča
srčevina.

Zapokam s členki,
kdo pa si,

me praša,
kot da je doma ...
... kosi tabel
pod goro
zadirajo se v dušo,
se zadro
v meso
kot listovnik razuma,
kot jagnjedič srca.

7
Zapokam s členki
in človeški kozel
v sanjah
in na vratih meketa.
V jelenovko zagazi,
a akalifo,
ko prividom in pristuhom
me razda.

Volčji
jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni
mi reče ino pravi:
Kaj kolena moja
in komolce moje
mrzlo spreleti?
Strah vlačí
vsepovsod verig
za mano.
Obešenčevo,
dvakrat, trikrat
zavozlano.
Zamahnem z roko
in škrlaten kozel
razdene slednji hlev
in grob.
Grajski Mamers
skrit za skalo
me odkupuje
skop.

8
Volčji žrebec
pride
po podobi svoji
razodet, razkrit.
Volčji

troštar-koštar
z odenkom volka
pravega in krušnega
oblit ...
... tutujka,
oj tutujka,
kaj mi boš
pripela;
tvoj rojstni kraj
je Črna Bela.

Plešem
in škrlaten kozel
s kolena zvezde skoči
v sončni pled.
Kot sfinga
s čelom trka
v dom
in bajeslovni svet.
Ležem
v cvet zavisti
med besede
nagerlina.
Tisti iz spomina
ni še glinast.
Le voščena
prepoklina.

9
Zapokam s členki,
kdo pa si,
me praša,
kot da je doma ...
... izdrem uhane
zlate
iz ušes,
iz misli in dejanj
in vzame jih
iz mojnih rok:
vaga rjasta
skoz mušja okenca.
Izšlo je

čudno tele,
izšlo
je prelepo
in naš se čoln
odriva v smrt
brez vesel,
ki za sebe
so meso,
telo.
Za mene
pa drevo,
nebo.

10
Ležem
v cvet zavisti.
Ležem
v nagerlin.
O, mar jaz
sem tisti
Dragi,
Za spomin!
Zapokam s členki
in puščičar božji
nabrusi puščico,
napenja lok,
navzoč v flamingovcu,
prisoten v hipu
kakor vnuk
in poln rog.

Goveji
jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni
mi reče ino pravi:
Mečem sence
le s kostmi,
sence, kot meč tanke.
In bo pod zglavjem
tvojim
posemko.
Še marsikdo preživel
bo
mutasto
mladost.

11
Zamahnem z roko
in puščičar božji
molčeca črna
usta prestrelil.
Da grajski Mamers
se prečudno
in preveč človeško
zasmeji.
Goveji žrebec
pride
kot drevo
in jed.

Goveji
troštar-koštar
telo in duh
posoja,
tri dni in pol
za mene vnet.
Posajen na osla
mu sledim
med zvezdami
in lunami.
naj bo smešno
in otročje:
čaka me
med znamenji
in
strunami.

12
Plešem
in škrlaten lovec
v lilijini preji
kot pobeljen tik
je kljuka
iz prezeblega trenutka
v kačjo kito,
v mavrični razmik.
V mojem srcu
bistriškem
je davna
zapuščina.
Kar pogazi
noga belška,
po postavi
bo krtina.

Zapokam s členki,
kdo pa si,
me praša,
kot da je doma ...
...sončni nedoseženček,
ogeg iz jantarja!
V rodni roženkranc
samotne rosne

gline
odtiskavajo možje
stopala in obup;
ko raztrgajo
kraljevska oblačila,
spuščajo se tanke lestve
od ondod
skoz rečne
izbokline.

13
V mojem srcu
gnezdi kača
z repom v spolu;
v glavi
z glavo
ki domača
angelu je
in postavi.
Zapokam s členki
in človeški škorpion
namoči želo
v moj privid.
Skoz resovke
in sleč
odidem pet
in pit.

Mišji
jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni
mi reče
ino pravi:
Kaj se mojih
nohtov,
mojih zob drži?
Nekdo mi je natrosil
pod rjuho
ježevih bōdic.
In se z
ogelnim
dotikal
mojih mrtvih
lic.

14
Zdaj Bistrica,
zdaj Bela.
Bistrica presinja,
Bela jasna.
S prozorno tkanimi
vodiči

preko reke
pota
so brezčasna.
Zamahnem z roko
in škrlaten škorpion
obžre mi srajco
in spomin.
Grajski Mamers
bo naletel
na kažipote
zarastlin.

Mišji žrebec
pride
okoli vseh
dreves na vrtu.
Mišji

troštar-koštar,
ki bil oltar je,
nož
in žrtev.

Ker kerub ga več
ne spremlja
skoz dan in

noč,
soha je
Ašerina.
Vnebovpijoč.

15
Plešem
in škrlaten škorpion
v gospodovo
obrezovanje sili.
Vzet iz Bistrice
in vzeti iz Bele,
s strupom štrihan
naj se me usmili.
Brezasti golobi,
vrabčki
moji so zaspančki.
Pridobnina v spanju,
v budnosti
hlapljiva
studenčina.

Zapokam s členki,
kdo pa si,
me praša,
kot da je doma ...
...kakor kamen tumim,
kakor kamen urim:
skvašeno telo
brez mehkih delov
in solza.
Sem bukovník,
neskvašen
kakor znamenje
in kakor čudež
dan in vzeti.
Razseljenec preraščen,
v bojnem kriku
Bled Bohinju
razodet.

16
Gnezdi
brezasti golob
v mojem
svetlem čelu.
Gniji
mišji Job
v mojem
žabjem žrelu.
Zapokam s členki,
in človeški prednik
ljubeznim rodnim
bo postlal.
Pepelke, javor,
kostanj bo oblekel.
Našopirjen
kakor pav.

Kozji jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni
mi reče ino pravi:
Na mene
iz golide svete
še zdaj kot dež
škropi.

Pa ko nahranim
božjo roko
ali božjo stran,
prelomim žlico,
nož,
saj to trpeti
ne sme
iz dneva
v dan.

17
Zamahnem z roko
in škrlaten prednik
spet teše jambor
v pozno noč.
Mu družbo dela
valpet Mamers,
ki povsod in vselej
je navzoč.

Kozji žrebec
pride
kot gospod
in pomočnik.
Kozji

troštar-koštar,
ki je med ulitimi
podobami
izgubil čar
in mik.
To, kar zdaj
posoja

in nazaj dobi,
je nekaj kos povoja
s kipa božjega,
zastrtga

in
nekaj mi
z odprtimi
udrtimi
očmi.

18
Plešem
in škrlaten prednik
v zadimljen
mahagonij kraja
kot pohabljenec,
zahojen,
nepodpisan
z mano se zasaja.
Rjuha
na telesu potnem
je vedno bolj
štrlina,
na neznani roki,
ki izteza se
v nebo
in je strmina.

Zapokam s členki,
kdo pa si,

me praša,
kor da je doma ...
... s klavnimi,
z jedilnimi daritvami
vzameš junca
svojega očeta,
sesajoče jagnje —
zahvančen, v puntarsrajci
do peta.

Ko daroval
boš lastno črno glavo,
izžrebano
in pa za stavo
tvoje zapleveljeno okostje
preizkušalo bo
vero in postavu.

19
Zapokam s členki
in človeška hči
umiye dušo
v joku tujem.
Jaz pa sem pozabil
v svibu,
da jo pozdravim
in sezujem.

Ribji
jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni
mi reče
ino pravi:
Med poključskimi
ikonami
je pajčina

v ključavnici
in polž žeblja
skoz prag.

In
odpuščam mu v temi
jagerske moči,
kajti črni jerob
črni sornik
obrača

sem pa tja.
Verne duše gledajo
ga z drugega
sveta.

20
Zamahnem z roko
in človeška hči
obuja speče
v živ preplah.
Gospodovalna
kakor grajski Mamers,
oblečena v rjo
in blejski mah.

Ribji žrebec
pride,
da bom luskinast
vrnjen vanj.

Ribji
troštar-koštar,
ki bo na tlaki
dokončan.
In z desetino
poravnan.
Nič drugega

kot to
in nihče drug

kot ta
oči za drugi svet
nam ne odpre.
Ker našega
(oj jeznega!)
še ne prizna
za Bohinjbled.

21
Plešem
in škrlatna hči
iz skrinje Julijcev
raztresa
bogkove darovnice
in vmeščanje
za v vice
in nebasa.
Med kopita
se pogreznem,
med korake
svete kot davnina.
Srajca se me
s krempljci oprime:
razprostranjena
smolina.

Zapokam s členki,
kdo pa si,
me praša,
kot da je doma ...
... in jaz prihajam
prvi skozi vrata hiše,
jaz prišel sem
prvi vsem naproti:
zavrov mutec,
ki cvetlični velb
rezlja.
Daj mi nožič ali noht,
da te zapišem
med zainjene vrstice.
Dam mu nožič ali noht
in sem zapisan
čez imena
božje žbice.

22
Zapokam s členki
in hudič človeški
naslavlja novo
črno knjigo.
Jesen, lorber,
hrast ...
Veriga
slavčevih namigov.

Dvojni
jezerni
krstnik
še jezerni,
že posteljni
mi reče
ino pravi:
Oče
kakor mrzlo sonce
sije
in potemni.
Nas skoz še večjega
očeta bije
in ubije.
Mati
kot deževje mrzlo
lije.
Na živali
in ljudi.
V nas vse moško
zgnije.

F. PERCE

23
Zamahnem z roko
in petelin glinast
sklicuje se na luno
in boga.
Na Mamersa,
ki bo prenočil v meni,
lomil me
na ženo in moža.

Dvojni žrebec
pride in se skriva,
ker je nag.
Dvojni

troštar-koštar,
ki me zbere
z zlatih
vag.
V zakladnico
njegovo
kakor v grob
bom d'jan.
Z najslajšimi imeni,
zlat, srebrn.
Ilnati pogan.

24
Plešem
in petelin glinast
s čredo vibasto
prebегne.
V zijalki
hlevov in grobov
me priporoča
v žegne.
V krtovom
kožuščku
oblezem slednjo
strnjenino.
Zimski
in jesenski dnevi
ravnajo z mano
kot z odtrganino.

Zapokam s členki,
kdo pa si,
me praša,
kot da je doma ...
...kdo, le kdo
bo hodil
po stopnicah
in po klinih božjih
sempatja,
se bo odločalo
za ubožnimi opaži
vodoravnega
sveta.

25
Zapokam s členki
in dvoglavca ljudski
zagriže vame
z dvojnimi zobmi.
Morski astrofrit
pod srcem
se zgane trnat
in me spreleti.

Hudourni
jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni
mi reče ino pravi:
Ko prehodil bom
ali pretekel svet
z nogami zlatimi,
skoz dneve in noči,
ne bo se treba
več bati mi.
Če pojem tujo
mrtvo pesem,
sem mrtvemu

dolžan,
da pojem jo
zastonj,
da pojem jo
zaman.

26
Zamahnem z roko
in hudič škrlaten
svetlejši in starejši
od snega
kupuje Mamersa
in grad in mene
in se razočaran joče
do moža.

Hudourni žrebec
pride
izza Sarinih
kosti in zob.
Hudourni

troštar-koštar,
ki bo na kolu
za gledalce krute
črna glava
in pred strižci
siti drob.
Kdo se zasmejal
bo kratko,
suho?

V grobu?
Pod rjuho?
Da se dopolni
sporočilo
iz daljav,
še preden bo človeštvo
čisto gluho.

27
Plešem
in hudič škrlaten
kot prizor
iz rose in odlitkov
se ojaгnji
in poraja
sto bolečin
in sto užitkov.
Moje kockasto
meso,
ki zaščiti
ga kosmina,
bo lišaj, smehlaj
iz saj;
na jasi krtovi
okamenina.

Zapokam s členki,
kdo pa si,

me praša,
kot da je doma ...
... jamski deček
s palube duhov,
ki se dotika
jezera in dna.
Tako je bedenje Leto,
zarečena Pepelnica.
V mesečini,
v vetru
in dežju

sem trhla
postna žlica.

28
Pankrt v svetu
se gnoji.
Je brezrok
in bo breznog.
Jaz sem on,
si ti;

smo vsi
in moramo
po svetu naokrog.
Zapokam s členki
in človeško tele
iz moje medle
groze veka.
Kako naj spremlja
kostna roža
me od človeka
do človeka!

Sončni
jezerni
krstnik,
še jezerni,
že posteljni

mi reče ino pravi:
Me motri
oko
in prisluškuje
mi uho
in me prehodi bog,
ki že od nekda
hodi rad na tuje,
od zdavnaj
po človeku
hodi rad
stonog!

29
Zamahnem z roko
in škrlatno tele
skoz brezov srh
in pajčolan
Mamersu obliže čelo
in kolena,
meni
srčno stran.

Sončni žrebec
pride
zvezdast

in z
odprtimi očmi.
Sončni

troštar-koštar,
ki nebeško vojsko
v tempelj pelje
in jo zaroti,
da v obeh

ušesih
mi zvoni.

Neljubezniv
ne bom dovolj
ga ljubil
ne dovolj slavil.
Za vse

kar dal mi bo,
in vzel,
ga bom samo
kropil.

30
Plešem
in škrlatno tele
gazi med kostmi
in skoz plevel.
Detelja dežuje
nanj, sneži
iz oglja
vonj čebel.
Kar žena sem,
bo živo jutri
v judežni goloti,
v teletihu sveč.
Kar mož,
olesenel bršljan
imena v zibelki
grobov in ječ.

Zapokam s členki,
kdo pa si,

me praša,
kot da je doma ...
... ali slišiš,
kot da kliče hlapca
glas vesti in božji
glas:

črvojedina,
ki skoznjo gledam
lepo vreme in nevihto,
ki divja.

Vsi
me dajejo ubogim
in me bogatino odvzemo.
V biserniku,
ki v njem

bivam,
mi je zmeraj
bolj tesno.

Malej odlaša in raziskuje (odlomek)

Kakor od mraza otrpel vrabec sem pustil, da me je vzela med dlani, me odtajala in ogrela. Tisto (dogodek prvega dopoldneva) pa se ni več ponovilo, vem, da se tudi ne bo. To gretje in tajanje je drugačne narave.

Pozno ponoči sem se oglašil na telefonski klic, ko da sem tu doma, sem dvignil slušalko. Ne da bi sploh kaj pomislil. Diana se je, kot vedno ob tem času, že nekaj ur mudila v mežavi deželi. V cvetlično sobo odhaja okrog devete, kakšne pol ure za tem se sliši skozi steno tk stikala. To, da nekdo čuje v sosedni sobi, je očitno ne moti.

Moški na telefonu me je imel za Jelovška. Sploh mi ni prišlo na misel, kaj je moja dolžnost. Jasno, moral bi ugovarjati. Ni sem se postavljaj v Jelovškovo vlogo. Govoril sem, kar mi je prišlo na misel. Tudi on je verjetno pozabil, kako zvezi Jelovškov glas, kolikor se spominjam, je bilo tu tudi nekaj podobnosti. Vseeno se mi je zdel na hipe malce negotov: je na drugi strani žice — se pravi na moji — pravi moški? Bil je precej alkoholiziran, to je bil najbrž razlog, da se je opogumil, zavrtil številko, ki jo je našel v imeniku. V tem mestu so ga nekoč — kajpak, zaradi pijanskih izpadov — odpustili iz državne službe, z družino se je potem preselil nekam bogu za hrbtom, v ženin rojstni kraj, si sezidal hišo. »Kje si že,« sem ga vprašal. — »Si pozabil, kaj,« se je uvidevno oglašil iz daljave. Povedal je ime kraja: »Tu sem zdaj, pomisli, kot nočni čuvaj, žena dela pri istem podjetju.«

Situacija je bila pravzaprav jasna: kot nočni čuvaj je imel priložnost in jo je izkoristil. »Kod hodita tako pozno,« je vprašal, »klical sem vaju že pred kakšno uro, pa vse zaman.« — »Bila sva . . . nisva bila v tej sobi,« sem rekel. — »Imata renesanso?« — Uganil sem, kam meri, takoj sem pomislil, da bi mu lahko celo pritrnil. Bolj pametno pa je bilo reči, da sva brala vsak v svoji postelji. — »In zdaj si šel ven v kuhinjo popit kozarec vode? Ali pa kozareček viskija pred spanjem?« — Glasno sem se zasmel, potrutil sem se, da je bilo v glasu nekaj topline. — »Vidiš,« je rekel takoj zatem, »tokrat sem opazil pri tebi neko posebno sproščenost. Zato sem pomislil, da sta se zdaj na jesen spet enkrat razgrela.« Spet sem odgovoril z zametnim smehom. Nič se mi ni bilo treba pretvarjati.

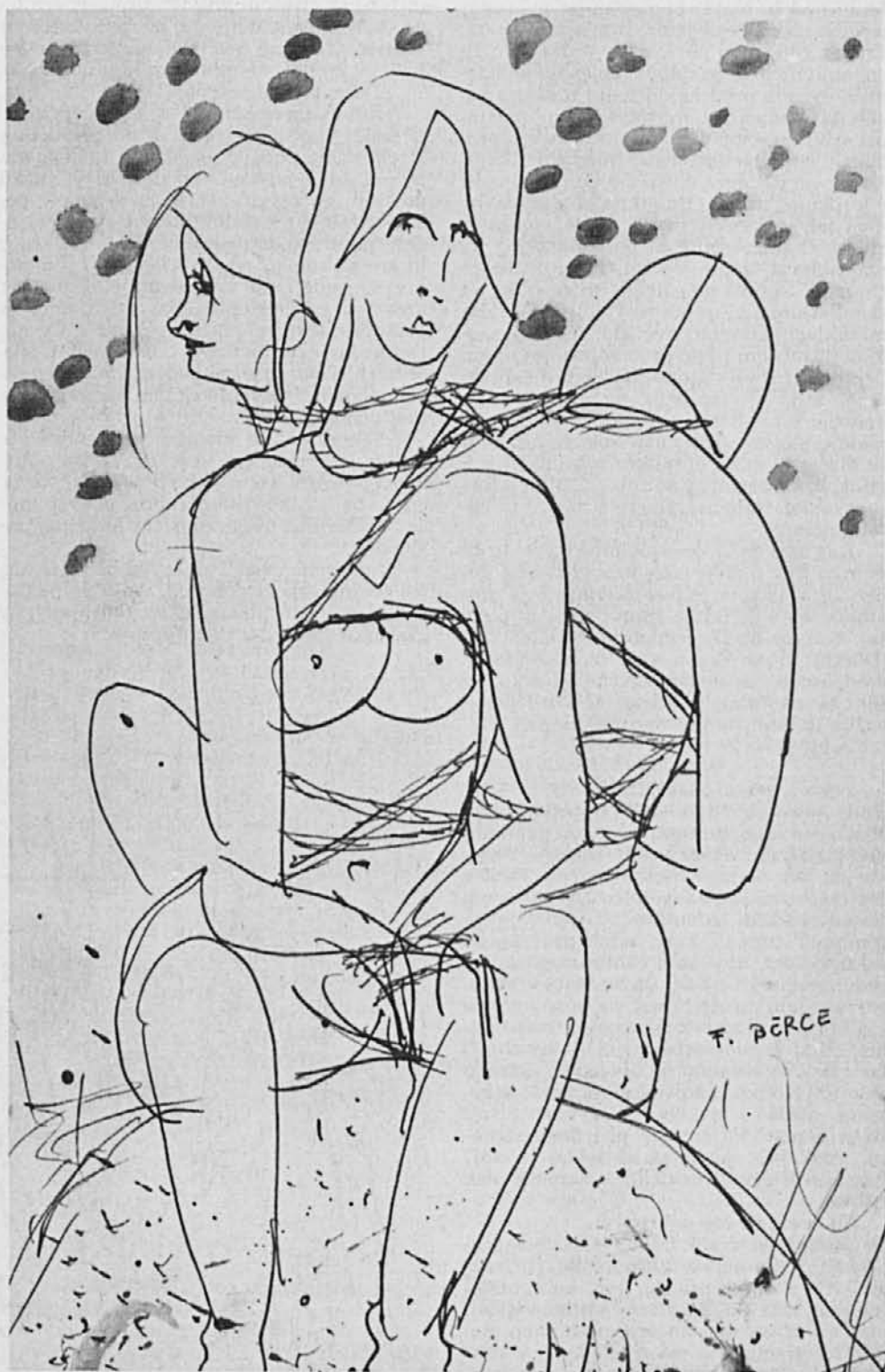
Če premislim, je bila situacija bolj dvoumna, kot se sprva zdi. Sogovornika, če me spomin ne vara, ni klical po imenu, vseeno je bilo očitno, da me ima za Jelovška. No, skratka, za nekoga, ki živi v tem kraju, na tej številki, pri tej ženski. Ki tudi ni več prav mlad, saj se ga spominja še iz prejšnjih časov. Bi bil moral vseeno domnevati, da mu je situacija znana? Da je tu nekdo drug? Neumnost! ves pogovor je bil zmeden zaradi njegove prijetne alkoholiziranosti. Bil je prijazen, prisrčen. Na dolgo je pripovedoval, kako se ima. Na primer, kako napravlja drva. (Za to moraš biti močan v ramenih, je rekel.) Precej se giblje na svežem zraku. — »Ali si kaj shujšal? Si se zredil?« — (Zazdelo se mi je, da pričakuje tudi kako tako vprašanje.) Ne, ostal je približno na istem. Ta »približno« je kajpak ciljaj na prej nakazano okrepitev ramenskega mišičja. Drugače pa tam pojéjo precej piščančjega mesa, kmetje v okolici imajo precej kurjih farm. Oni pa ne: oni imajo samo kuža, vedno ga spremlja, kadar gre v hosto.

In če je vendarle slišal od nekoga drugega s tega konca, prav tako čez hribe in doline, da je Jelovšek umrl? Kaj naj v tem primeru domnevam? Da mu je ta podatek začasno ušel iz evidence? Ne, v meni je prepoznal Jelovška, torej ga je tudi pričakoval! Drugače ne bi mogel tako prisrčno kramljati. Seveda, potem tudi ne bi bilo tiste občasne negotovosti, ki sem jo kljub vsemu zaznaval v njegovem govorjenju. Enkrat ali dvakrat sem že pomislil, da bom zaslišal vse podirajoč stavek. (»Si to res ti, Alfonz?« — ali kaj podobnega.)

Trenutna situacija je res taka, da . . . — Ne vem, kaj bi rekel. Toliko se ukvarjam z

nekdanjim znanecem. Z vseh strani se bližam nečemu, česar ni (ni več). Ob večerih se previdno pogovarjam z Diano, včasih ji zastavim kakšno prav dvoumno vprašanje. Vprašanje, kot bi ji ga zastavil tisti, na čigar mestu sem se po naključju znašel. Potem ne poslušam njenih besed (če je živ človek pred mano, navadno sploh ne zmorem zbravnosti, da bi sledil vsebini povedanega), zato pa skušam ujeti zase kaj iz njegove nasmeška, iz rahle zadrege, ki se ji zariše okrog ust. Včasih je tako, ko da sem se maskiral v rajnega Jelovška, na trenutke pozabljam, kdo sem. (Namreč Gašper Malej, — moral sem to zapisati.) Ta »na trenutke« pa spet pomeni več, kot se skriva v besedah. Res na trenutke, vendar se le-ti kar naprej ponavljajo, si sledijo. Tudi če so vmes presledki, ko se sploh nič ne dogaja! Torej postajam Alfonz Jelovšek? Vsekakor sem nekdo drugi (in ne Jelovšek), kadar berem njegove papirje, nje-

(Nadaljevanje na 22. strani)

Duhá pa boš dobil od mene

gov **Sinopsis za mrtve duše**. Le zakaj je ta spis imenoval sinopsis? Je imel pred očmi film ali TV igro, torej nikakor ne kako zvončkljanje besed, ki te spremlja v polspanje, pač pa nekaj sijočega, kar stopi predte, paša za oči? Ali pa je to besedo uporabil čisto nedolžno, misleč le na to, da je treba podati le glavne poteze, da nam kaj ne propade, se ne zgubi v nič? Misleč, da se lahko v teh bežnih čakalah ohrani vsa polnost človeškega življenja? Seveda pa mu zdaj podtikam lastna občutja. Vedno bolj razločno čutim, da se za mano — pa ne le za mano, za nami vsemi — razprostirajo neznanska brezna praznine. Se vse minulo sprti spreminja v nič ali pa je nasprotno, da je vse »nekje« trdno zasidrano? Ali pa je vse, kar doživljamo, pravzaprav pomota? Kot tisto, kar je sinoči doživljal nočni čuvaj, ki je našel v telefonskem seznamu ime (in številko) svojega nekdanjega znanca in prijatelja? Ja, dobil ga je na zvezo! Vendar ga bo jutri mogoče zazeblo, ko se bo trezen spomnil, kje je zdaj ta njegov znanec. (Namreč na Dobravi, »pod rušo«.) Jaz, (Gašper Malej) pa bi moral pomisliti, da tega, kaj je v resnici z Jelovškom, niti sam ne vem. Enako kot nočni čuvaj D. — zdaj sem se spomnil njegovega imena, pa ga ne bom izpisal — sem pred nekaj tedni tudi jaz mislil, da je stari Alfonz še vedno na mestu, pri svoji ženici; ponoči in zjutraj v teh prostorih, čez dan v kakšni izmed tukajšnjih kulturnih ustanov, v razstavnem salonu ali v knjižnici, na poti tja ali na poti iz ene izmed teh ustanov v drugo. Mislim, pa bil v zmoti. Diana — naj mi bo dopuščeno, da uporabljam ta psevdonim, samo zame je Diana, to kajpak ne pomeni drugega, ko da si želim imeti šifro posebej zanjo — Diana mi nikoli ni izrecno povedala, kaj se je zgodilo. Slišal sem (tisto prvo dopoldne) njene besede, čutil sem njeno razočaranje spričo tega, da jo je »zapustil«. Še zdaj ne vem, kako je v resnici s to rečjo! To je seveda malejevska nebolgljenost. Šele ta hip sem se domislil, kako bi lahko raztolmačil priimek, ki ga nosim že od rojstva. Malej! Res sem malej. Nobenega dvoma ni, kaj ta beseda pomeni.

Kar zadeva D.-jev telefonski klic: tu bi moralo biti malejevske nebolgljenosti konec. Igra, ki sem jo nevede zaigral — zinzproviziral — jo lahko spravi v čuden položaj. Kaj, če bo D. prihodnjič priklical njo (Diano)? »Pred dnevi sem bil tako nesramen, kar poklical sem, zavrtel številko, ko sem ga imel malo pod kapo. Govoril sem z vašim možem. Je kaj narobe, gospa?«

Preveč besed! Zadoščalo bi, če bi zapisal le eno: nebolgljenost. Ta občutek me je obšel, sprva brezimen, pa sem ga takoj prepoznal, mu našel ime in razlago. Sram me je, ker še do danes nisem razčistil s svojo gostiteljico. (Zavetnico?) V nobenem izmed neštetihi trenutkov bližine si je nisem upal vprašati, kako je bilo pravzaprav z Jelovškom. Raje sem rahločutno ugibal, vedel vnaprej... Zdaj se zatekam v razlago, spredam mrežo besed, da bi se imel za kaj oprijeti. Rad bi bil nazoren in razumljiv. (Kdo je moje občinstvo — jaz sam?) Le zakaj se ženem za nenakšno celotno resnico? Koliko kratov sem že moral brkati temu »očetu« v nekdanji Glavnjači pisati življenjepis? Piši, ti samo piši. **Jovo na novo**. Vsakokrat je hotel od mene — kaj? Resnico. Kakšno resnico? — **Samo ti piši. Istinu.**

Mi čemo se več pobrinuti.

Dosegel je svoje: odtlej jih kar naprej pišem, življenjepise. (Sporočila, priznanja.) Prva desetletja po tem, ko sem bil spušen, sem jih pisal kar za sebe, v glavi, zdaj mi to več ne zadošča, pred sabo moram imeti mizo in na njej papir, v roki svinčnik. Čeprav situacija še zdaleč ni ista.

»Nimam prav ničesar, s čimer bi vam postregla!«

»Ničesar ne potrebujem, saj ste mi postregli z Jezusovim evangelijem! Sicer pa pravkar prihajam s kosila.«

»Kdo je izdal ta evangelij? Aha, Mohorjeva družba 1972.«

»Jaz sem vam tudi hotel pokazati knjigo, v kateri pišem, kako je človek postal hudoben. Deset božjih zapovedi več ne obvladuje sveta. Katera zapoved pa je vam najbolj všeč?«

»O tem pa nisem razmišljala. Meni so vse zapovedi drage.«

»Kako pa je z odpovedjo vsemu. Tukaj piše: Za njim pa so šle velike množice in obrnil se je ter jim rekel: Če kdo pride k meni in ne sovraži svojega očeta in matere in žene in otrok in bratov in sester, vrh tega tudi svojega življenja, ne more biti moj učenec. Kdor ne nosi svojega križa in ne hodi za menoj, ne more biti moj učenec.«

»Tako, to je resnično!«

»Kdo namreč izmed vas, ki hočete zidati stolp, poprej ne sede in ne preračuna stroškov, ali ima, da ga dozida, da bi se mu potem, ko bo postavil temelj in bi ne mogel dovršiti, ne začeti, vsi, ki bi to videli, posmehovali in govorili: 'Ta človek je začel zidati, pa ni mogel dovršiti!' Ali kateri kralj, ki gre na vojsko zoper drugega kralja, poprej ne sede in se ne posvetuje ali more z desetimi tisoči stopiti nasproti njemu, ki prihaja nadenj z dvajsetimi tisoči. Če ne pošlje, ko je oni še daleč, poslanstvo in prosimo miru. Tako torej nobeden izmed vas, ki se ne odpove vsemu, kar ima, ne more biti moj učenec...«

»Vsemu naj se odpoveš, je to mogoče?« Tukaj dalje piše: Sol je dobra. Če pa se tudi sol pokvari, s čim se bo popravila? Ne za zemljo ne za gnoj ni uporabna, proč jo mečejo. Kdor ima ušesa za poslušanje, naj posluša.

Izglubljena ovca: Prilizevali pa so se mu vsi cestinarji in grešniki, da bi ga poslušali, farizeji in pismouki so godrnjali: 'Ta grešnike sprejema in z njimi je.'

Povedal pa jim je to priliko: Kdo izmed vas, ki ima sto ovac in eno izmed njih izgubi, ne pusti 99 v puščavi in ne gre za izgubljeno, dokler je ne najde? In ko jo najde, jo vesel zadene na svoje rame in ko pride domov, skliče prijatelje in sosede in jim pravi: Veselite se z menoj, zakaj našel sem svojo ovco, ki se je bila izgubila... .

Povem vam: Tako bo v nebesih večje veselje nad enim grešnikom, ki se spokori, kakor nad devetindevdesetimi pravičnimi, ki ne potrebujejo pokore.«

»Zdi se, da mu najdenje ene ovce več pomeni, kakor 99 poslušnih ovc. In kaj lahko počnemo s tem naukom v tem okrutnem času, ko volk mimogrede pohrusta 99 ovac. Recimo, da so Palestinci, Afganistanci in se za eno, ki zbeži, niti ne zmeni, ker je že sit.«

»In kako naj nam koristi ta nauk v naši dobi? So te resnice večne?«

»Večne, veečne!«

»So?«

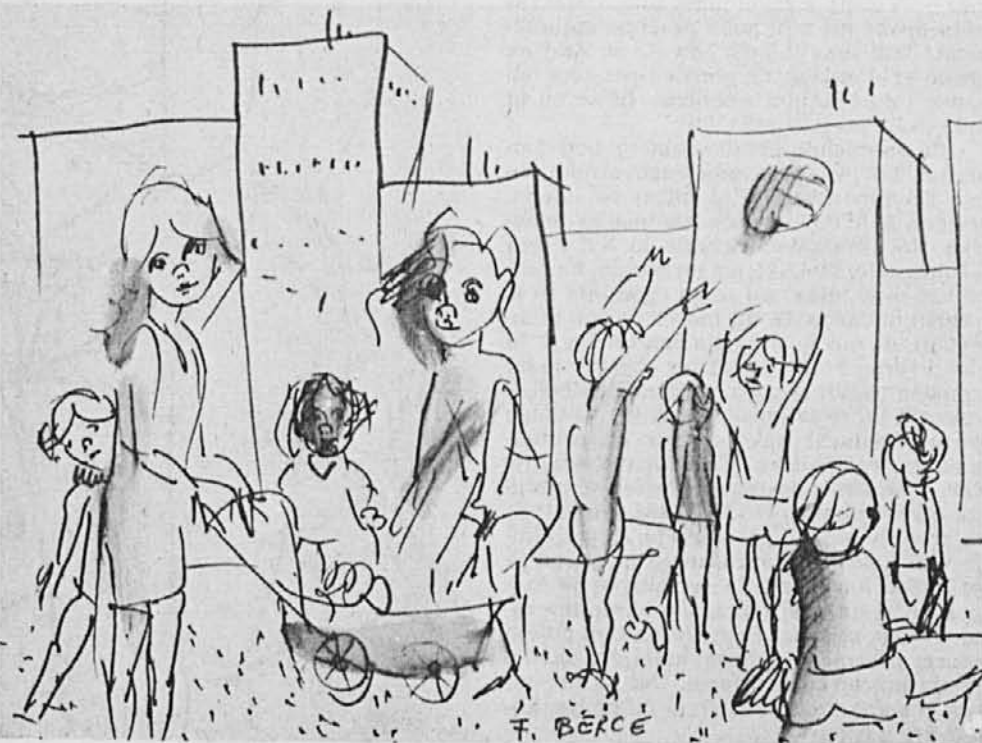
»Seveda! Dokler bo ta vek obstajal, so!«

»Poklicani bodo pognani. In hodil je po mestih in vaseh in odšel in se napolil v Jeruzalem. Rekel pa jim je nekdo: Gospod, ali je teh, ki se zveličajo, malo? On jim je rekel: Prizadevajte si, da vstopite skozi ozka vrata, zakaj povem vam, mnogi bodo želeli vstopiti, pa ne bodo mogli.«

»Ozka vrata... hm... ali vodijo v nebesa?«

»Da, v nebesa.«

»Ko bo hišni gospodar vstal in vrata zaprl in boste postajali zunaj in začeli trkati na vrata govoreč: GOSPOD, ODPRI NAM! vam bo odgovoril: Ne poznam vas! Odkod ste? Tedaj boste začeli govoriti: Vpričo tebe smo jedli in pili in po naših ulicah si učil. In poreče vam: Ne vem, odkod ste! Proč od mene vsi, ki ste delali krivico! Tam bo jok in stok in škripanje z zobmi, ko boste videli Abrahama in Izaka in Jakoba in vse preroke v božjem kraljestvu... In prišli bodo od vzhoda in zahoda in sedli za mizo v božjem kraljestvu. In glej: so

zadnji, ki bodo prvi in so prvi, ki bodo zadnji! Luka 13, psalmi . . .

Vprašanje, koliko ljudi bo zveličanih, je Jezusove sodobnike živo zanimalo.

»Kaj pa to pomeni, da bodo zveličani? Da jim bo odpuščeno?»

»Ne, to pomeni, da bodo v nebesa prišli!»

»Kaj pa bodo počeli v nebesih, potem, ko bodo že vse doživeli na Zemlji?»

»Tam pa je večno veselje. So Kristus vprašali: 'Kaj pa mož in žena, ki sta si bila to na Zemlji, kako bosta živela v nebesih?' Odvrnil jima je: 'Tam bomo kot angeli, tam ne bosta več kot mož in žena.'»

»Torej ne bosta več spala skupaj?»

»Ne bosta se poznala kot mož in žena. Tam bomo vsi kot angeli, ha, ha, ha!»

»Ali imajo angeli spol: ONA — ON?»

»Tega pa ne vem!»

»Torej je samo angel, dvospolni naziv. Zakaj pa ni 'angelka' in 'angel'?»

»Ne bi vedela reči.»

»Nekoč sem gledal na cerkvenih rezbarijah, če imajo spol, pa nisem mogel do- gnati, če ga zares imajo. To me močno skrbi. Težko bi po smrti živel brezspolno, ko mi je bilo s spolom tako lušno, zlasti v srednjih letih, ko Matilda še ni segala po meni. Svoje goste sem si vedno sam izbi- ral.»

»Kako pa ti lahko bog izbira goste, me močno čudi: Tudi temu, ki ga je bil povabil, je govoril: 'Kadar napravljáš kosilo in večerjo, ne vabi svojih prijateljev, ne svojih bratov, ne sorodnikov, ne bogatih sosedov, da te morda tudi oni ne povabijo in ti povrnejo. Marveč kadar napravljáš gostijo, vabi uboge, pohabljene, kruljave in slepe. In srečen boš, ker ti ne morejo povrniti. Povrnjeno ti bo namreč ob vstajenju pravi- čnih' . . .»

»Med poslovnimi partnerji, ki jih vabim na večerje, ni nobenega takega, čudno pa bi me gledali, ko bi jih povabil k mizi.»

»Francišek Asiški je bil največji vzgled. Bil je sin bogatega trgovca. Pobeignil je svojemu očetu in maševal v neki skromni kapelici. Oče ga je lovil po Asisu, Frančišek pa ni hotel iti domov, ker je sklenil, da bo revno živel. To človeka OSVOBAJA, ČE JE REVEN!»

»A mu ne ubija duha, če je reven?»

Mu ne vzbuja obupa v duši, mu ne ubija horizontov, željo po spoznavanju in obvladovanju sveta? Misel na samomor?»

»Odvisno od tega, kdo je reven, veste. Recimo, nekdo je srečen, ker je duševno bogat, pa mu kakšno drugo bogastvo ne pomeni toliko, ne . . . Nekdo drug pa bo morda nad to svojo revščino obupal. Ne vem, različno prenašamo svoje tegobe. Načela so takšna, nauki so takšni.»

»Kdaj pa ste vi obupani? Kaj se vam mora pripetiti, da ste lahko obupani? Nad človeško hudobijo morda?»

»Obupana, obupanaaaa, hm . . . Ja, naj- prej nad človeško hudobijo!»

»Moč vere vas drži v kleščah, ne. Pogledaj ta odstavek: In apostoli so rekli Gospodu: 'Pomnoži nam vero!' Gospod pa je rekel: 'Če imate vero, kakor gorčično zrno, bi tej murvi lahko rekli: Izrjaj se s koreni- nami in se presadi v morje. In bila bi vam poslušna.' — To pomeni, da je moč vere neomejena?»

»To je res nekaj čudežnega!»

»Kdaj pa pride božje kraljestvo? Božje kraljestvo ne pride tako, da bi vzbujalo pozornost. In ne bodo govorili: Glej — tukaj je ali: tam je! Zakaj glejte: božje kraljestvo je med vami . . .»

»Aha, se pravi . . . Ja, koga bi pa danda- nes vzel Noe v svojo barko?»

Ali bi vzel tiste nesrečnike, ki so bili kontaminirani ob eksploziji atomskega re- aktorja v ruskem Černobilu? In vse tiste ži- vali? Kaj bi zdaj storil Noe? Recimo, da je zdaj potop! In sprejme na ladjo vse živo, še mokro od atomskega dežja. Ali bi tisti ptici

lahko imeli mladiče, Levinje leviče, nosoro- gi nosorogiče, slonice sloniče?

Neka naša kolegica se je vrnila s Polj- ske, kjer je prebila mesec dni in njen mo- škí noče več z njo v posteljo, ker se boji, da ga ne bi poradioaktivila. Govori ji: 'Ti si ra- dioaktivna in 30 let bo v tebi razpadal stroncij in ne boš mogla imeti otrok.' Veste, ko je počilo, je bila s turistično agenci- jo čisto blizu ruske meje, zdaj pa hujša, ni- ma apetita, vid se ji je poslabšal in nobene- ga . . . hm, kako bi dejal . . . poželjenja ne čuti več. Njena hipofiza in slične žleze so prizadete.»

»Tudi mi, daleč od Rusije, smo dobili svoje! No, pa beriva dalje: V tistem času, ko je v templju učil ljudstvo in oznanjal blagovest, so neki dan veliki duhovniki in pismouki skupaj s starešinami, pristopili in so mu rekli: 'Povej nam, s kakšno oblastjo to delaš in kdo ti je dal to oblast?' Odgovoril jim je: 'Tudi jaz vas bom vprašal neko stvar: Povejte mi za Janezov krst — ali je bil iz nebes ali iz ljudi? Ti pa so sami pri sebi mislili: Ako rečemo — iz nebes, bo dejal: zakaj mi niste verjeli. Če pa rečemo: Od ljudi, nas bo vse ljudstvo kamenjalo, zakaj prepričano je, da je Janez prerok.

Rekli so torej, da ne vedo od kod. In Je- zus jim je dejal: 'Tudi jaz vam ne povem, s kakšno oblastjo to delam!'»

»Zelo diplomatsko jim je odgovoril! S tem, da jim je nekaj odvrnil, jih je odvrnil od bistva vprašanja: OD KOD JE BI- LA NJEMU POTENTAKEM DANA OBLAST'?»

»Od očeta! Oblast je dobil od očeta.»

»Zakaj pa nam ni dana oblast, pa ima- mo tudi očete?»

»Med njimi ni božjega!»

»A med njimi so pobožni.»

»Pobožnih je mnogo, božji pa je en sam, temu je dana oblast.»

»Saj je on živel tudi kot človek na Zem- lji. Če boste pozorno brali evangelij, boste videli, da se je moral odločiti, ali bo živel naprej na Zemlji kot človek ali bo šel k svojemu očetu. Pravijo celo, da je bila Ma- rija Magdalena njegova ljubica.»

»Prav, vrniva se k nama. Kaj če bi zdaj vam dali oblast? In vam zapovedali: Vla- dajte temu ljudstvu! Da vas posadijo na odrešujoči tron in vam poreko: ZDAJ PA VLADAJTE! Če bi mi bog dal toliko duha, da bi to speljala, bi sprejela. Rešila bi nas krize, brezposelnosti in visokih cen. Tisti, ki so na oblasti, so tudi od boga.»

»Ali ni delegatski sistem tisti, ki pelje do oblasti po volji ljudstva? Izvoljeni ven- dar niso od boga!?»

»Vsak človek na zemlji je za nekaj ustvarjen. Bog ga je ustvaril za nekaj. Ta- ko uči vera.»

»Dobro. Vi imate hčerko, pa se počutite kot boginja, ki je to hčerko ustvarila za ne- kaj na tem svetu.»

»Za nobeno boginjo se ne počutim, jaz samo študiram zapovedi. Hčerka je za ne- kaj. Jaz pravim, da smo vsi od boga, jaz, hčerka, vi. On ve, za kaj nas je ustvaril. IN ČE BI BILA JAZ POSTAVLJENA TAM DOLI V BEOGRADU, sem prepričana, DA BI TO BILO TUDI OD BOGA IN DA BI, TAKO KOT MOJZES, KI JE DEJAL, KO GA JE BOG POKLICAL IN MU NARO- ČIL, KAJ MORA NAREĐITI, NAREĐILA. DEJAL JE: 'KAKO BOM JAZ TO ZMO- GEL, GOSPOD?' GOSPOD PA MU JE DE- JAL: 'TI SAMO POJDI IN DELAJ, DUHA PA BOŠ DOBIL OD MENE!'»

IN OPRAVIL JE VELIKO ZGODOVIN- SKO DELO: IZRAELCE JE PRIPELJAL IZ PUŠČAVE, IZ SUŽENJSTVA, DUHA PA JE DOBIVAL SPROTI. Jaz bi čakala duha od najpametnejših iz ljudstva in če bi ljudstvo videlo, da imam duha premalo, bi me čez noč zamenjalo, zakaj zame oblast ni nobena slast in korist je korist, kadar je za vse dobro. ČAS JE, DA PRIDEJO PR- VOVRSTNI V PRVE VRSTE!

»Kaj pa vaše telo? Ali lahko živite samo z duhom?»

»Samo z duhom ne, to je praktično ne- mogoče! Rekla bi kot stari Grki: Zdrav duh v zdravem telesu!»

»Kaj pa počnete s svojim telesom?»

»Umivam se, v hribe hodim, na našo njivo hodim delat.»

»Vendar so še druge radosti, ki nam jih nudi naše telo, ali ne?»

»Kakšne radosti?»

»Tiste, o katerih sveto pismo ne govo- ri.»

»Kako da ne govori! O prešuštnicah je mnogo govora. Recimo Marija Magdalena je imela poleg svojega moža še ljubimca. Za to se je spokorila. Ta Marija Magdale- na se je usedla Kristusu k nogam, Marta pa mu je stregla. In ji je dejal: 'Marta, Mar- ta, ne boš ti vsega dosegla, ne, ne!' in ji po- žugal s prstom.»

»Kaj pa je hotela Marta od njega?»

»Ne vem. Bila je tako ljubezhiva, ko mu je stregla.»

»Nekoč so govorili: Telo je nekaj grde- ga! Ali je tudi za vas telo nekaj grdega? Imam prijatelja, ki je bil poročen z deklico, ki ni verovala v telesno ljubezen in rabila sta ogromno časa, da jo je prepričal, da je telo studenec lepote, ne pa grdote.»

»Telesna ljubezen, telesna ljubezen? Seveda, med dvema to mora biti.»

»Kaj pa, če se ne ujameta?»

»Potem pa nič, pač nista za skupaj, ne!»

»Potem se vse drugo tudi sesuje?»

»Logično!»

»Tudi pamet ne deluje tako, kot bi mo- rala, če človek telo zanemari in se pogovar- ja samo z duhom.»

»Za tistega, ki ima prisotnost duha, ni večjih problemov.»

»Kaj je to: prisotnost duha?»

»Ni treba izključiti prisotnosti duha od prisotnosti telesa. To dvoje spremlja člove- ka kot eno. Da je lahko sam pri sebi. Do- ma. Da je pri njem doma vse v redu. V glavi!»

»Zdaj je že poletje. Vsaka pomlad so kakšna nova pričakovanja. Ali ste svoje ljubimce upepelili . . .»

»Kako: upepelila?»

»Vsako pomlad je treba preveriti, če so še čustva močna. To ni pomladno čiščenje trotov v panju ampak preprosto preverja- nje, če še komu kaj pomeniš, če je kdo še kaj navezan nate.»

»Šalite se!»

»Koliko let traja neko globoko čustvo? Koliko let ste sposobni človeka, ki ste ga imeli zelo radi, objokovati?»

»Jaz sploh ne gojim objokovanj. Objo- kam ga v nekaj tednih.»

»V nekaj tednih?!»

»Dojokam se. Solze se posušijo. Malce še objokujem. Nato si rečem: Nisi bil ta pravi, hvala bogu, da si šel! Ta pravi osta- ne, ta pravi potrpi, ta pravi razume.»

»Kaj pa, če se najdeta samo v dveh, treh potezah? Če se v duhu najdeta, v telesih pa ne. Kaj potem?»

»Nista ta prava! Zato, ker mora biti telo zraven in obratno. Enako brez drugega ne gre.»

»Veste, o čem se jaz pogovarjam? Pogo- varjam se o karakterju, o tem, da se samo enkrat omožiš in si omožena za vse večne čase. Ne pa, da že takoj ob poroki misliš: Saj je vseeno, se bom pač ločil. Nato se to nadaljuuje, da se nazadnje izgubiš. Jaz že nisem za takšne štose, nak!»

»Ljudi je zelo strah, veste. Življenja so zelo kratka. Zlasti, ko se bližáš petdeset- im.»

»Saj bomo vsi strohneli! Oni, ki se ima- jo radi, in mi, ki nimamo nobenega. Pa kaj?»

»Pa si pač vzamemo, kar dobimo!»

»Ljudje si ženejo k srcu, iz glav pa tega ne preženejo. Zakaj le! Naj lepo pošteno živijo. Pošteno življenje je najlepše, drugo pa tako ni nič.«

»To pomeni, da živiš po formuli, ki so jo napisali drugi. Kaj pa, če si sam najdeš svojo formulo in po njej uravnavaš tok svojega življenja? Takšnega, ki je bog ni nikoli razglašal!«

»Hvala bogu, če si si jo našel! Saj bog je vedno dejal: Znajdi se in pohvalil te bom!«

»Ki se znajde v puščavi sam?«

»Ne ne! Na splošno, tistega, ki se v življenju znajde, je pohvalil.«

»Ne moreš vendar čakati, da ti bodo drugi prinesli nekaj na krožniku. Nam je dal bog vse. Enemu zdravemu človeku eno zdravo pamet, zdravo telo. Ta človek bo šel dalje s temi darovi, zakaj bi vendar čakal na milodare od drugih? Na milodar od boga. On mu je že tako vse dal!«

»Kako je z vašimi potovanji? Ste že videli kaj sveta?«

»Bila sem po vsej Nemčiji, Avstriji, v Italiji pa samo do Gorice.«

»Torej ste imeli svojo lepo obdobje, ko ste bili v Nemčiji?«

»Oh, ne. Bila sem pet let tam in sem delala.«

»Koliko ste bili stari, ko ste šli iz domovine?«

»Triindvajset!«

»Oh, triindvajset! Čedna, mlada, plavoka nordijka, rasni deklič z nebom v očeh. Punčka z velikimi očmi?«

»I, hi, hi, hi, jaaa! Pa še luštna sem bila, z morja sem pravkar pripotovala. Črna, zagorela, osončena sem bila.«

»Kako pa ste se vživela tam zgoraj, v norem tempu?«

»Nisem še bila zgoraj dva meseca, v gostinstvu sem delala, pa me je opazil nek Dalmatinec. Je bela cesta! In potem sva se spoznala. Potem pa sva šla. Videla sem Prago pa Budimpešto.«

»Pa kaj nam pomaga, da spoznamo ves svet, ko 'povsod nosimo' s seboj samo sami sebe. Sem včeraj govoril z nekim Ameri-

kancem pa sem mu dejal: 'Kadar odromaš v svet, pusti sebe vsega doma. Bodi na stežaj odprt in ne zahtevaj od vsega sveta, da ti peče teksaške zrezke in kanadskega lososa'.

Ti bodi oko in uho in odprt kot vrata. Nikar ne nosi svoje velike Amerike na nosu! Prisludni ljudstvom, med katerimi si, in ne pripisuj jim svojih lastnosti in značilnosti. Spoznavaj njihove! Prisludni mi. Lahko da bom jaz obogatil tvoj svet, lahko, da boš ti obogatil mojega. Nič me ne zanima, kako ste močni, koliko raket imate, koliko denarja imaš na banki.«

»To je bilo, ko sem jaz šla v Nemčijo, ne. Kot kakšna punčica sem zgedala. Sicer pa sem končala trgovsko šolo, nato sem delala v Elektrošoku. Ko pa sem se v enem letu naučila strojepisje in stenografijo, sem pač šla od prodajalnega pulta v pisarno. Taki časi so bili takrat, vse je bežalo od pravega dela v pisarne. Lušne tajnice pa so povsod rabili. Strašno mnogo šefov se je pojavilo in veliko pisarn so zidali poleg tovarn.«

»Iz Elektrošoka so začeli odhajati, prvi, drugi, šesti . . . prava epidemija. Pa sem se jaz sklenila, da grem. Samo za dve leti! Toliko da vidim beli svet. Pa se je zavleklo za pet let. Najprej sem delala v neki boljši gostilni, skoraj že hotelu. Ko je šefica slišala, da znam malce nemški, me je kar pahnila v sredo nekega piknika, iz tiste naše lepe stavbice.«

»Začela sem torej kot natakara, tam sem bila samo tri mesece. Tam sem spoznala tudi očeta moje hčerke. Kakšna dva meseca sva hodila skupaj pa sem zanosila. Prosila sem, če bi lahko šla v drugi lokal pa so mi dovolili.«

»Torej vas je nalašč naredil nosečo. Vas je hotel obdržati?«

»Eh, nič, nora sva bila, obadva!«

»On je delal na terenu. Bil je izjemno lušten in meni se zdi, da so se ženske kar metale za njim. In jaz sem morala biti ena izmed njih!«

»Zlasti pa Nemke, ne?«

»Nemke imajo rade dalmatinsko kri. Črn, visok, kot jambor je bil.«

»Torej ste nasedli!«

»Veste kaj, saj so tudi dobri ljudje. Jaz sem hodila na dopuste tja dol, v Dalmacijo, pa sem jih spoznala. A moja hčerka pa še ni videla svojega očeta. Poznam pa prav dobre Dalmatince, prave poštenjake. Zame ni važno, kdo je kaj, samo da je pošten, ne.«

»Potem pa ste prehitro vzplamтели?«

»Ne, to pa ni tako preprosto. Veste, ravno včeraj sem slišala po radiu tisto stvar, o kateri vam hočem zdaj nekaj povedati: Bilo je v Avstraliji. Se spomnite? Ste mogoče poslušali? Ena je pripovedovala, kako si srečen, da slišiš eno samo našo besedo, ko prideš v tujino. Tam pa, kamor sem prišla jaz, ni bilo nobenih Slovencev. On pa je čisto slučajno prišel tja. Imel je defekt pred našo gostilno. Se to je bilo. Še tri kolegice so bile z menoj. Začel se je z nami pogovarjati. Rečem vam, tako si žejen naše besede, da kar goriš! Po ušesih mi je brnela groba nemška 'spraha', v začetku nisem ničesar razumela. To pa je bilo kot muzika. Na morje me je spominjalo in na brezskrbne dopuste, ko sem hodila v Dalmacijo po sonce in barvo.«

»Ali verjamete v ljubezen na prvi pogled?«

»Verjamem! Samo moraš biti za to primerno mlad.«

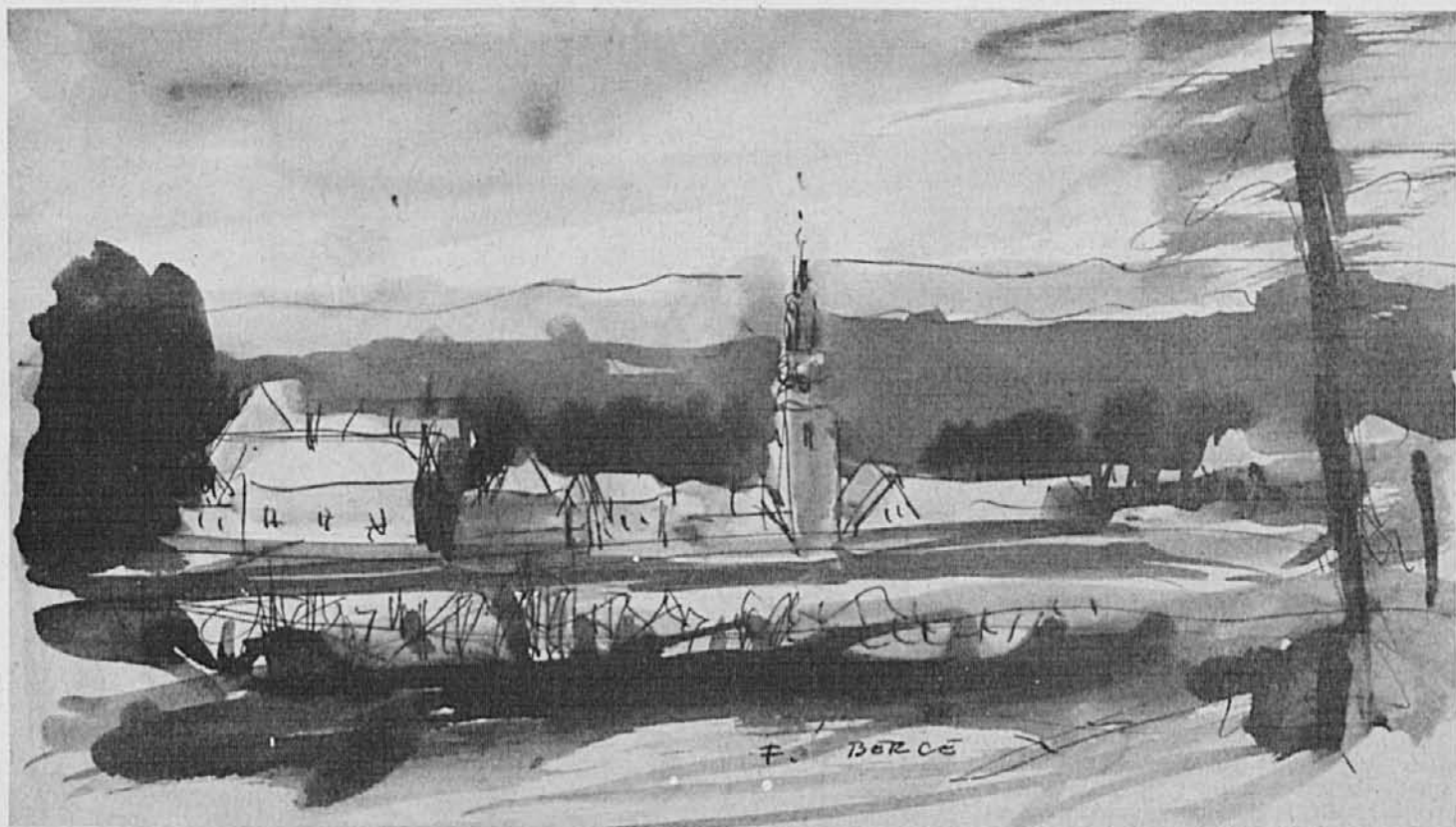
»Ni res! V vsakem obdobju življenja se ti lahko pripeti.«

»Saj srce ni zmožno kar naprej povzročati karambole? Ali se nam to ne pripeti trikrat, štirikrat? Kako že pravi Sergej Jesenin: 'Kdor ljubil je, ljubiti več ne more, kdor zgorel je, podžgati se ne da!'
Lep deklič ste torej bili, imeli ste lepo postavico in oči . . .«

»No, bila sem lepša, kakor sem danes, res!«

»Še nekaj je bilo. Za mano je štartal neki Nemeec in moja šefica ga je nadrla: 'Zgini ven, ti si baraba! Dala te bom vreči iz lokala! Ni mogla videti, da je kdo mene pogledal. V tistih treh mesecih, ko sem bila v tej gostilni, sem jim naredila strašno mnogo prometa. Privabljala sem goste. Toliko se je zbiralo mladine, fantov pa deklet. Ne-

(Nadaljevanje na 26. strani)

mec me je osvajal, a vse zaman. Napodila ga je. Ko pa je prišel Andrejin oče, pa sem si rekla: 'Ne bom je vprašala, šefice, saj sem stara 23 let, ne! Tako je to. To je usoda.'

In on je imel tik pred našim piknikom defekt. Prišel je v naš lokal po brata, da mu naj pomaga. Ne vem, kako se je zgodilo. Samo spogledala sva se in že sva zagorela, da ta kres še do danes ni ugasnil. Nič si ne moreš pomati.»

»Zakaj pa bi si moral pomagati? To je najlepša strela, ki te lahko zadene! Poznam Slovenca, ki je v džungli Bolivije naletel na prelepo mešanko, pol Švicarko, pol Indijanko in se z njo poročil. Doleti te kjerkoli na zemeljski obli.»

»Nacionalnost ni pomembna! Je pa netivo med državami, rasami, za vojne, razvitost in nerazvitost. Poleg sle po zemlji in zlatu.»

»Zato, ker so ljudje ozki!«

»Kaj je bila velika moč med vama? Ste verovali vanj?«

»Pri dvajsetih je to strašna moč. Samo da gledaš takrat bolj na kodrčke, postavo, lep obraz, na zunanost. Bezoljaš za njim kot ovčka! Tudi danes je še isto, le da malce drugače gledamo, bolj oprezno, z več pameti.»

...

»Ali vam je bilo kdaj žal, da niste šli v šole? Bili ste partizanska generacija, ki je morala v delovne brigade in si je pridobivala kvalifikacije ob delu. S tovarnami ste rasli.»

»Ko sem končavala osnovno šolo, mi je učiteljica svetovala, da naj grem na učiteljske. Bila sem vedno odličnjakinja, nadarjena sem bila. Bili pa smo štirje otroci, oče je bil železničar.»

»A zato imate v življenju toliko zavor? Cokle.«

»Ko sem šla v Nemčijo, bi morda morala raje iti v šole. Pa bog ve, če bi danes to znala, kar znam, življenje je tudi velika šola.»

»Kaj ti pa pomaga, če zgubiš 17 let za študij, potem pa začneš od začetka, star blizu trideset let?«

»Vprašanje je, če si tisti življenjski človek, ne?!«

»Kdo si potem? Izenačiš se s plačo z vsemi primitivci, bojijo se te na nek zavisten način, pokojnino pa si prislužiš osem let pozneje.«

»To ni res! Ti se šolaš, ker te to veseli. Če za neko deko ni potrebna šola, na primer za snažilko, to pomeni, da je to delo ne sme veseliti. Kaj pa, če jo veseli, če rada opravlja ta poklic, ki ni preveč spoštovan in cenjen? Jaz sem čistila, gori, v Nemčiji, ko je bila moja hčerka še dojenček v nekem vrtcu, kamor sem jo dala. V Kinderheimu sem takrat dobivala 450 mark, trgovke pa so imele po 350 mark mesečno, zato nisem opravljala svojega poklica trgovke. V dveh letih sem plačala 10.000 mark za Kinderheim, prišlo je na 320 mark mesečno.»

»Ste učili otroka doma slovenščino?«

»Medve nisva imeli doma, samo tisti Kinderheim, kjer sva imeli stanovanje.«

»Po petih letih se vam je zdela domovina kot...?«

»V Nemčijo sem šla 1965 leta, prišli sva nazaj, ostali leto in pol, ker pa sem premalo zaslužila, sem se spet napotila gor. Tisti milijon, ki sem ga prinesla s seboj, sem ves porabila. Nikakršne plače nisem imela. Pa sem potožila svoji prijateljici o svojih revah. 'Poišči mojega sorodnika,' mi je dejala 'in zaposlil te bo v hotelu, kuhati

boš pomagala.' In sva šli s hčerko za eno leto. In sva se spet oblekli in se rešili pomanjkanja, da sva imeli malce boljši standard. Tako pač...«

...

»Potem pa se je nekaj oglasilo v meni. Dejala sem si: 'Moja hčerka že ne bo Nemka!' Naučila sem jo slovensko. Veliko sem se namučila. Vedno je bila v družbi nemških otrok. Naučila sem jo nekaj besed. Preprosto ni dojemala slovenskih besed. Borila sem se zanjo kot levinja, da bi jo iztrgala nazaj, med svoje, jo ponašila. Zavedla sem se, da je izgubljena, če ostaneva še dalje tam zgoraj. Do treh let je govorila, kot so jo nemške vzgojiteljice naučile v vrtcu. Nemški je govorila kot klopotec, naše besede pa ji niso hotele iz grla... Še zdaj zna, še zdaj... Potem je hodila še v nemške tečaje, da se je naučila pisati. Kar prav ji pride v službi. Če bi bila oče in mati Slovenca in bi živela z njima, bi bilo mnogo lažje. Tako pa je bila do treh let trda Nemka. Komaj sem jo iztrgala iz tistega sveta. Zdaj pa ne grem več v svet, za zmezarj sem se vrnila in si kupila tole stanova-

nje. Sicer je prava kletka, ko se razžari v julijskem soncu. Jeseni pa so čudovite! Pogledajte, vse Pohorje je škrlatno obarvano, kostanji so zreli in sadovnjaki polni, daleč po njivah se vidi.

Rada bi nekoga zase, da z njim prehodim to pot, ki mi je še dana. Pošten mora biti in dobrega srca za ta hudobni svet. In tisti sveti ogenj naj bo v njem; da bova skupaj močnejša nasproti temnim silam, ki jih hudič razpreda in vojske in rakete snuje. Ničesar nama ne bo manjkalo, njivico svojih staršev bom obdelovala in imenitne reči sem se naučila kuhati kot kuharica v hotelu.»

Zasmeje se kot dekljč, ki raztresa neke poznojesenske marjetice po travniku, in jih več ne ve spleitati v venec, in si pri tem prepevati pastirske pesmice. V njenih velikih, nekoč modrih, zdaj sivkastomodrih očeh, se prižigajo pozno popoldanske sence, ki jih odrivajo lučke, nastale od luči, ki se prižigajo v sosednjem bloku.

Roke proseče sklene na snežnobelem prtu in prinese slike hčerke, majhnega, črnega vražiča, ki ima v svoji krvi razpeta jadra za potepanje po svetu.

Nekaj radovednih sosed pokuka v sobo, se vserezumevajoče nasmehne in velikem pričakovanju oddrša v bližnje kletke.

Slike in ljudje

Moja stran neba
je neslišna cesta vodnasta,
v njej si roke umijem in telo,
ko od jutri sem vsa bela in
zaprepadena strmim v nebo.
Moja stran
ni cesta, kjer so vidne tuje sledi,
kjer prepevajo demoni in
prah vrtinčič besede v steklene vrvi —
moja stran je jutro,
ko zbudim telo,
da odprem v sonce vrata in
pozabim na črno meglo!

Zvezda, zvezda srečnica,
ki spoznala je smrti dih in
ugasnjeni vulkani sredi
neskončnega neba so ji
podarili spanje na zaslonih
brezvetrnih gora!

Priplazil se je iz sonca
črni kamen,
rjasta korita vodna so
mu postelja in odeja
za strmeča jutra,
ko iz stekla lomljenega
se senca poigrava,
da odseva na obali
kamnasta sled krvava.

Globoko v meni
se kamen lomi, sem na
tvoji strani,
mi prepeva sončni glas
stekla temna so le
pragovi glasni in
napev neslišni je pripev
globoko v meni!

Steklo se lomi pod
igrivo težo črnih kamnov,
tam so vidne senčne strani,
kjer stekleni, čarni mož
mi kaže jutrišnje poti —
globoko v meni se steklo lomi,
pod razbitimi kristali vidim kri,
porezanih črepij iz rok krvavih
je izpustila črna senca —
nekomu za spomin!

Sodnik, besede in morje gladu
strpani v skodelo in prah prahu,
pod njihovimi rokami je globel,
je prepada,
za njegovimi telesi se skriva
beseda, ki ima ključ v dlani,
ne da bi hotela zveneti kot zvon
ustnih dolin,
žareti kot bron prepadnih stopinj.

Sodnik, besede in planjava strahu,
potuhnjeni v viharju vrtinčastem,
zvit v ogenj kot voli daritveni
brez sramu,
nimajo parkljev v naročjih slasti,
ne lokvanjev belih, da bi skrile se
sence in vodne poti,
njihovi kriki so mrtve odzivi,
postelja,
sodnik, je kri in ugasli nemir!

Za senčnimi vrati
in črnimi okni,
pod hišo brez vrta
in sadu dreves,
pleše v temi nejasni
zgrbljen in sam —
čudežni glas iz sanj.
Vidim mu telo in belo oko,
pregib kolena in glavo
s katero se nagiba v temi
po plesne korake in
čudežne sanje,
iz vrta, iz hiše dreves,

da pod njenimi koreninami
bi legal
utrujen od plesa,
preboden od čudežnih očes.

Plesalec senčnati,
tvoje dlani so mavrične pasti,
tvoji objemi telo prepognejo
dalj kot vidi ga drevesno oko,
da v plesu pozabiš na gib in
korak,
v bokih te ziblje in čara
senčnati mag.

Za senčnimi vrati in
čudežnimi obrati teles,
umirajo sanje na svetlobi noči,
preganjajo ogenj in prižigajo
večerni ples,
noge in roke pa vihtijo meglo,
zastre od sonca
jočejo v pozabljeno zemljo.
Ni več sanj.
Stopil je nekdo na čudežno hišo
iz belih poljan,
razbil ogledala in pokosil ognja
nemir,
preboden leži v polju,
zraven hiše brez vrta in sonca
mu grob koplje plesni mag,
njegov senčnati gib!

Je čas, ko večnost nima več peruti,
ko se predaja brezčasju in temi,
sled pod hrastovimi krošnjami temni,
le, ko vihar zaveže jutra in odpre nemirne
sence iz kleti —

je dejanje, ki presega pomlad,
ko v krošnjah temnih se odziva čas,
da sprehodiš se po travnikih in žitih,
prezebel in nem,
kličeš ognje za odsev —

je spomin, ko vrvi ovite prek telesa
razjedajo poti in sekajo dlani,
da izdihneš v skelet neba kapljo sonca,
kri razjedene dna —

je zgodba, ki ima svoj bel začetek.
Prideš kot nihče v njen korak,
da razdediš sonce in pod zvezde sežeš,
ni več senc in temnih pragov,
kjer sta dva!

Prva slika mirnega popoldneva,
kjer so stekla od senc pordela in
pod oknom sije blede slika,
tista, ki zaveže sonce v krila
jutranjega svita.
Zbujen in prepognjen od noči
se predajaš kamenju in kletvicam,
kjer v njih demonski ogenj ždi in
za njim se dviga prah nepošteti noči.
Tistikrat, skozi priprta vrata,
se priplazi ogenj, odet v plašč škrlata,
ogenj, ki v rami te skeli in pod pasom
jemlje sonce, hrzajočim konjem si pomlad,
tista, ki v ognju in pepelu se kot dete
nedolžno
predaja tujim sanjam in križevim
stopinjam —
na pomlad.
In potem,
vpet v hrzajoče jutro, preboden s sulico
noči,
prižigaš ognje odmrte, sanjaš pot po kateri
se vidi prah in stopinje obrnjenih ljudi.

Prva slika jutra,
prva je kot rojstveno zlato,
kraljem in demonom se predaja —
nedolžno,
pa vendar je ko je, takšno kot občuti ga
telo,
prebičano z nočjo.

Čudno, da ta slika nima vetra v odsevih,
nima vrat, da trkala bi kot berač, ki lačen
je pozabil kaj je čas,
to je slika, ki me omamlja in opaja,
da obrnem prvokrat nepredvideno pomlad.
V rami pa mi joče žadasta ptica,
čutim mrzle peruti in oči, ki v sanjah
so veselje pozabile in zaklete mi zdaj
kapljajo na dlani.
Nič več ne dam.
Ne za jutra, ne za ognje,
prve slike jutra si zaklenem v predal,
da po njih stopinje kamnite bodo vrezale
spomin in žadasti kristal.

Druga slika: to ni več odsev.
To so pozabljeni kristali, ki v krvi tle
kot ljubezen zmajevih barvitih senc,
da po njih — kot lestev — bel se plaziš
in nehote pove ime, ki čar je jutru
vzel nemir.

Mrzla so poletja, takšna so kot jutra
brezbarvnega cvetja,
kjer je glava velikana svetila nad teboj,
da pod njenim vratom segal je kot zmaj
nešteti rok in nog pozabljen maj.
Čudno mi je reklo jutro,
tistikrat odpiram vhodna vrata, ko se
zima in poletje soncu vdata,
da sta kot nebo razžarjena od besa in
škrlata.
Moja dlan pa nima črt,
da po njih bi stiskal se nemočen in prezrt,
moja dlan nima poti, da v njej bi vzhod in
sonce križalo sledi,
črno lega v moje belo krilo,
zmajevito telo, njegovo nepregneteno ilo.

Oh, ta čudež jutra, te peruti,
spale so na postelji moji, brez greha in
vode, ki v njej si umiva dolge zemljine
prehode,
vihar v sliki in nemir srca
je spet tukaj, zmajevito je seme čast in greh
večrajšnjega neba.
Slišala sem jutro spet jokati,
slišala poletje, ki v kolenih je zavetje
skrilo,
da bi ne pozabila kaj so jutra in sanje,
da bi ne spozabilo se neskončnega vetra
valovanje.
In na pragu prosim kruha in soli,
kristale jantarne, ognje, ki v njih ni več
moči,
prosim za svetlobo in popotno palico
spomina,
da bi pozabila spet, kje moja je dolina.
Ne za jutra, ne za ognje več ne dam srca,
telo sem prodala beraču, ki ne ve kam naj
dlni prodal,
da ne bo nihče videl ceste in gozdov,
zemlje bele, kjer počiva in trohni moj
jantarni žarek
jutra, ki ga ni!

V gori, kjer odmevajo hrasti,
je steza iz kristalne podrasti.
Okrog nje tišina in ptice kamnite,
kot strela zlata imajo razpete perutnice.
Nimajo več vej, da bi legle med njihove
postelje listnate, ne večera,
da bi segel jim med perja bela,
le rdeče oči, kjer v njih
se smrt izjalovi,
črn kamen jim preseka glas,
neznana roka jim zastira ptičji obraz,
le še kri in ogenj se jim sveti,
ko poslednjič polete v krog mrtvih teles,
kjer po njih sencah spoznaš božanski kres!

(Nadaljevanje s 27. strani)

(Nekdo mi nosi k ustom — vrč,
v njem ni vode, ne soli,
pod njegovim širokim dnom
vidim dva,
ki spita smeje na črepinjah
sončnatih)

(Demon noči in jutranja smrt
njuna sta sled, kapljice in srd.
Pristala sta na smeh,
na zajezeno reko poletnih brez,
pristala na nebo, ki se obrne,
še preden se zazreta v črepinjasto telo.)

Vsa vodovja sveta so postelja rojstvena,
vse gozdnate poti so prerokovane noči,
usa polja sem že videla,
vsa drevesa so vpeta v moja rojstva in
smrti.
Pod viharnim bregom gnezdi jok in smeh,
pod njim čepim in za njim bežim,
ko mi megla lega med telo,
po njej spoznam,
kje spe bele breze mojih dni!

V verigo vklenjenega pelje veter na
sprehod,
z očmi izžganimi je
moj in tvoj spet ta nesrečni jok,
telo —
prebičano in nemo,
hodi po sledih, po obronkih
belih gozdnatih poti —
tam, kjer so vsa videnja bila
že znana in sprehod v vetru
je le minljivi delček zvezd.

V nebo se stiši jok in klic verige,
v zemljo zakopan zdaj ječi
ognjeni sij sledi in
pod črnim obokom jutrišnje beline,
so stopinje smrti kot privid in nema kri!

Deček: Igral je na piščal
deček iz sanjastih daljav,
pred njegovo roko
vidi se nebo,
v temo se vzpenja njegovo
pojoče telo —
piščal je iz peska in krvi,
razžarjena od ustnic
in mokra od morskih čeri,
pod njegovo ramo se vidi
bela sled,
kamor vsak večer leže
v sanje pojoče,
deček nevidni in prelep!

Igral je na piščal,
da se je slišalo v temni les,
kjer so hiše od zlata
onemele skoz okna sanjasta,
da preglasi se vetra glas in
prečudna tišina sega v pramen
dečkovih las —
igral je na piščal — sam —
prav tam, kjer se sekajo poti
in prečudni kamni črni
legajo v prod rečnih sledi!

Igral je na piščal —
deček nevidni vsak večer,
da je glas preslišal veter iz
daljav in pozabil na rokave,
kjer so skrite poslednje
strune zlate!

Dolina moja je smer iz črnega kamna,
poti kot izklesani stebri
pomikajo se v labirint in gozdne poti —
deroča reka je past,
za sanje in mrtva telesa
kot za lačnega večna slast —
njena skleda nima več medu,
da bi cedilo se v polju rajsko nebo,
v travah kače poležavajo
in z obronki se dotikajo plašnih robov,
kjer spijo potovanja in strah,
da zvijajo mi roke in mrtvičijo nezaželen
obraz —

dolina moja,
kam segajo tvoje neskončne dlani,
da pozabiš na nohte bele,
ko v strugi sredinski se rojstvo budi.

(Poljubi me takrat,
ko sonce svoje oči v
zemljo rjasto položi,
ko se odlepi odrevenel
vihar iz rojstvene prsti
in pokličeš smrt na ustnice,
kjer demonski nočni ptič zaspi.)

(Poljubi me takrat,
ko je telo odeto v žadasto pomlad,
ko se drevo vsadi v črno prst
in kjer spi beli dih prezgodnje
ledene poti.)

(da spoznaš vihar in njegovo smrt,
prerajeno iz močvirja in
odrevenelo sredi zvezdnega prahu,
da odpoljubiš levji del noči,
kjer so telo in roke
kot ognjeniki
presahnjeni!)

(. ptica tisoč obrazov,
priletela je po spomin,
segla s perutmi v
neskončno belino vijugastih
dolin,
priklicala jutri na prag,
kjer še vedno nemo strmi
črni korak.
Je potopila
veje kristalne v močvirnato
zemljo,
da bi njen glas odmeval
po hodnikih temnih gozdov.)

Magi moji

Posodili so telo, roke in nebo
kleče na pragih iz megle
čudne slike in obrazi kamniti
za preroške sanje in solze
stopljene jantarne —
večeru in zarji,
rokam in telesu brez oblik
na visečih skalah in previsih
za spomin in nežnejše poti —

demoni izklesani in oči brez leska
in solza,
prerokovani dnevi in obala iz
črepinjastega zlata.
Nimajo spomina in ne oči,
letijo kot oblaki pod zemljo,
ki podarjajo rojstva in črni dni,
njihove roke vpleta reka v drevo,
da ne dosežejo pomladi,
ne oskrunijo zemljo.

Posodili so telo, magi moji,
darovalci razpeti v krošnjo neba,
pa niso vedeli, da njih telo
je okrušeno od groma in peska
jantarnega.

Nimajo več spomina in ne dlani
v katerih bi gnetli in smejali se
podobni sanjasti,

magi preroški, njihove poti.
To so izklesali in potihem pozabili
na obljubljeni sledi,
kdaj zatone spet večer in obrne sonce
nebo v poltemo, v začarano zemljo?

Nevede sem pogledala soncu v dlani,
nehote obrnila začarane oči v
krvaveče solznate poti,
pod podobo malikov in zakletih smehov,
sem poslušala glasbo iz kamnitih
in črepinjastih mehov —
vedela sem, da ne smem —
soncu gledati v oči, odmikati dlani
pod roso streho na daritvene sledi,
nehote in nevede sem občutila ognja
blisk in pozabila sem,
da sončev brat je smeh iz
podzemnih rek —
nisem pa spoznala barve sonca in
pripeke, nisem vedela za čudne steze in
oblakov nesrečne smeh,
le v sončni smeh se ogrinja prepadna sla,
ko ponujam telo in obraz za
žarke zakletega neba —
(Opečena je podoba in telo.
Grizejo v sonce mrtvi levi
in njih iztahnjeno oko,
solze so poslednje na odeji iz trav,
tam se smeji kot prepoved in
obljuba sončni bog!
Zagrnil je nebo blisk poteptanih trav!)

Ne bom odpirala vrat in ne odmaknila
prehoda,
kjer gorijo luči in so hiše bele kot zaprte
polževe sledi,
ne bom odmikala zastorov neba, kjer leže
in se grejejo kačji olupki iz črnega dna,
kjer so vse luči zastri z meglo in dežjem —
črni in zakleti, odloženi jablanovi cvetovi!
Ne bom prisegala na les in jadra iz
podzemnih rek,
kjer črnina sije kot blisk nebesnih zvezd —
ne bom podarila roke za stisk in ječo iz
vrvi,
kjer so prstani smaragdni in ogledalaste
čeri.
Le zakaj, ne bom legla kakor smrt v
daritveni qaj
in kdaj zagledam luč, ki se ji pravi dan,
pod planjavo in širjavo kurijo zdaj kres —
beli velikani z rokami kot temen les.
Ne bom več pletla ograje iz vrvi.
Tam so kot pobegla čreda
in zaznamovane jantarne poti, pod njimi
je obraz, ki ima začaran pramen las in
oči, oči odsevajo kot smrt in prt,
ki ponuja rojstvo ali sanjski del poti.

Prvo jutro, ko odpreš in pozabiš, da je
spanec le predah med telesom in dlanmi,
vidiš ogledalo temni, ker ne pozna glasu
in oblike telesnih dni —
drugo jutro, predeš in se predaš na travi iz
rož, na postelji iz sanj, pohodiš kakor smrt
prvi vzdih in poslednji glas odmeva na
hodnikih črt —
tretje jutro, ovit v mreže iz stekla in
dremav
in sanjav vidiš belo telo, ki ga ponuja
vestalka pretekla,
srečanja spoznaš, ki so duša in telo,
pozabljene
besede in ovita stebra na postelji iz sanj,
srečanja oddaš in prehitiš smrt, ki zajema
iz telesa in odpoljublja strupenim jezikom
jutranji spomin!

Molitve

(Klavdiji)

1

hvala ti, Ljubezen,
ker si,
ker dan je tvoj
in noč je tvoja
in imava drug drugega
in Ti stojiš na vratih najinega doma

hvala ti, Ljubezen,
ker si,
da se nama lasje prepletejo
in dlani ujamejo

ostani z nama, Ljubezen,
če se ti zdiva vredna,
da nama ne bo šepet in zloba
zameglila najin vrt,
in ne bi videla
da si tu

2

k Tebi se vračava
utrujena
od čakanja,
da naju spet združiš

k Tebi prihajava,
da ti izročiva
radost najinih trenutkov

daj, da bova znala najti,
kar imaš za naju,
da nama zaradi vsega,
kar je na oni strani vrat doma,
ne bi zmanjkalo časa

to te prosiva

3

kadar je ni, Ljubezen,
varuj jo,
da ne bo kot potok vkovan v led,
da bo močna
in samosvoja

stoj ji ob strani,
v dobrem in hudem,
da bo prepoznala Tvoj šepet
in vedela
za Tvojo prisotnost

4

približaj naju, Ljubezen,
saj je najin in Tvoj dan,
ki se začne z njo

pregneti naju,
da bova voljna in nežna
razumela Tvoje sporočilo,
kot sprejema zemlja vodo
in nebo ptice

5

hvaležen sem ti, Ljubezen,
za voljo,
s katero se lotevam vsega,
kar bi nama lahko pomenilo prostost,
kot se ptica zaveda,
da ima svobodo v svojih krilih

Ti veš,
koliko imam vprašanj
in kako malo dobim odgovorov
in takrat,
ko to zaboli,
bodi potrpežljiva
prosim

ne dovoli Ljubezen,
da enkrat ne bi bila več,
kot dve svetilki,
ko pa je le tam zares svetlo,
kjer oba svetiva

Peter Košak

V nekropoli

Nekoč je živel fant, v veliki metropoli,
kjer so vsi ljudje bili goli. Komaj je preži-
vel, v večnem strahu, da ne bi še sam po-
stal takšen kot vsak — nag. Ne, ni hotel,
ni mogel postati birokrat ne vojak. Vse,
oh, vse, samo ne pisarniški škrat; samo ne
v okovani korak. Ne, ni mogel, ni hotel, v
tehnokratski korak. Bal se je, kakor se
vsak, živinskih vagonov, svojih nagonov,
človeških jat. Včasih je spesnil kakšen
verz, kakšno kito je spletel, z rimo na brat,
škrat, rak, peterokrak, tisočkrat, vlak, ipd.
Sebe ni rad dajal pod sito, vedel je, da je to
tveganje in da je tako in tako samo prah
— materializirana iluzija; a druge je pogo-
sto vzel pod lupo, tvegaj je, kajpak, in trpel
veliko muko, ker so ga potem vsi vzeli na
piko. In tako je vse življenje sanjal in ba-
jal, da bo v tem svetu večno mlad. In da ga
ne bo strah, če bo v tem življenju pogosto
sam. Svet mu je kazal spačen obraz, poln
mozoljev in ran. In tako je zasanjal noč v
dan in dan v noč. Ugotovil je, da je metro-
pola norišnica, država sirotišnica in ves
garjav svet ena strašljiva vojašnica. Ena
velika, po olju smrdeča garaža, ena velika,
s smetmi posuta plaža. Ne, vojak ni mogel
postati. Tako nizko ni mogel pasti! Da bi
postal stražar v nudistični koloniji? Ph, to
pa že ne. A naš fant, iz velike metropole, je
hotel zrasti, zrasti v visoko, kot oblaki ko-
šato drevo, polno cvetje in sadov, brez mej
in plotov. Daleč daleč od topov, od vsake
fronte. A kako? Naj se odene v zlato, se je
spraševal, v zlato, ki ničesar ne kupi, ki ga

nihče ne sluti, samo ptice in veter priva-
bi? ... Nekoč je živel fant, v veliki metro-
poli, neobljudeni, neopredmeteni, nepre-
meteni, neizumetničeni. To je bil čuden
planet peščenih sipin in premikajočih se
skal s človeškimi očmi, kjer je veter tulil
ves skalnat dan in vso peščeno noč s srh-
ljivimi glasovi cvrčecih, na ognju in ledu
mučenih bitij. Vsi ti nesrečniki so bili goli
do kosti, njih koža je visela z neba, kot
lubje avstralskih dreves, in sonce je bilo
velik, vrteč in rdeč kotel, dišeč po praže-
nem človeškem mesu ... Nekoč je živel
fant, ki še danes živi, živ in zdrav, v veliki
metropoli, in ki se je pravkar odpeljal v
svojem sončno rumenem japonskem avtu
v podzemno parkirišče predmestnega
supermarketa, mrgolečega čudnih, premi-
kajočih se lupin, ki se brez vsakega razlo-
ga odpirajo in hip zatem z odmevajočim
treskom zaloputnejo, brez ene edine člove-
ške besede. Človečje postave so raznovr-
stno oblečene, tudi okusno, morda po mo-
di, toda nihče od njih ne črhne ene same
besede; kvečjemu kakšen pohrkavač,
škripajoč glas, to je vse. Vsi so tako grozljivi
nemi, neprijetni, kakor da bi bili neo-
bljudeni, drobni tavajoči planetoidi, s ko-
maj zaznavnimi znaki bivanja. Nehote se
je začel spraševati, kaj, če bo še sam postal
takšen, nekakšen, neprebudno vljuden,
neosenčen, nezamuden, neizginljiv — ve-
čen; morda srečen, kot vsa ta bitja, kot vsi
— nem? ...

Moški

kličem te moški
kličem te elementarno bitje
kličem te moja krvaveča desnica
ki si z njo v Jordanu krstil
ki je tvojo moško glavo Saloma
kot prezrel sadež na pladnju nosila
ki Te je Marija kot vsaka mati rodila
ki Te je Peter trikrat izdal
in Te v Duhu priznal
ko Te je Judež teologom
so zapisali v Svetem Pismu
da so Te izročili sodrgi
in si je Pilat roke opral
ki so te zadeli kamni iz moških rok
ki so te prepustili levom v arenah
ki so te spremenili v črva
ki si kopal zlato rudo
ki so te bičali na galejah
kličem te moški kličem te vitez
kličem te Evridika kličem te Magdalena
kličem te nežno kličem te žena
kličem te z vodo kličem te s kruhom
kličem te s spominom kličem te z Duhom
ki si prvi vstopil v glino

da bi snov osvetlil
vso snov in vsa ustvarjena bitja
vse rastlinstvo in vse živalstvo
iz starožitja v nova zlitja
da bi kraljeval ribam in pticam
sam človek samotni moški
s prvo žensko Evo svojo ženo
zakrament brez kupčije
svobodna volja pod Drevesom Življenja
usoden ugriz v jabolko goljufije
samovolja razuma
nečistost brezstramje
zapeljevanje ženske
oboževanje Moloha
ločitev od Duha
meso brez okusa
kličem te moški
Mojzes in Noe
V Veku RazUma
moški brez ženske
Dvoma in Suma

(Nadaljevanje na 30. strani)

Brezimni

Elwood, 19. septembra '86
za Anko Makovec

BREZIMNI

Beseda ni pomembna.
Dragoceno je ime:

ČLOVEK ...

In:

LJUBIM TE.

Beseda ni pomembna.
Vsi jeziki so isti.
Vse govornice so listi —

tako različni,
tako, vsak zase ...
kako čisti!

Prisluhni! ...

vsilisti mrmrajo, —
vsiljiziki,
vsilisti igrajo ...

OBLIŽI SMRT

ČLOVEK

Beseda ni pomembna.
Dragocena je glina:

POSODA ZA BESEDO ...

Posodi mi besedo ...

morda eno,
edino ...

ŽIVLJENJE —

dvojino ...

Slovensko.
SloVesno.
Slovo od Pomladi.
In novo Zimo.

Bežimo ...
V krogu.
Snežimo ...
Pesem.

Beseda ni pomembna.
Dragocena je glina,
njena vsebina:

ABORIGINE ...

Domorodec, potohodec:

človeška ameba,
fosil v grudi ...

ZVEZDA ...

ZAVEZA —

PET PRSTOV
na skali
s črto življenja
na vsaki dlani

Spet Slovenci —
in spet
izpete sanje:

SLOVENSKI DOMORODCI

Beseda ni pomembna.

Vsi šumi potihnejo

Samo

vsišepeti

odmrejo ...

VSI

vsičuti

poniknejo ...

Beseda ni pomembna.

Dragoceno je ime ...

ko človek

vzdihne

morda bogve kaj

pozabljeno že

na ves glas

iz prsti —

in Nekdo

mu neslišno

vdih —

Ne

IME.

Človek

Človek!

ne ozri se nazaj v svetlobi

da bi še zadnjikrat zazrl

podobo svoje samovolje

kajti

prah si in v prah se povrneš

kajti

vse tvoje lepe besede

in vsa tvoja zanosna dejanja

bojo ruševine puhlega znanja

ko boš stal

golorok

plešast otrok

ko boš klečal

dvakrat zaznamovan Otrok

v kapelici

pod Križem Čiste Svetlobe

pod Okriljem Svete Golobice

ti bo zapovedano

z Besedo Resnice

ki se bo razlivala osvežilno

čez prag

Novega Človeka

kajti

Duh si in večnosti Duha pripadaš.

Mi iz pasje deže

mi iz pasje deže

lajamo na povelje

dolgorepimo želje

iz pasjih miz

psi iz pasje deže

soldateske policajev tolovajev

s pasjimi

z gobci pasjimi

se ovohavamo

s slino garjavo

kot vohuni

slinav med cedimo

brat sestro po mleko

brat brata ob zid

oče mater na led

z jeziki pasjimi

smo pridno služili

vsem gospodarjem

predpražniki

zlizani poscani pobruhanci

smo pasjetrezno se ovohavali

lizali bič

in skakali na povelje

skozi obroč

iz pasjih čekanov

Sanje lobanje

ta dan je za smetnjake
neznano kam odnaša čolne
tega stoletja

vse jutro ropotanje
regate med bojami
ropajo pot sanje

zadnji dnevi našega zretja
skritega med tovornjake
regata kopriv
tega stoletja

iz pravotline preživetja
lobanje drugega tisočletja
ko da je kriv odpadkov
črv žretja

in bo en dan kot tisoč dni
in bojo noči ptičjega petja
za zaveso
novega štetja

* * *

vidim drevesa
kako bojo gorela
za mano
v nebo opleta
semena

Ti nimaš telesa

ti nimaš telesa

samo prikazen

ti nimaš sanktusa vhoda

samozven sex appeala

ti nimaš videčnega očesa

samo sev snovi nečesa

ti nimaš glasu čaščenja

samo kost piščali

ti nimaš bolečine upanja

samo kazen mukanja

ti nimaš doma

samo hlev hrepenenja

ti nimaš otroškega veselja

samo hotenja telesa

ti nimaš maternice zmožnosti

samo žaro prezrelih semen

ti nimaš rož

samomiselnost

ti nimaš kril prostosti

samo prašna peresa strašne vetrnice

ti nimaš svetlobe

samo lečo

ti nimaš pitne vode iz vira globočine

samo čeber žeje

ti nimaš kosa kruha

samosol pohlepa

ti nimaš golobico milosti

samo zlato gajbico

ti nimaš plamena toplote

samo vosek slepote

ti nimaš mesa

samo rebro besede

ti nimaš anatomije sekante

samosocirna miza sekantov

ti nimaš čolna v brezmejno

samoomajni osnutek praznine

ti nimaš življenja višino

samo trenutek nižine

ti nimaš telesa vesti

samo čute členov

ti nimaš smrti

samolazen

opazujem besedo
kako lovi misel
z mrežo za metuljev
smisla

zalezujem doživetje
kako plava proti toku
in ga reka odkopava
oči ribe in usta
s prodom in mivko
zasipava

motrim ptico
v preži za ribo
v preži za črvom
v lenobnem teku
vrtečih lokvanjev

ulovim ribo
ko prime mušico
s spretnostjo ribiča

kako velika je riba
ki iz mojih ust odpluje
in me iz kalnih globin ustja
pikro kot ikro motri

Mala hvalnica

Kako dobro, da so na našem nebu zvezde
— stalnice,
da se na zemlji, na naših križpotjih, ne iz-
gubimo!

Kako dobro, da so na našem nebu vozovi
— veliki in mali,
ki nas čakajo v dalji, da nam skozi zasne-
ženo pokrajino,
kot v trojko vpreženi konji, med pokanjem
bičev zvonijo!

Kako dobro, da so na našem nebu ptice —
osvobojeni križi,
da včasih odložimo bremena, se v sončno
nebo zastrmimo!

Damjan Jensterle

O vremenu, o čem pa bi

Pravijo, in to je zapisal že Bleiweis v Novicah, da so bili zelena božja žabica, pajek križavec, luna s sijem, rosa in udnica, pa kurja očesa in grmenje v jasnem, najboljši znaki spremembe vremena.

Doma je ata pogledal proti goram in če je imel Stol kapo in če je Miklavž pekel piškote, je za zjutraj pristavil dežnik k cvljem.

Mama je takrat godrnjala, zakaj da mora biti spet dež, ko je ravno oplela čebulo in krompir in bo plevel spet vse zarasel, za pet Kristusovih ran, ali mora res, ko je enkrat skozi, spet od začetka, saj, najbolje bi bilo, če bi kar plevnico namesto fertaha nosila in da ne ve, kaj se je Mariji zamerila, da se mora za vse ona pokoriti. Mat božja! Ata se ni pritoževal, če je deževalo, kot da bi vedel, odkod in zakaj je dež in tudi drugače, ko so vsi tolkli po mizah, da so kozarci odskakovali in so natakariče raje pospravile štefane, je molčal, maminega usajanja ni pospremil s kakšno svojo, o Mariji in Jožefu, skupaj s sveto trojico in svetniki, ki naj bi za nas kakšno dobro rekli na nebu, ga nisem slišal govoriti in sploh je bil bolj mutast kot ne, nekako mežikaje je gledal okrog sebe.

Kramarca iz Dajn je pela avstrijskemu zbiralcu narečij pri Grofu v Sorici: Di muter tohter fragen oј dekle kje si bla ih vil dir niht glajh zagen sem rožice nabirala

Stric Francelj iz Šenčurja, ki je bil atu podoben, kot leskov grm leskovemu grmu, je za firkelje raje govoril, pa kaj ne bi, saj se že spodobi, če prideš na obisk in takrat so kaj rekli, o domačih, o vremenu in včasih o tistih, ki se obračajo po vetru, ki obrnejo rekeljce kakor nanese, da so časi taki, da se prenekateremu nebesa pokažejo v glažu in da se macesen ponavadi na kopno obleti, težko pa je bilo vse to povezati z vremenom, prej je bilo podobno tistemu, kar je pisalo v teteju.

Da je bila skoraj kletvica, če si nekemu zabrusil, da se obrača po vetru, se je pokazalo v gostilni, ko so usta zapirali drug drugemu skoraj s pestjo, zaradi vetra, zaradi zemlje, ki so jo eni dobili in je bila prej farovška, drugi pa so jo pošteno plačali in naj se preveč ne zanašajo, da jim jo enkrat ne bi mogli nazaj vzeti in da to ni res in da je in je Cilka z zmerjanjem, naj pijanci dajo mir, shladila nergače, ker da pijanci pa niso, to so zatrjevali vsevprek vsi skupaj. Pri tem ni ostalo in omizja so se razdelila tudi naslednjič in potem še dolgo ni Jožek pil s Tončkom.

Od lune do lune in od dežja do dežja se je dalo slišati, kdo da je bil zabit in od kdaj do kdaj, oni drugi pa so se borili, ampak tudi od takrat do takrat, da so imeli polne gate in kdo jim jih je vse pral, čigava je kurba in čigava je svetnica in zato da je tako pobožna, ker je gospod župnik tako fejest in zgovoren, pa kdo je komu ušesa robil, kdo je komu valjar ukradel, koliko časa tega ni bilo domov z orožnih vaj, ker da se že ve, kje je hodil in ... in da te kap.

Kramarca se je sope opravičevala:

Sm komej prechova tele gampen ibn cajn!

Razen Sorčanov in Davčanov jo tako nihče ni razumel.

Ata je rekel, da bo hudič vzel vse, kot je še vse do zdaj, ki so resnico pokrili s tonami marmorja in kjer se iskanje pravice konča tisti hip, ko je nevarno za tiste, ki so jo uzakonili in se zamaje njihov obstoj, da se pa tako ve, da jih je veliko, ki so najbolj glasno mijavkali na zborovanju Orlov, zdaj najbolj tiho. Deset let je trajalo, da je povedal teh nekaj besed in v teh desetih letih se je vse spreminjalo in ni se več ulilo, pa če je bil Stol zabasan do Završnice. Ker se je vreme spreminilo in so ljudje iz navdušencev postali dvomljivci in paranoiki, je bilo zanj na dlani, da ni daleč čas, ko bodo ljudje, še posebno tisti, ki imajo z luno, putiko, kurjimi očesi in zleht babami, bestrge, resne težave, še v večjih.

Kramarca pa je kar pela:

Moja žena je židana vsa
mene pa dnarce košta
kadar pogledam jaz njo
mi solzice dol priteko

Kar bo, to bo, je na Jožefovo, devetnajstega tretjega rekla Franca, doma iz Bele Krajine, tam nekje od Metlike proti Hrvaški, nikarte toga vraga imenovat, ko so začeli o politiki in s solznimi očmi in s tresočo šobo, vso črno od kocin pripovedovala, da so ji moža v Kočevje odpeljali, ker je bila v Metliki intendantska šola, on pa sposoben trgovec in je bil pogrešan in osem let ji niso dali, da bi se spet cerkveno poročila, ježešna sramote, saj, kdor če iz tega keliha pit, mora krvavi pot potit in ona da ga je precej, največ takrat, ko ji je nekdo povedal, da je njen dobil dosmrtno v Rogu in da ga ne bo več videla, ker če bi bil preobrat, jih bodo pobili, to pa roko na srce ni več kristjansko, pa povejte če ni res. Kristjansko, pa kaj je kristjansko, a to, da vsi samo obljublajo, eni paradiž, ki da ga je treba že tu zaslužiti, drugi raj že tu. Pa ni

(Nadaljevanje na 32. strani)

ne tega, ne drugega. Se je res treba vsemu odreči, da bomo prišli v nebesa in kaj je od tistih obljub komisarjev, da bo po vojski vsak imel svoj hišico in vrt in enega Švaba, ki ga bo obdeloval. Da bi jih kuga, Švabe, mrtvoud, naj se jim seme posuši, mlast kurja, lahko bi bili vsaj malo za stvar.

Proti tej kugi ne pomaga česen, kis in brinje, niti vino, no zlasti to zadnje ne, križ božji Franca, saj se tudi spodobi ne, da bi bila baba pijana, to se še njim, ki so dedci ne, no, največkrat ne, ker ga potlej preveč pride, pa je doma kraval in nornhaus.

Bolje bi bilo o vremenu govoriti, kot to delajo vsi, ki jih je strah, da bi kaj preveč povedali, ker če šnobo vrliš, se tudi odkriješ in še nismo enaki, to se že ve in eni mislijo tako, drugi drugače, zato pa ne gre skupaj in tudi šlo ne bo. To da oni že vedo, drugi pa še bodo, madona.

Kramarca je pela:
*Bog ohrani, Bog obvari
nam cesarja Avstrije
naše vere gospodarja*

Pridnega konja je treba z gajžlo, takega ki lahko pelje, lenega lahko do smrti prebičaš. V Gobeli, ki sploh ni kakšen posebej strm klanec, se to že vidi, ob dežju še posebej in da se ne bi kdo špotal, ker da se takim kaj lahko primeri, da bi jim ušesa čez rit na pete napeli, se že dolgo ve, kdo so fantje od fare in katera fara je to in kakšna, prav lahko jo je še bog vesel, ker oni bi že vedeli, kako in kdaj je treba po mizi udariti, ne pa da vsak čveka in serje po svoji pameti in da se tudi to ve, kako je, če je kmetija brez gospodarja in trop brez ovčarja, hlev brez bika in da taprav kmet u klar.ecu da konju počit.

Kramarca je pri Grofu pela:
*Di muter tohter fragen
oj dekle kje si bla
ih vil dir niht glajh zagen
sem rožice nabirala*

Ata je rekel, da je vse tako muhasto kot vreme. Poštar Soklič se je grdo držal, ker

V 68. številki LISTOV s svojimi prispevki sodelujejo: Mihael Bregant, Ivan Cimerman, Valentin Cundrič, Jože Dežman, Benjamin Gracer, Marko Hudnik, Pavel Jamnik, Damjan Jensterle, Sonja Koranter, Peter Košak (Avstralija), Jan Nepomucen Kaminski (Poljska). Ilustracije — krokuje je prispeval član likovnega kluba DOLIK Franc Berce, dokumentarne slike avtor.

LISTI izhajajo od leta 1970 kot priloga tednika ŽELEZAR — glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ Železarna Jesenice. Ureja uredniški odbor: Valentin Cundrič, Benjamin Gracer, Marko Hudnik, Damjan Jensterle, Sonja Koranter, Janez Meterc, Siniša Petković, Edo Torkar, Joža Varl. Glavni in odgovorni urednik Joža Varl.

mu je mačka, ki je imela tri pet tednov stare mucke, psa oklala in brusil je v zobe, da on ne daje, ampak samo nosi, take majhne pokojnine in če je še vreme prvega grdo, se mora vsaj petkrat skregat, so ljudje kot ose pred zimo, vsi tišči nekam, vrag ve kam, kot jehovci, ki ponujajo Stražni stolp, lumpje, kakor da nima nobenega bolj pametnega dela, mrhe, se cajngov ne prebere, sicer je pa tako vedno isto, zmage in proslave, on, ki pa je samo poštar, jih pa poslušaj, kakšne dnarje ušive da nosi in ali ga ni nič sram, pa kaj naj bo njega sram, kar njih naj bo, bodo že še videli, kaj so

Bohinjeci mislili, ki četrtkov večer domačih v petek poslušajo, da je treba takega župana izvolit, ki je že debel.

Kramarca je pri Grofu odpela.

Ata je še naprej vedel, kakšno bo vreme. Ni več pogledoval proti Stolu in v nebo, le z roko je segel v žep po inhalator in potem je bila sprememba, pa bolj suh ali bolj lepljiv pljunek, astma in rak na pljučih sta zanesljivejša kot rage, bodeče neže, kurja očesa in luna in bal se je vzhodnika, v teh krajih imenovanega tržičan, ker, kot je rekel, od vzhoda ne more priti nič dobrega.

